

ARCHIVNÍ ČASOPIS

4

ROČNÍK 73

ROK 2023

OBSAH

ČLÁNKY

Karel Maráz: K možnostem využití obecních a školních kronik jako pramene pro výzkum antropogenní činnosti člověka v lesích na příkladu Dražanské vrchoviny	341
Daniela Wallnerová: Domnělá zakládací listina oseckého kláštera z perspektivy barokní historiografie	379
Hynek Oberhel: Spor o archiv Lužického semináře	394
Martina Dvořáková: Dějiny fondu svobodozvednářské literatury uložené v Oddělení rukopisů a starých tisků v MZK	409

PŘEDSTAVUJEME

Michal Wanner: Osobnosti světového archivnictví – Charles Kecskemeti (1933–2021)	425
---	-----

ZPRÁVY

Lenka Linhartová: Archivní medaile 2023	431
Ilona Dostálová: Zahraniční cesty Odboru archivní správy a spisové služby, Národního archivu, Moravského zemského archivu a státních oblastních archivů v roce 2022	433

OSOBNÍ ZPRÁVY

Karol Bílek: Zdeněk Pousta 85	444
Karol Bílek: Kratičká gratulace Bobrovi k sedmdesátce [Ivo Navrátil]	445

LITERATURA

Karel Řeháček: Milan Augustin, <i>Zaváté končiny karlovarské</i>	446
---	-----

Autoři tohoto čísla	448
----------------------------------	-----

INHALT

ARTIKEL

- Karel Maráz:** Zu den Möglichkeiten der Nutzung von Gemeinde- und Schulchroniken als Quelle für die Erforschung anthropogener menschlicher Waldaktivitäten am Beispiel des Drahaner Hochlandes 341
- Daniela Wallnerová:** Die angebliche Gründungsurkunde des Klosters Osek (*Ossegg*) aus der Sicht der barocken Historiographie 379
- Hynek Oberhel:** Streit um das Archiv des Wendischen Seminars 394
- Martina Dvořáková:** Geschichte des Fundus der Freimaurer-Bibliothek in der Abteilung Handschriften und alte Drucke der Mährischen Landesbibliothek 409

WIR STELLEN VOR

- Michal Wanner:** Persönlichkeiten der Archivwesens in der Welt – Charles Keckemeti (1933–2021) .. 425

NACHRICHTEN

- Lenka Linhartová:** Medaille für Verdienste im tschechischen Archivwesen 2023 431
- Ilona Dostálová:** Auslandsreisen der Abteilung für Archivverwaltung und Schriftgutverwaltung, des Nationalarchivs, des Mährischen Landesarchivs und der Staatlichen Gebietsarchive im Jahr 2022 433

PERSÖNLICHE NACHRICHTEN

- Karol Bílek:** Zdeněk Pousta 85 444
- Karol Bílek:** Kurzer Glückwunsch an „Bobr“ zu seinem siebzigsten Geburtstag [Ivo Navrátil] 445

LITERATUR

- Karel Řeháček:** Milan Augustin, *Zaváté končiny karlovarské (Die verwehte Gegend Karlsbads)*. .. 446
- Autoren dieser Nummer** 448

CONTENTS

ARTICLES

- Karel Maráz:** On the Possibilities of Using Municipal and School Chronicles as a Source for Research on Anthropogenic Human Activity in Forests on the Example on the Drahaný Highlands 341
- Daniela Wallnerová:** The Purported Osek Monastery Foundation Deed through the Prism of the Historiography of the Baroque 379
- Hynek Oberhel:** Dispute over the Lusatian Seminary Archive 394
- Martina Dvořáková:** Origins of the Collection of Masonic Literature Held by the Department of Manuscripts and Early Prints in the Moravian Library 409

INTRODUCED

- Michal Wanner:** Prominent International Archival Scientists – Charles Kecskemeti (1933– 2021) ... 425

REPORTS

- Lenka Linhartová:** Merit Medal for the Contribution to Czech Archives 2023 431
- Ilona Dostálová:** Foreign trips of the Archiving Administration and Filing Service Department, National Archives, Moravian Provincial Archives and State Regional Archives in 2022 .. 433

INDIVIDUAL REPORTS

- Karol Bílek:** Zdeněk Pousta 85 444
- Karol Bílek:** A Short Congratulation to „Bohr“ on his 70th Birthday [Ivo Navrátil] 445

BOOK REVIEWS

- Karel Řeháček:** Milan Augustin, *Zaváté končiny karlovarské (The Windswept Region of Karlovy Vary)* 446

- This Issue's Writers** 448

ČLÁNKY ARTIKEL ARTICLES

Karel Maráz

K MOŽNOSTEM VYUŽITÍ OBECNÍCH A ŠKOLNÍCH KRONIK JAKO PRAMENE PRO VÝZKUM ANTROPOGENNÍ ČINNOSTI ČLOVĚKA V LESÍCH NA PŘÍKLADU DRAHANSKÉ VRCHOVINY¹⁾

Úvod

V posledních letech se v České republice můžeme setkat s rostoucím množstvím interdisciplinárních vědeckých projektů, v centru jejichž pozornosti se nachází les.²⁾ Na základě výzkumů vybraných kronik škol a obcí (srov. níže) na Dražanské vrchovině by předložený příspěvek chtěl upozornit na informační potenciál a možnosti využití kronik, zejména pak obecních a školních, tedy pramenů, jejichž hodnota je v rámci výzkumů a bádání o činnosti člověka v lesích zatím dosti podceňována, případně zcela pomíjena³⁾ a současně seznámit odbornou čtenářskou veřejnost s konkrétními poznatky pro řešení projektu NAKI II č. DG20P02OVV017 s názvem *Mapování kulturního dědictví hospodářské činnosti člověka v lesích*, jehož příjemcem je Mendelova univerzita v Brně a zabývá se mapováním a dokumentací relikvů antropogenní činnosti ve vytipovaných oblastech lesů Dražanské

¹⁾ Výstup vznikl v rámci řešení projektu DG20P02OVV017 – „*Mapování kulturního dědictví hospodářské činnosti člověka v lesích*“ v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II), podpořeného prostředky Ministerstva kultury ČR.

²⁾ Z ukončených i probíhajících projektů namátkou jmenujme alespoň <http://longwood.cz>; <https://stopyumu.cz/>; <https://www.ig.cas.cz/geofyzikalni-mapovani-hutni-cinnosti-v-moravskem-krasu/>; <https://starfos.tacr.cz/cs/project/TL02000160>; <http://krajinasudet.cz/>; <https://historickakrajina.cz/>. Z certifikovaných metodik nás vzhledem k zaměření příspěvku bude zajímat především Silvie Suchánková – Ondřej Vild – Péter Szabó – Markéta Chudomelová – Radim Hédl, *Metodika ke zpracování archivních materiálů o historickém využívání lesních majetků. Schválená metodika Ministerstva zemědělství České republiky 12451/2021-MZE-16222/M222*. Praha 2021. Problematika činnosti člověka v lesích pronikla i do veřejných sdělovacích prostředků, zmiňme zde alespoň pořad s názvem *Les, naše zelené moře*, odvysílaný 24. prosince 2021 v rámci Historie.cs na ČT 24.

³⁾ Vůbec s nimi např. nepočítá certifikovaná metodika S. Suchánková – O. Vild – P. Szabó – M. Chudomelová – R. Hédl, *Metodika*.

vrchoviny od počátku osídlení do pozemkové reformy na sklonku druhého a počátku třetího decennia 20. století.⁴⁾

Připomeňme stručně, že krajina Dražanské vrchoviny (včetně Moravského krasu) je dosti výjimečná. Jedná se o oblast s jeskyním podzemím, závrtý, hlubokými žleby i propadáním a náhorními plošinami. Tato oblast byla v minulosti spojena především s rudnou těžbou, metalurgií a milířovou výrobou uhlí, ale opomenout nelze ani středověkou kolonizaci 13. století s následnou velkou skupinou zaniklých vsí v pozdním středověku. Ukončením zemědělské činnosti na Dražanské vrchovině došlo na mnohých místech k opětovnému návratu rozsáhlých lesů. Krajinu také výrazně ovlivnila průmyslová revoluce.

V rámci projektu NAKI II č. DG20P02OVV017 byly pro výzkum na Dražanské vrchovině, resp. Moravském krasu, vytipovány tři lokality, každá o velikosti cca 5 km², pracovníě nazvané Jih, Střed a Sever. Z důvodů očekávané pestré škály různorodých výsledků a jejich následné vzájemné komparace byly záměrně vybrána taková území, která měla jiné historické držitele i diverzitní přírodní složení a charakteristiku. V rámci výzkumu všech tří území (Sever, Střed a Jih) pak byly vybrány pouze relikty antropogenní činnosti, které se nacházejí na pozemcích s funkcí lesa s určitými mírnými a odůvodněnými přesahy.

Lokalita Jih se nachází v jižní části Dražanské vrchoviny na katastrálním území obce Pozoříce či spíše její části s názvem Jezera. Charakterizovat ji lze jako členitou krajinu prudce stoupajících svahů s počátky osídlení již v pravěku. Na jejich svazích se nacházejí významné relikty opevnění – Rékovi, Hlásnice, tzv. Hrádek u Vítonic a hrad Vildenberk, vybudovaný na počátku 14. století. Zejména hrad Vildenberk se stal předmětem zájmu výzkumu, neboť disponoval rozvinutou hospodářskou základnou, lomem kamene, zařízením na pálení cihel, mělkým kanálem na vodu, jež byl zdrojem vody pro tři cisterny, a rybníkem, vybudovaným majiteli hradu na toku Koválovického potoka. Z rybníku se dodnes dochovalo těleso hráze. V protilehlém údolí se patrně nacházel další rybník a mlýn. Z dalších reliktních

⁴⁾ Mezi cíle projektu náležejí zejména, na základě nově se dynamicky rozvíjejících nedestruktivních metod identifikace, dokumentace a prezentace antropogenních prvků v terénu a výskytu pařezin na území Dražanské vrchoviny (včetně Chráněné krajinné oblasti Moravský kras), a to s ohledem na možné ohrožení tohoto typu kulturního dědictví současným hospodařením v lesích. Dále je to navrženo ochrany objektů historické hospodářské činnosti člověka v lesích a popularizace lesa jako kulturní krajiny s relikty hospodářské činnosti člověka směrem k jeho vlastníkov, hospodáři, správě, samosprávě i široké veřejnosti. Projekt je představen širší veřejnosti rovněž na Instagramu pod názvem *Mapování kulturního dědictví hospodářské činnosti člověka v lesích*. Srov. k tomu <https://mahole.ldf.mendelu.cz> a <https://mendelu.maps.arcgis.com/apps/mapviewer/index.html>

antropogenní činnosti, o nichž se dochovala zmínka v archivních pramenech, uveďme alespoň lesní školky, obory, hraniční kameny.⁵⁾

Lokalita Střed je tvořena oblastí o 5 km², rozkládající se v západním okraji Moravského krasu a Rudické plošiny nad Arnoštovým údolím. Zasahuje katastry obcí Klepačov a Olomučany. Charakterizovat ji můžeme jako méně členitý rovinný terén s příkrými a hlubokými údolními i menšími vodotečemi. Na rozdíl od lokality Jih zde nejstarší osídlení lze datovat až do vrcholného středověku. Z reliktní lidské činnosti za zmínku stojí především vlastní jádra vesnic Klepačov a Polom, jež byly v 16. století pusté. Zatímco Klepačov byl postupně znovu obydlen a existuje jako obec dodnes, Polom je vsí zaniklou. V okolí obou se setkáváme zejména s hojnými pozůstatky milířů k vypalování dřevěného uhlí a dolování rud. Ty souvisely i s těžbou železné rudy či ohnivzdorné hlíny, jež zde probíhala v různých časových intervalech až do 20. století. V intravilánu Polomi ve středověku pravděpodobně fungovala kovárna či hamr, v níž se zpracovávaly železné lupy. Na řece Punkvě v předmětném zájmovém území výzkumu se rovněž nacházely lesní mlýny, z nichž jeden byl přeměněn v papírnu, dále vápenice a sklárna v Olomučanech.⁶⁾

Konečně oblast Sever tvoří 5 km² v centrální části Dražanské vrchoviny zejména na katastrálním území Holštejn a Housko (dnes součást Vysočan). Jedná se o málo členitou oblast s mělkými a širokými údolními říčky Luhy a Holštejnského potoka, jejíž nejstarší osídlení se datuje do středověku. Mezi pozůstatky lidských aktivit je nutné uvést zejména zaniklou středověkou vesnici Bohdalůvka (Bohdalsko). Později převážně lesnatá oblast sloužila majoritně k výrobě dřevěného uhlí, jak dokládají dodnes zachovalé pozůstatky milířů v terénu. V oblasti existovaly rovněž vápenice a sklárna v Housku.⁷⁾

Archivní výzkum, obecní a školní kroniky

Archivní výzkum byl veden standardními metodami a postupy v pro projekt NAKI II č. DG20P02OVV017 relevantních fondech (včetně digitalizovaných)

⁵⁾ Karel Maráz, *Using the Knowledge of Written Sources for Nature Conservation and Recreation in the Forests of the Dražany Highlands*. In: Fialová J. (ed.): *Conference Proceedings of Public recreation and landscape protection – with nature hand in hand!*, May 09-10, Brno 2022, s. 418–421. Nejnověji k tomu srov. Karel Maráz – Tomáš Mikita, *Mapa objektů hospodářské činnosti člověka v lesích Dražanské vrchoviny, zachycených v archivních pramenech*. Brno 2022. Mapa je umístěna ve veřejně přístupném projektovém webu <https://mahole.ldf.mendelu.cz/vystupy/>. Certifikace map byla realizována Ministerstvem kultury ČR.

⁶⁾ Nejnověji k tomu srov. Karel Maráz – Tomáš Mikita, *Mapa*.

⁷⁾ Nejnověji k tomu srov. K. Maráz – T. Mikita, *Mapa*; k lokalitám využívám informace rovněž z projektového webu <https://mahole.ldf.mendelu.cz>.

zahraničních⁸⁾ i tuzemských archivů⁹⁾ i fondech dalších paměťových institucí (např. Národního památkového ústavu, územně odborného pracoviště v Brně a v Kroměříži – dále jen NPÚ ÚOP v Brně, NPÚ ÚOP v Kroměříži – či Moravské zemské knihovny v Brně – dále jen MZK v Brně), mající význam pro předmětné téma. Třeba také zdůraznit, že své ovoce přinesla nadstandardně široce pojatá heuristika písemných i obrazových pramenů (včetně mapových), prováděná v tuzemských archivních fondech primárně s problematikou nesouvisejících.¹⁰⁾ Na počátku výzkumu byla východiskem již výše uvedena certifikovaná metodika,¹¹⁾ která však, jak již bylo zmíněno, nezohledňuje obecní a školní kroniky. A právě řada z nich nám poskytla cenné informace, využitelné pro mnoho vědních oborů. Než poukáží na konkrétní přínos obecních a školních kronik pro výzkum relikvů hospodářské činnosti člověka v lesích Dražanské vrchoviny, bude vhodné zmínit několik podstatných sumarizačních poznatků o obecních a školních kronikách vůbec.

Sumarizačně připomeňme, že počátky organizované snahy o vedení obecních kronik sahají k 31. srpna 1835, kdy bylo vydáno nařízení s platností pro všechna města, městyse, vesnice světské a duchovní vrchnosti, v nichž měly být založeny a vedeny pamětní knihy (kroniky) od 1. ledna 1836. Vedeny měly být pod dohledem příslušného úřadu, a to v řeči německé nebo latinské. Jelikož se nejednalo o zákon, byly pamětní knihy vedeny dosti libovolně. Výraznější unifikace se jim dostalo za republiky Československé. Ta si totiž uvědomila význam těchto záznamů a vedení kronik (nazývaných jako „*pamětní knihy obecní*“) uzákonila. Na základě zákona č. 80 z 30. ledna 1920 byla každá obec povinná vést kroniku. K založení a vedení obecní kroniky měla být v každé obci zřízena obecní komise, zápisy měl provádět kronikář, ustanovený obecním zastupitelstvem za přiměřenou odměnu.¹²⁾ S tím souvisel i vznik Letopisecké komise. Podle § 7

⁸⁾ Hausarchiv der regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein in Wien (dále jen HRFLW), Kriegsarchiv a Haus- Hof- und Staatsarchiv in Österreichisches Staatsarchiv in Wien.

⁹⁾ Národní archiv, Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA v Brně), Moravský zemský archiv v Brně, pracoviště Státní okresní archiv pro Brno-venkov se sídlem v Rajhradě (dále jen MZA v Brně, pracoviště SOKA pro Brno-venkov se sídlem v Rajhradě), Moravský zemský archiv v Brně, pracoviště Státní okresní archiv Blansko (dále jen MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko), Moravský zemský archiv v Brně, pracoviště Státní okresní archiv Vyškov se sídlem ve Slavkově (dále jen MZA v Brně, pracoviště SOKA Vyškov se sídlem ve Slavkově), Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZA v Opavě, pobočka Olomouc).

¹⁰⁾ Např. byl nalezen Protokol o důlní činnosti u Olomučan, uložený v Zemském archivu v Opavě, Velkostatek Ruda nad Moravou (dále jen Vs Ruda nad Moravou), inv. č. 1). Srov. k tomu K. Maráz, *Using* s. 418.

¹¹⁾ S. Suchánková – O. Vild – P. Szabó – M. Chudomelová – R. Hédl, *Metodika*.

¹²⁾ Zákon č. 80/1920 Sb. z. a n. ze dne 30. ledna 1920.

odst. 1 nařízení vlády republiky Československé č. 211/1921 z 9. června 1921 tuto Letopiseckou komisi tvořil starosta a dva občané, ustanovení k tomu obecním zastupitelstvem. Komise měla za povinnost dozírat na úpravu kroniky a zápisy v ní.¹³⁾

Školní kroniky byly zakládány od počátku 19. století a nebyly původně vázány žádným legislativním či jiným předpisem. Nutnost psaní školních a farních kronik byla důrazně připomenuta roku 1837 nařízením, které přikazovalo zavést kroniky na všech školách a farních úřadech. Dále upravoval vedení kronik především nový *Školní a vyučovací řád pro obyčejné školy obecné* z 20. srpna 1870, „*Výnesení c. k. zemské rady školní ze 3. dne m. února 1892, č. 28.633*“ obsahující velmi podrobné „*zásady o zařízení školní kroniky*“ a nový *Školní a vyučovací řád*¹⁴⁾ z roku 1905. Jelikož výzkum našeho projektu zahrnuje časové období od počátků osídlení výše uvedených zájmových území a končí – s určitými nepatrnými a odůvodněnými přesahy – v podstatě počátkem dvacátých let 20. století, nebudeme sledovat další legislativní úpravy vedení předmětných kronik, byť některé kroniky vznikly až v dosti mladší době.

¹³⁾ Nařízení vlády republiky Československé č. 211/1921 ze dne 9. června 1921.

¹⁴⁾ Nařízení z roku 1892 stanovilo požadavky na obsah záznamů v kronice, bylo rozděleno do pěti článků. Článek I určoval obsah, kdy v první části měly být zpracovány dějiny školy, pokud už nebyly zpracovány dříve (zde se setkáváme často i s informacemi k dějinám obce). Druhá část určovala stálá data, tedy počátek a konec školního roku, důležité události z dějin Nejvyššího panujícího domu, vlastenecké slavnosti školní, jiné školní slavnosti, náboženská cvičení, zkoušky, školní a společné výlety, změny v učitelském sboru, změny ve stavu místního duchovenstva, složení místní a okresní školní rady, příškolení a vyšškolení v obvodu školy, stavební úpravy školy, založení či rozšíření školní zahrady, cvičiště atd., rozšíření školy novými třídami, důležitá usnesení místní a okresní školní rady, zdravotní stav žactva, občasnou nebo trvalou přeměnu celodenního vyučování v polodenní a naopak, přehledky vykonané zemským a okresním inspektorem, návštěvy školy ze strany členů školních úřadů a vzácných osobností, školní dobrodince, jak bylo užito nadání při škole založených, jak byla podporována chudá mládež, jiné události důležité pro školu. V další části záznamu měla být statistická data: počet přijatých dětí, výkaz dětí dle náboženského vyznání, počet dětí školou povinných a počet dětí do školy přijatých, a to na začátku a na konci školního roku. Článek druhý určoval, že záznam do kroniky musí být zhotoven do začátku nového školního roku. Článek III uvedl: „*Ze školní kroniky vylučují se všechny polemické poznámky, kritické výklady o způsobilosti a činnosti korporací a jednotlivých osob, které jsou v nějakém styku se školou, dále pochvalné nebo nepříznivé posudky o bývalých nebo nynějších poměrech a opatřeních, učiněných školními úřady. Zápisy kroniky mějte ve všech částech ráz nejpřísnější nestrannosti, buďte jednoduchy a jasny, důstojny a stručny. Na každé stránce kroniky udán buď až na okraji stručný obsah každého odstavce*“. Čtvrtý článek určoval, že ke kronice má být připojen rejstřík jmen, osob a předmětů, o nichž kronika pojednává. Podle pátého článku bylo dovoleno nahlížet do kroniky všem členům učitelského sboru.

V § 136 *školního a vyučovacího řádu* v povinně vedené dokumentaci školy se ukládalo vést kroniku. V určeném obsahu záznamů přibyla například povinnosti uvádět změny v sestavení místních a okresních školních úřadů, v osobě zemských a okresních školních inspektorů, zprávy o okresních a zemských konferencích učitelských, o zvláštních výnosech školních úřadů.

Výzkumu byl podrobeny obecní i školní kroniky obcí Pozořice, Jezera, Klepačův, Olomučany, Sloup, Šošůvka, Holštejn, Molenburk, Vysočany, Rájec [nad Svitavou],¹⁵⁾ z nichž některé obsahují několik dílů. Všechny tyto kroniky byly vedeny v českém jazyce. V textu článku však budu citovat jen ty z nich (případně jen ty z dílů kronik), jež přinesly informace, využitelné pro projekt NAKI II č. DG20P02OVV017. Při jejich prezentaci budu postupovat ve výkladu po jednotlivých oborech antropogenní činnosti. Citáty z kronik, včetně pozoruhodného a často osobitého jazykového i „terminologického“ výraziva kronikářů, mnohde s nářečním zabarvením, budou uvedeny kurzívou a vloženy do uvozovek; do uvozovek ale nebudou kladeny kurzívně označeny názvy kapitol v jednotlivých kronikách, pokud budou v textu citovány. Při citaci budu tam, kde je to možné, odkazovat na původní stránkování kronik. Ostatní případy citací příslušné strany kroniky budou řešeny uvedením foliace. Kroniky Rájce [nad Svitavou] byly do výzkumu zařazeny z toho důvodu, že jsou v nich, pochopitelně v sekundární a okrajové rovině, zmíněny i relikty antropogenní činnosti člověka v lesích v námi sledovaných zájmových územích, neboť Rájec [nad Svitavou] byl sídelním a správním centrem panství, kam náležely obce z lokality Sever a část obcí z lokality Střed.

Přestože byly obsahová i formální stránka obecních kronik metodicky upraveny a definovány zákonem č. 80 z 30. ledna 1920 a tyto požadavky na úpravu kronik nacházíme mnohdy i v obecních kronikách vloženy nebo vlepeny na přideštiny, na přístupu konkrétních kronikářů záleželo, jak podrobně události zaznamenali. U naprosté většiny kronik menších obcí našich zájmových území byly obecní kroniky založeny až po roce 1920, u několika z nich zřejmě existovala i starší kronika již před počátkem dvacátých let 20. století, jak např. naznačoval kronikář Klimeš, jenž pokračoval v sepisování sloupské obecní kroniky. Mj. i uvádí, že v ní jeho předchůdce kronikář Josef Peka velmi podrobně nastínil historii Sloupsko-šošůvských jeskyní.¹⁶⁾ Prokazatelně víme o existenci starší společné kroniky pro školu a obec v Holštejně. Holštejnská školní kronika totiž uvádí, že Antonín Buryška, řídicí učitel, když v roce 1895 začal působit na holštejnské národní škole, zapisoval záznamy, týkající se školy i obce do jedné, společné, kroniky.¹⁷⁾

Naprostá většina obcí tedy zakládala své kroniky až po roce 1920. Pochopitelně se ale tyto kroniky alespoň retrospektivně musely vyrovnat se zpracováním starší historie obce. Záleželo zde na iniciativě obecního kronikáře, zda se spokojil s opsá-

¹⁵⁾ Dlužno připomenout, že ne všechny z uvedených kronik byly v době probíhajícího výzkumu digitalizované.

¹⁶⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, fond Archiv obce Sloup, inv. č. 119: Pamětní kniha (dále jen MZA v Brně, Pracoviště SOKA Blansko, AO Sloup, Pamětní kniha), nestránkované a nefoliované úvodní pasáže kroniky.

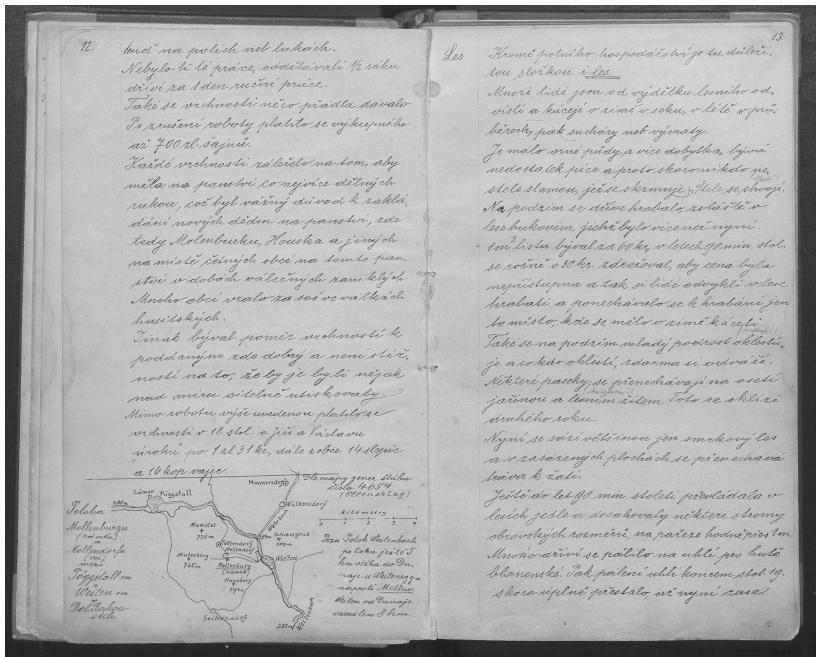
¹⁷⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, fond Národní škola Holštejn, inv. č. 71: Kronika (dále jen MZA v Brně, Pracoviště SOKA Blansko, Národní škola Holštejn, Kronika), s. 2.

ním pasáží běžně dostupné vlastivědné literatury (obvykle *Vlastivědy moravské*), excerpoval je nebo ještě hledal další informace v literatuře, či dokonce v archivních pramenech nebo u pamětníků událostí. V několika případech se tak můžeme setkat s původní tvůrčí prací kronikáře, a tedy obecní kronikou, která hraničí až s odborným pojednáním. Mezi nejcennější v tomto ohledu náležejí především nejstarší molenburská, šošůvská a sloupská obecní kronika. Zejména první dvě jsou díly mezi obecními kronikami dosti mimořádnými. První kronikář molenburské obecní kroniky, vedené v letech 1922–1945, František Tenora, si při sepisování nejstarších dějin obce dal až badatelskou práci. Jak sám v kronice uvádí pro sepsání molenburské kroniky využil molenburské školní kroniky, dále poznámek J. Musila o stavbě kostela, Wanklovy Mor. Švýcary, Fr. Bartošovy Naše děti, Moravský lid, Blanenská okres (*Vlastivěda moravská*) a vzpomínek starších lidí, jmenovitě K. Hudce z č. p. 1 a Fr. Ševčíka z č. p. 4 aj.¹⁸⁾ Tím získal i mnoho národopisného materiálu, především ve formě různých písni místních šindelářů, vápeníků, uhlířů a provozovatelů dalších řemesel. Za zmínku rovněž stojí, že Tenora sám přispěl také informacemi do příslušného dílu *Vlastivědy moravské*,¹⁹⁾ přičemž pasáže otištěné v ní jsou podstatně stručnější, než jaké Tenora zaznamenal do molenburské obecní kroniky.²⁰⁾

¹⁸⁾ MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, fond B 91 Archiv obce Molenburk, bez inv. č.: Kronika obce Molenburk [1922–1945] (dále jen MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, AO Molenburk, Kronika), s. VI. Tyto práce jsou všeobecně známé, nebudu proto jejich kompletními citacemi zatěžovat poznámkový aparát článku a spokojím se toliko se zkrácenými názvy v textu článku. Ze obdobného důvodu budu úsporný při výčtu odborné literatury k problematice reliktních jednotlivých hospodářských činností člověka v lesích; ostatně tu zájemce nejnověji nalezne v práci Karel Sklenář a kol., *Život v lesích. Kritický katalog k výstavě Život v lesích*, Brno 2022. Pro úplnost třeba dodat, že přepis molenburské kroniky publikoval Antonín Jirušek, *Kronika obce molenburské a historie molenburského kostela. Vzpomínky rodáků a jejich potomků*. Vysočany 2014.

¹⁹⁾ Jan Knies, *Vlastivěda moravská II. Místopis. Blanský okres*, Brno 1902.

²⁰⁾ Jan Knies, autor *Blanského okresu Vlastivědy moravské* u Molenburku vychází z informací Františka Tenory, jenž mu je zaslal ve vyplněném dotazníku. Podotkněme, že Tenora ve své obecní molenburské kronice napsal podstatně obsáhlejší pasáže (a to i navzdory faktu, že do kroniky zapisovalo více kronikářů), než jaké byly otištěny u Molenburku v uvedeném dílu *Vlastivědy moravské*. Srov. k tomu J. Knies, *Vlastivěda*, s. 127–129. Molenburská obecní kronika má popsanych 141 listů, byť od více kronikářů.

Obr. 1. Pasáže z nejstarší molenburské obecní kroniky, popisující hospodaření v molenburských lesích, včetně jejich hospodářského využití řadovými obyvateli Molenburku. Současně pasáže zachycují i diverzitní proměnu tamního lesa. MZA v Brně, pracoviště SOKa Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 12–13. Foto: MZA v Brně.

Ještě dále zašel šošůvský obecní kronikář, když při své práci spolupracoval s archiváři zemského brněnského archivu, brněnského zemského úřadu a následně Státního archivu v Brně, Zelinkou, dr. Bělehrádkem a Ševčíkem, s prof. Groslichem z Okresního muzea v Blansku. V roce 1970 se zúčastnil pochůzek po okolí Šošůvky s prof. Černým z Univerzity Karlovy v Praze, který se systematicky zabíral problematikou zaniklých vesnic na Drahanské vrchovině. Získal přitom řadu důležitých informací, které v sedmdesátých letech 20. století využil při sepisování obecní šošůvské kroniky. Při sepisování rovněž přidal informace z ústního podání.²¹⁾ Šošůvská nejstarší obecní kronika je dokonce opatřena poznámkovým

²¹⁾ Je dostatečně známo, že u pramenů orální historie jejich použití nebývá bez rizika spolehlivosti, neboť mohou být subjektivní a je potřeba k nim vždy přistupovat obezřetně a verifikovat je. Na základě verifikací lze konstatovat, že u všech zde rozebíraných kronik vykazují jejich informace z ústního podání spolehlivost. Tim se nám naše informace rozrůstají o cenný lidský fenomén přímého pamětníka.

aparát s odkazy na informační zdroje. Konečně sloupská obecní kronika, zachycující nejstaší dějiny sloupské obce za léta 1356–1763, vycházela z knih a studií od G. Wolného (např. *Die Marggrafschaft Mähren*), J. Wankla, Jan Kniese, Ladislava Hosáka (Historický místopis země moravsko-slezské), Jana Skutila, edicí desk zemských olomouckých a pŕuhonných knih od V. Brandla. Kroniku začal psát řídící učitel Josef Peka,²²⁾ významný byl přínos kronikáře Klimeše, jenž se ujal pokračování po svých předchůdcích v roce 1991.²³⁾

Již jsem zmínil, že záleželo na přístupu každého kronikáře. Existovaly totiž také lokality, kde byla obecní kronika vedena tak nedostatečně, že její vedení za první republiky okresní úřady shledaly dokonce za nevyhovující a hledal se nový kronikář. Taková situace nastala třeba v Holštejně, kde tamní obecní kronika byla kronikářem Hebelkou psána tak špatně, že okresní správa politická 22. března 1928 vybídla obecní radu v Holštejně, aby navrhla za kronikáře jinou osobu.²⁴⁾

Lze konstatovat, že na velmi dobré informační úrovni v líčení událostí ze starších dějin obcí retrospektivní metodou si stojí většina obecních kronik našich zájmových lokalit Střed a Sever. Někde se zde ukázaly být jako přínosné dokonce školní kroniky (např. sloupská), jež obohatily naše znalosti o řadu cenných a pozoruhodných informací. Oproti tomu obecní a školní kroniky Pozořic a Jezeřan, tedy zájmového území Jih, příliš nových poznatků pro náš výzkum nepřinesly, což je nesporně dáno mj. skutečností, že se dosti informačně opírají o poznatky *Vlastivědy moravské*²⁵⁾ či práce Řehoře Wolného. V podstatě zde bylo pro nás inspirativní snad jen uvedení jméno lesní trati *U milířů*,²⁶⁾ avšak i ta se nachází až za námi zkoumaným polygonem o velikosti 5 km², nadto je předmětná trať uvedena i v příslušném dílu *Vlastivědy moravské*.

Poznatky z obecních a školních kronik pro mapování reliktní hospodářské činnosti člověka v lesích Dražanské vrchoviny

Přistupme již k prezentaci poznatků, získaným ze studia obecních a školních kronik našich zájmových území. Pro lokality Sever a Střed měly lesy dlouho klíčový význam. Na hodnotu zdejších lesů ukazuje, s odkazem na poznatky Ladislava Hosáka, nejstarší sloupská obecní kronika, když uvádí, že Sloup byl kolem

22) MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Sloup, Pamětní kniha, s. 3.

23) *Tamtéž*, s. 10.

24) MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, fond Archiv obce Holštejna, inv. č. 1: Pamětní kniha obce Holštejna (dále jen MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Holštejna, Pamětní kniha), s. 3.

25) Alois Ličman, *Vlastivěda moravská II. Místopis. Slavkovský okres*, Brno 1921.

26) MZA v Brně, pracoviště SOKA pro Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, fond Archiv obce Jezera, Obecní kronika obce Jezera, s. 6. Tato trať je uvedena i v Ličmanově *Slavkovském okresu Vlastivědy moravské*. A. Ličman, *Vlastivěda*, s. 237.

roku 1548 spíše osadou než obcí a z hlediska výnosnosti měly pro jeho majitele větší hodnotu lesy kolem něj než Sloup samotný. Podle Hosáka právě počátkem 16. století vzrostl význam lesa a těžby dřeva budováním panských důlních a dalších podniků.²⁷⁾ Klíčovou roli pro majitele panství hrály zdejší lesy i po bitvě na Bílé hoře.

Obecní a školní kroniky lokality Sever a Střed jsou cennými lokálními informačními prameny nejen pro lesní hospodaření a druhovou biodiverzitu tamních lesů. Cenné informace se nám dostávají v nejstarší šošůvské obecní kronice pro druhové složení a celkové ocenění tamních lesů v první polovině 19. století na základě excerptce vceňovacích operátů, které předcházely stabilnímu katastru. V paragrafu 7. *Les šošůvské obecní kroniky jsou připojeny poznatky z vceňovacího operátu („elaborátu“), týkající se lesa. První třída lesa v Šošůvce je zde charakterizována tak, že ze zdejších dřevin činila 1/3 buků a 2/3 jedlí, smíšených výjimečně s borovicemi. Obmýtní priorita této první třídy je odhadnuta na 120 let. Dřevo z řízeného mýcení nalézalo využití pro stavební činnost, výrobu náradí, pro výrobu řeziva a šindele i jako palivo. Prodej pokácených stromů poddaným rájecká vrchnost dovolovala jen pro nejnutnější potřebu užitkového a palivového dříví, jež si poddaní mohli zakoupit buď v kmenech, nebo sázích.²⁸⁾ Důvodem byla skutečnost, že vrchnost sama potřebovala velké množství dřeva pro své železářny v Blansku. Kronika se rovněž zmiňuje o půdním složení, na kterém roste les první třídy. Charakterizuje je coby mocný jíl, promíchaný mírně se štěrkem a kamením. Většina lesa se rozkládala v rovinatých mírně skloněných pozemcích. Současný stav mýtině části charakterizuje kronika jako většinou řídké porosty různého stáří, mladší části lesa jsou kompaktní. Výnos činí u buků 156 sáhů, u jedlí 192 sáhů na jedno jitro.*

Druhá třída je druhově charakterizována jedlemi, promíchanými s jednotlivými buky a borovicemi. Způsob použití dřeva a obmýtní perioda jsou zde stejné jako u první třídy. Její půdu tvoří humusový jíl, promíchaný s kameny a štěrkem. Současný stav lesa je les řídký a mezerovitý. Výnos při stavu mýcení na jedno jitro činí 114 sáhů. Vedlejší využívání dřevin slouží k rozsáhlému zuhelňování při produkci dřevěného uhlí. Les je také zdrojem hrabanky a sklízí se v něm lesní tráva. Údaje pocházejí z roku 1844.²⁹⁾

Oceňování a vyměřování krajiny a lesa jsme svědky v českých zemích zejména od 18. století. Pro naše zájmová území zmiňuje olomučanská obecní kronika

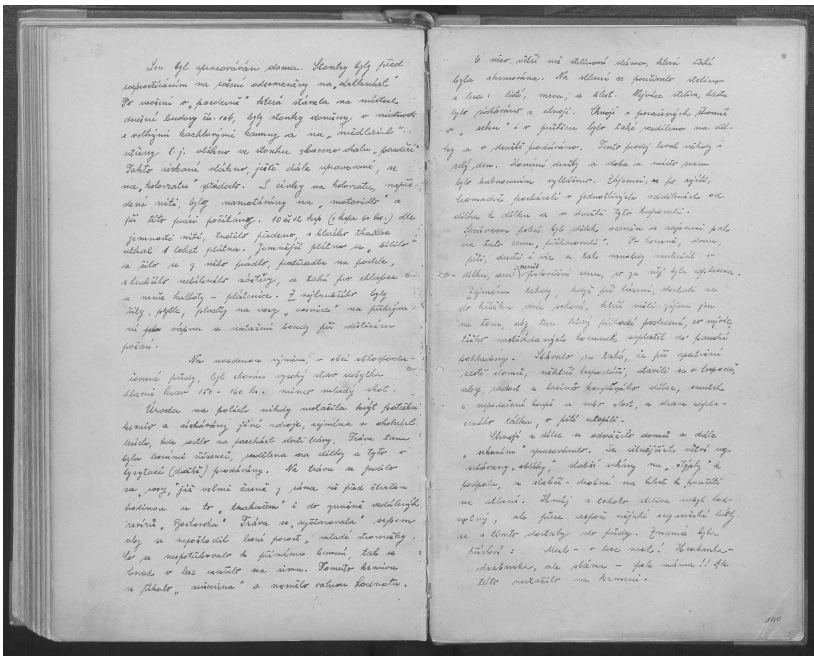
²⁷⁾ MZA v Brně, Pracoviště SOKA Blansko, AO Sloup, Pamětní kniha, s. 6.

²⁸⁾ Sáhem se zde samozřejmě rozumí délková jednotka.

²⁹⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, fond Místní národní výbor Šošůvska. Kronika Šošůvka, okres Blansko, 1. díl. Kapitoly z dějin. Založena v roce 1975 (dále jen MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, MNV Šošůvka, Kronika), s. 37.

zaměření tamních lesů roku 1796 knížecím inženýrem Ručinským a zaměření celého katastru roku 1826 vojenskými inženýry za účelem vyhotovení map.³⁰⁾

Obdobná situace s druhovým složením v 19. století panovala i v lesích kolem dalších lokalit Sever a Střed. Podle molenburského kronikáře ještě v devadesátých letech 19. století ve většině tamních lesů převládala jedle a některé stromy dosahovaly obrovských rozměrů, „na pařeze“ výrazně přes 1 m,³¹⁾ ale stále častěji se vysazovaly smrky a mezi jehličnany se také vyskytovala borovice, i když často méně než smrk. Od konce 19. století převládaly na Drahanské vrchovině smrkové monokultury a přetrvaly až do současnosti. Kronikář k tomu na počátku 20. století lakonicky dodává: „Nyní se sází většinou jen smrkový les a v zasazených plochách se přenechává tráva k žatí.“³²⁾

Obr. 2. Pasáže z nejstarší molenburské obecní kroniky, informující o hospodářském významu lesa v životě řadových obyvatel Molenburku. MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Molenburk, Kronika, fol. 139r a 140v. Foto: MZA v Brně.

³⁰⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, fond B 99 Archiv obce Olomučany, inv. č. 51: Pamětní kniha Olomučan [1924–1954] (dále jen MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Olomučany, Pamětní kniha), s. 386–387.

³¹⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 13.

³²⁾ *Tamtéž*, s. 13.

Uvedené informace jsou pochopitelně dílčího charakteru, ale jedná se o cenný informační střípek, který výtečně zapadá do celkové mozaiky druhové proměny našich lesů od středověku po současnost, jak ukázal archivní výzkum našeho projektu NAKI II č. DG20P0OVV017. Dovolím si zde proto stručné zasazení do širšího informačního kontextu.

Jak již bylo uvedeno i v jednom z výstupů projektu NAKI II č. DG20P0OVV017, konkrétně v publikaci *Život v lesích*, vysoká spotřeba dřeva způsobila nejen masové kácení původních druhově bohatých lesů, ale rovněž jejich postupné nahrazování smrkovými monokulturami, která nabízely rychlejší produkci dřeva. Počátky této přeměny v našich lesích lze sledovat od sklonku vlády Marie Terezie. Na Drahan-ské vrchovině je možno v archivních pramenech postihnout cenné srovnání i vývoj pro lokality Sever, Střed a Jih. Na základě písemných a mapových pramenů z domácích archivů i Hausarchiv der regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein ve Vídni jsme schopni vytvořit souvislý časový vývoj druhového složení lesů pro 18.–20. století. Vyplývá z něj, že v sedmdesátých letech 18. století byly zdejší lesy smíšené s převahou listnatých dřevin (na většině území se vyskytovaly především buky a jedle, doplněné zejména na lokalitě Jih duby, habry, břízami, olšemi, topoly a vzácněji borovicemi). Ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století měly lesy již charakter buko-jedlový s občasným zastoupením borovic a smrků v lokalitě Sever a Střed, jak mj. vyplývá z výše prezentovaných informací šošůvské obecní kroniky, v lokalitě Jih se ještě udržely duby, duby, břízy a olše.³³⁾ A zde již můžeme doplnit výše uvedené poznatky molenburského i šošůvského obecního kronikáře, že v devadesátých letech 19. století ve většině tamních lesů převládala jedle, ale stále častěji se vysazovaly smrky a mezi jehličnany se ještě vyskytovala borovice, i když méně často než smrk. Od konce 19. století převládaly smrkové monokultury.³⁴⁾

Kácení dřeva bylo mnohdy intenzivní a ve velkém je z lesa odvážely dokonce parní lokomotivy. Nejstarší šošůvská obecní kronika výslovně upozorňuje, že tamní silnice byly tak poškozeny parními lokomotivami, odvážející dřevo z lesů, že ještě za první světové války se opravovaly.³⁵⁾

Kroniky nabízejí informace i o technologických hospodářských postupech péče o lesy. Molenburská obecní kronika konstatuje, že na podzim se také mladý porost „oklešťuje.“ Předmětná kronika nám nabízí velmi cenné údaje pro využití a export

³³⁾ MZA v Brně, F 82 Velkostatek (dále jen Vs) Pozořice, inv. č. 1172, kniha č. 134, kart. 1004: Lesní hospodářský plán plesí Pozořice [z roku 1764]; HRFLW, Wirtschaftsstatus der Herrschaft Posoritz, Inv.-Nr.: HA 1370 z let 1757–1762; MZA v Brně, D 8 Stablní katastr – vceňovací operáty, kart. 79, 305, 383, 913.

³⁴⁾ K popsanému problému v lokalitě Jih srov. i MZA v Brně, F 31 Lichtenštejnská lesní zařizovací kancelář Břeclav, inv. č. 5857: Porostní mapa plesí Jezera; srov. k tomu nejnověji K. Maráz, *Using*, s. 419.

³⁵⁾ MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, MNV Šošůvka, Kronika, s. 162.

zdejšího vytěženého dřeva. Z nejzajímavějších informací se tak třeba dozvídáme, že v dobách velké poptávky po dřevě, které se používalo nejen pro export (např. jako stavební materiál pro stavbu lodí v Hamburku nebo k výrobě telegrafních sloupů a bednění pro doly), ale i na Dražanské vrchovině jako surovina, a to pro výrobu papíroviny,³⁶⁾ jako základní surovina pro výrobu dřevěného uhlí v milířích, které zde byly v minulosti velmi rozšířené; jejich činnost ustávala na sklonku 19. století, ale počátkem dvacátých let 20. století se mírně obnovila.³⁷⁾ Uplatnění našlo i jako stavební a palivové dříví. Docházelo tak až k odlesnění částí Dražanské vrchoviny. Například v letech 1680–1684 byla spotřeba palivového dřeva tak velká, že mu podlehly celé plochy lesů v okolí Olomučan.³⁸⁾ Sloupská školní kronika informuje o tom, že jeskyně Kůlna (označená v nářečí kronikou jako „*Kolna*“) byla dříve porostlá hustým lesem, který ale během doby postupně zmizel.³⁹⁾

Obecní i školní kroniky se zmiňují rovněž o rozličných přírodních kalamitách, pohromách či poškozování lesů. Školní kroniky tak činily proto, že se na jejich odstraňování mnohdy podílela i školní mládež. Nejstarší olomučanská obecní kronika uvádí, že v roce 1747 byly tamní lesy zachváceny velikým požárem; odtud pramení místní pojmenování „*Spálený les*“, „*Spaliska*.“⁴⁰⁾ V roce 1833 zase řádila velká vichřice, která shazovala střechy domů a polámala tisíce stromů.⁴¹⁾ Již krátce po námi sledovaném časovém intervalu uvádí holštejnská obecní kronika zničení lesa v roce 1929 v důsledku tuhé zimy, kdy mladý porost omrzl a vypadal později jako spálený.⁴²⁾ Vedle poškozování lesů v důsledku přírodních živlů se kroniky zmiňují rovněž o škůdcích. Po roce 1920 přibývá v kronikách záznamů o přemnožení bekyně mnišky, nejméně v letech 1921, 1922 a 1923. Tyto záznamy jsou vedeny ve školních kronikách proto, že na její likvidaci se podílela opět především školní mládež. Jak dokládají např. zápisy v kronice holštejnské národní školy, lesní porosty byly ale někdy ničeny také vandalismem školáků. K nejčastějším způsobům poškozování lesa mládeží náležela poškozování mladých lesních kultur, ničení

³⁶⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 13

³⁷⁾ *Tamtéž*.

³⁸⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Olomučany, Pamětní kniha, s. 386.

³⁹⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, fond Národní škola Sloup, inv. č. 223: Kronika školy (MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, NŠ Sloup, Kronika), s. 5.

⁴⁰⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Olomučany, Pamětní kniha, s. 386.

⁴¹⁾ *Tamtéž*, s. 387.

⁴²⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, Archiv obce Holštejna, AO Holštejna, Pamětní kniha, s. 46.

vzácných bylin, řezání výhonků vzácných druhů listnatých dřevin, zapalování pryskyřice, loupání kůry, škody v souvislosti s ničení ptačích hnízd ad.⁴³⁾

Na zpracování vytěženého dříví se podílely rovněž pily. Ty se ale nacházely v obcích, takže nespádají do námi sledovaného hlavního tématu mapování reliktní antropogenní činnosti člověka v lesích. Zmiňme je tedy pouze okrajově. Nejvíce se dozvídáme o šošůvské pile z šošůvské obecní kroniky. Stávala uprostřed obce, kde byl ve druhé polovině 20. století postaven kulturní dům. Provoz podniku byl sezónní a přizpůsoben těžbě dřeva v lesích, kde se dřevo těžilo jen v době vegetačního klidu. V zimě vznikala nadbytek pracovníků a dřevo ze zimní těžby bylo považováno za dřevo vyšší kvality. V sezóně pila zaměstnávala 20 pracovníků v provozu a zpracovávala v prvních letech cca 2 000 m³ kulatiny ročně (údaj k roku 1921). Firma Bratří Veselých, stavební firma ve Sloupě, si v Šošůvce pronajímala místa „*Na pastvisku*“, „*Na Bráně*“⁴⁴⁾ k tesání dříví. Pila stávala rovněž v Rájci [nad Svitavou], byla parní a náležela firmě Drucker. Vyznačovala se moderním zařízením, prosperovala a vyráběla zejména bedny (sic).⁴⁵⁾

S činností a hospodařením v lese souvisela také řemesla, která využívala dřevo jako výchozí i hlavní surovinu. Tato řemesla byla vykonávána sice v obci a nikoli v lese, jelikož ale zpracovávala různé druhy dřeva z místních lesů, z nichž některé byly méně běžné, učiňme krátkou zmínku i o takových řemeslech. V první řadě šlo o šindelářství. V Klepačově (zahrnující někdejší Horní a Dolní Klepačov) se šindele zhotovovaly zejména v č. p. 3 a 20, jinde byla výroba „*podomácku*“ a tudíž menší. V č. p. 14 bydle panský šindelář Hejč. Pokud měl větší zakázku někde v panském revíru nebo dvoře, brávil si své kamarády. Kronikář uvádí vývoj cen šindele a odměny za práci. Cenná je zmínka, že se šindel zhotovoval ze štíp jedle, smrku, borovic, modřínu (ten byl těžší a dražší), osiky (byl bílý). Šindelář vyrobil denně 200 kusů šindele. Hotový šindel se rovnal k vyschnutí do hranic. Na jeho výrobu bylo vhodné jen rovné dřevo bez suků. To dokázali rozpoznat znalci již v lese na rostoucích stromech. K práci šindelář užíval sekeru, palici, poříz, struhy, kozlík a šrák. Na s. 21 kroniky je uvedena cechovní (sic) píseň šindelářů s textem: „*Šindeláři, velcí páni mají peněz dosti tovaryši roztrhaní a mistři jsou boši*“ (sic).⁴⁶⁾ Molenburská obecní kronika zmiňuje i výrobu bukových třísek („*špón*“). Dělo se to v č. p. 20, 41 a 54, potřeba k tomu bylo zvláštního hoblíku, který ovládalo šest mužů – čtyři táhli hoblík strouhající třísku, dva táhli hoblík zpět. Bednářství se

⁴³⁾ MZA v Brně, Pracoviště SOKa Blansko, Národní škola Holštejn, Kronika, s. 156–157.

⁴⁴⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKa Blansko, MNV Šošůvka, Kronika, s. 155–156.

⁴⁵⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKa Blansko, fond Archiv obce Rájec n/Sv. (sic), inv. č. 216: Kronika (1923–1951) (dále jen MZA v Brně, pracoviště SOKa Blansko, AO Rájec n/Sv., Kronika), s. 47.

⁴⁶⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKa Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 21.

provozovalo v č. p. 13, později 36 a 71.⁴⁷⁾ Šošůvská obecní kronika uvádí, že v Šošůvce pracují také soustružníci dřeva, a to v č. p. 32 a č. p. 37.⁴⁸⁾

Samozřejmě, že kácení dřeva si vyžadovalo rovněž obnovu lesa. Námi sledované kroniky sice nezmiňují lesní školky, nicméně zajímavou informaci přináší kapitola *Pozemková reforma* nejstarší šošůvské obecní kroniky. Uvádí, že v rámci pozemkové reformy získali pozemky ti, kteří se zavázali pracovat na výsadbě lesních kultur.⁴⁹⁾

Zde se již dostáváme k hospodářskému významu lesa na Drahanské vrchovině pro běžného řadového obyvatele. Molenburký kronikář uvádí, že mnozí lidé jsou závislí na lesním výdělku, kácení v zimě „v seku“, v létě „v průběrech“, dále sbírají „sucháry“ nebo pracují na odstranění „vývrátů“.⁵⁰⁾ Kromě řemesel a průmyslu, pro které byl les cenným zdrojem nejen dřeva jako výchozí suroviny (např. šindeláři, bednáři ad.), ale i palivového dříví či z něj v milířích vyrobeného dřevěného uhlí coby paliva pro produkci železa, skla, páleného vápna, měl les hospodářský význam i pro běžné obyvatele, a to poskytnutím stavebního dříví a palivového dříví. Opět především obecní a školní kroniky vyprávějí o tom, že se v lese pásala domácí zvířata, hrabalo se listí, jehličí a větvičky na podestýlku, sbíralo se v něm dřevo a sklízela tráva.⁵¹⁾ Molenburská obecní kronika v kapitole s názvem *Les* zmiňuje, že v hospodářství se stele chvojím, neboť bývá nedostatek píce. To se hrabávalo na podzim v bukovém lese, kterého bylo dřívě více. Kronikář uvádí cenu 1 m³ a jeho zdražení v důsledku čehož se stalo cenově nepřístupné, takže si lidé odvykli hrabat v lese a k hrabání bylo ponecháno jen to místo, kde se mělo v zimě kácet. Dále uvádí, že myslivci ovlivňovali pronájem tamních lesních pozemků i nákup lesních plodin. Popisuje, že dřívě bylo v lesích dosti steliva a hrabalo se volně zejména na podzim. Používalo se i na hnojení. Pokud si zájemce zakoupil známku za 5 zlatých, byl oprávněn od sv. Josefa do sv. Václava v pondělí a ve čtvrtek opatřit si v lese „sous“ a „sucháry“. Z toho se příležitostně dalo vybrat a použít dřevo i na výrobu šindele, „jehož 1000 bylo 5–6 zlatých šajnů“ (sic), i do vápenice.⁵²⁾ „Sous“ i trávu dostal i ten, kdo neměl potah a robotoval v lese. Kdo chtěl travní dílec, musel v lese robotovat 14 dní. „Chasa“ si dopomáhala k penězům tak, že tajně z lesa dopravovala „suchár“ za 2–3 šajny nebo obstarali dřevo na vápenici za 6–7 šajnů. Jeden sáh dříví stál 2 zlaté šajny (1 zlatý šajn činil 60 grošů po 3 krejcarech). Zdrojem

⁴⁷⁾ *Tamtéž*, s. 25.

⁴⁸⁾ MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, MNV Šošůvka, Kronika, s. 147.

⁴⁹⁾ *Tamtéž*, s. 176.

⁵⁰⁾ MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 13.

⁵¹⁾ K tomu *srov.* i výše v článku MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, MNV Šošůvka, Kronika, s. 37.

⁵²⁾ MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 13–14 a 26–28.

dřeva pro místní obyvatele bylo i to, které na podzim vzniklo při „oklešťování“ lesa. Kronikář doslova uvádí: „co kdo oklestí si zdarma odváží.“ A ještě jeden hospodářský moment zde lze najít. Některé paseky se totiž přenechávají na osetí „jařinou (svatojánskou)“ a „lesním žitem.“ Toto se sklízí druhý rok. Při výsadbě nového, smrkového, lesa byla tráva přenechávána místním k žnutí.⁵³⁾

Když se změnil způsob lesního hospodářství, prostý lid byl „od lesa oddalován.“ Začalo se mít za to, že les není majetkem bez pána. Dříve si dřevaři mohli do rance naložit, co unesli. Jakmile se dostali z dohledu hajného, naložili na v houštině připravený trakař dřevo nebo jim někdo jel z vesničanů s trakařem naproti. V roce 1922 přišel zákaz si brát dřevo a dřevařům náleželo 11 metr(sic)[ů].⁵⁴⁾

Vraťme se nyní k lesu coby zdroji paliva pro průmyslové i menší podniky a někdy dokonce motory místních hospodařících sedláků. Vedle samotného dřeva to bylo z něj v milířích pálením produkované dřevěné uhlí. Uhlířství právem náleželo k jednomu z nejčastějších zaměstnání zdejších obyvatel. Dodnes se po něm v lesích Dražanské vrchoviny zachovala řada reliktnů – milířišť.⁵⁵⁾ Produkce dřevěného uhlí a počátky průmyslových podniků sehrály ve zdejším kraji důležitou roli. Nejstarší šošůvská obecní kronika v pasážích, líčících život poddaných po Bílé hoře konstatuje, že v rámci robotních povinností byly zřejmě uloženy poddaným i práce při výrobě dřevěného uhlí pro vrchnostenské podniky.⁵⁶⁾ Dřevěné uhlí a dřevo nacházely odbyt coby palivo v okolních strojních mlýnech, parních pilách (např. v Adamově), sklárnách (např. v Olomučanech), vápenkách (v okolí Sloupu), hamrech a železárnách (např. Nový hrad, Blansko).⁵⁷⁾ Navíc kroniky informují o experimentech při jeho výrobě, jaké prováděl např. Hugo Salm (1776–1836), kdy se pokusil pálit dřevěné uhlí v zavřených komorách, aby byly zachyceny a dále užitečny i zplodiny z pálení, zejména dehet a kreosol.⁵⁸⁾

Produkcí dřevěného uhlí věnuje molenburská obecní kronika samostatnou kapitolu s názvem *Uhlířství*. Kronikář konstatuje, že produkce dřevěného uhlí ve zdejších lesích probíhala od nepaměti, snad od „zavedení blanenských hutí.“ Mezi odběrateli dřevěného uhlí zmiňuje i tavírnu na Punkvě, později nazvanou „Marjánská hut“, která nesla letopočet 1580. K nalezení stop tavíren železné rudy

⁵³⁾ *Tamtéž*, s. 13, resp. s. 29.

⁵⁴⁾ Patrně patří metrů... MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 29.

⁵⁵⁾ K tomu nejnověji K. Sklenář, *Život*, zejm. s. 44 a Jakub Novák, *Milířišť u Klepačova na Blanensku – výsledky archeologické terénní prospekce. Příspěvek k metodice výzkumu jednoho druhu archeologických památek*. Vlastivědný věstník moravský 2022 (v tisku). Z nedávno publikovaných prací srov. Alena Knechtová, *Povrchový průzkum milířišť a dalších možných marginálních archeologických reliktnů v jihozápadní části Dražanské vrchoviny*. Zprávy památkové péče 75/6, 2015, s. 546–552.

⁵⁶⁾ MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, MNV Šošůvka, Kronika, s. 45.

⁵⁷⁾ MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, AO Olomučany, Pamětní kniha, s. 386.

⁵⁸⁾ MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 7.

„*pradávných dob*“ došlo i u nedaleké Rudice. Než bylo využíváno pro pece různých podniků kamenné uhlí, spotřebovali také mnoho uhlí kováři, zámečníci a vůbec řemeslníci, kteří zpracovávali kovy. Kronikář uvádí, že obyvatelé starého Houska, na místě dnešní parcely „*kostelík*“ (sic) bývali možná uhlíři, avšak nezdůvodňuje proč. Dodejme, že možné by to bylo mj. i proto, že na okraji Houska stávala sklárna (viz níže), jež musela být nutně rovněž odběratelem dřevěného uhlí. Útlum uhlířství ve zdejším kraji způsobil podle molenburského obecního kronikáře konec provozu pecí v blanenských železárnách roku 1895; tím se snížila poptávka po uhlí a zůstávala jen jedna parta, zabývající se pálením dřevěného uhlí. V Blansku dříve existovaly tři aktivní hutě („*v chodu*“) na dřevěné uhlí a jedna byla „*v záloze*.“ V době vedení kroniky na počátku první republiky působil v Molenburku jako uhlíř jen Karel Flek z Molenburku č. p. 59. Ten sám páčil uhlí již jen pro motory menších odběratelů. Přitom ještě v posledních letech 19. století pracovalo na rájeckém panství 24 part („*band*“) po 5–6 uhlířích. Každá měla svého mistra a vrchním dozorcem byl pan Hýbl ze „*žleba*“.⁵⁹⁾ „*Stavěl*“ party k práci a přemísťoval u nich jednotlivé členy part podle potřeby. V Molenburku býval mistrem Jakub Zouhar z Molenburku č. p. 28, a proto se tam říká „*u uhlířů*“ (sic). Následně kronikář vyjmenovává další molenburské uhlíře, a to Jan Hudce z Molenburku č. p. 16, Josefa Hejče z Molenburku č. p. 17 (podruh, později v Hlubočanech), Procházku z Molenburku č. p. 59 („*Mařeňák*“),⁶⁰⁾ ten prý zavinil požár vlastního domu, když přinesl domů „*živé uhlí*“.

Molenburský obecní kronikář popisuje i organizaci práce, technologii, ceny a odměňování i každodenní život uhlířů. Jedna parta měla vždy práci na 3–4 místech. Jeden uhlíř rovnal dřevo do milíře, jeden páčil, jeden vyhraboval vypálené uhlí. Pálilo se ze dřeva tvrdého a měkkého. Velikost milíře byla dána velikostí místa nebo potřebou od 15 m do 140 m (sic). Šedesátimetrový milíř skládal jeden uhlíř tři dny, milíř hořel 7–9 dní, jeden den pak chladnul. Tři dny se vyhrabovalo uhlí a sypalo se do „*žoků*“.⁶¹⁾ Uhlíři byli placeni od „*žoku*“, a to čtyřmi krejčary za „*žok*“ vypálený z měkkého a pěti krejčary za žok vypálený z tvrdého dřeva. Z jednoho metru dřeva bylo možno vypálit asi čtyři „*žoky*“. Největší denní výdělek činil 1 zlatý. V době psaní kroniky se platilo za pálení dnem a nocí 22 korun, den bez noci 15 korun. Vyplácelo se denně. Kronikář zdůraznil, že práce vyžadovala rozvahu a opatrnost, zejména během hoření. Pokud totiž bylo dřevo nahnilé či houbovité, drželo žár i po polítní vodou. Někdy tak vzplanulo vypálení uhlí i v „*žocích*“,

⁵⁹⁾ Je otázkou, jakou lokalitu tím měl kronikář na mysli. I v širokém okolí Molenburku žádná obec Žleb neexistuje. Tím, že navíc v kronice je toto toponym uvedeno malým písmenem, mohlo by se jednat možná o dnešní Zemanův žleb blízko obce Habrůvka. Zemanův žleb není obec, ale vskutku žleb a znamenalo by to, že by v něm musel mistr bydlet v nějaké samotě, či provizorním příbytku.

⁶⁰⁾ Jednalo se patrně o přezdívkou.

⁶¹⁾ Žokem je zde pravděpodobně míněn tkaný pytel větších rozměrů.

nebo třeba na voze při odvážení k pecím. Kronikář rovněž uvádí informaci, že dříve byli sedláci mrzutí, pokud bylo uhlí moc polito při chladnutí, nyní však, kdy se dřevěné uhlí prodává na váhu a podle váhy se platí dovoz, je jim to jedno. Plat 4–5 krejcarů se vplácel ve „žlebě“, kde bylo vše přichystáno k práci a odpočinku. Uhlíři se ale museli do práce dostavit přesně v 7 hodin ráno, kdežto v revíru chodili do práce podle potřeby. Tam činil plat 5–6 krejcarů. Pracovalo se od pondělí do soboty. Po třech až čtyřech týdnech měl uhlíř hlídku v neděli, u od sebe vzdálených milířů hlídky dvě.

Podmínky života uhlířů byly poměrně spartánské. Uhlíř si do lesa nesl v lýčené kabelce velikosti malého kuffíku na řemeni brambory, zasmažku, vejce, aby si uvařil polévku. U milíře kromě boudy s lavicemi, která sloužila jako provizorní obydlí uhlířů, stála i kád' s vodou. Aby v zimě nezamrzla, plaval v ní kamnovec s horkým uhlím. V kronice jsou uvedeny také ceny uhlí. Za první světové války stál jeden metrický cent 70 korun, v době sepisování kroniky 60 korun⁶²⁾ i méně. Uhlíři byli také svědky mnoha pytláckých příhod, obvykle je ale raději z obav z pomsty pytláků tajili nebo o nich hovořili s velkým časovým odstupem. Dozvídáme se rovněž o místech exportu zdejšího dřevěného uhlí. Molenburské uhlířské party pálily dřevěné uhlí nejen pro Blansko a tamní podniky, ale také pro Kunštátsko a Šebetovsko.

Kronikář přináší i krátký úryvek písně bez názvu, včetně notace, jejíž slova popěvku zní: „*My uhlíři začernění, my musíme brzy vstát: Ať je zima nebo prší, my musíme venku stát!*“⁶³⁾

Problematiku produkce dřevěného uhlí podrobně sleduje rovněž šošůvská obecní kronika, zejména v kapitole *Milíře*. Jak uvidíme, v šošůvských lesích na rozdíl od molenburských, se milíře stavěly podstatně menší, a tudíž se při pracích s nimi spojených, setkáváme s výrazně menším počtem uhlířů. Navíc poněkud jiná byla i technologie produkce a podoba milířů. Kronikář konstatuje, že ještě na počátku 20. století se v Šošůvce vyrábělo dřevěné uhlí. Jedním z posledních milířů byl milíř u silnice k Vysočanům; zdejší pozemek je nazýván „*U Milíře*“ (sic). Dokonce kronika zachycuje jeho přesnou lokaci. V rámci kapitoly *Půdní fond* je totiž zakreslená skica plánu území Šošůvky, před provedením „*socializace zemědělství*“. Ve skice je rovněž vyznačen pozemek označený č. 36 s názvem „*U milíře*“.⁶⁴⁾

Výroba dřevěného uhlí se dělá podle jednoduché technologie. Přibližně metrová polena se stavěla do kruhové pyramidy v průměru asi šest metrů. Ta se zasypala uhelnou sutí, aby se zamezilo přístupu vzduchu a tím úplnému shoření pyramidy. Po zapálení pyramidy zkušený uhlíř reguloval bočními otvory přístup vzduchu do

⁶²⁾ Samozřejmě tato koruna je již československá.

⁶³⁾ MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 24.

⁶⁴⁾ MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, MNV Šošůvka, Kronika, s. 235.

pyramidy a tím i postup ohně až do úplného zuhelnatění dříví v pyramidě. U zapálené pyramidy zůstával ve dne v noci. Jeho provizorním obydlím po tu dobu byla budka mírně zapuštěná do země, jejíž stěny, strop a střecha tvořila do jehlanu postavená tyčovina, zakrytá lesním mechem a zasypaná uhelnou sutí. Uhlí se vozilo do továren na zvlášť upravených vozech. Ložná plocha a nadstavba byla tvořena z velkých žebřin, vypletených štípanými dubovými „*lísanci*“. Posledním uhlířem v Šošůvce byli Hejč z č. p. 52, Ševčík z č. p. 79, kde starší generace zanechala přízvisko „*u uhlířů*“ (sic).⁶⁵⁾ Šošůvská obecní kronika se v kapitole s názvem *Rozvoj vesnice* dotýká také problematiky konce produkce dřevěného uhlí. Konstatuje, že dovážené kamenné uhlí po železnici vytlačovalo výrobu dřevěného uhlí v milířích, a tak se dřevo, dopravované po železnici, dostávalo na nová odbytíště. Poslední dřevěné uhlí v milířích vypálil v Šošůvce pan Ševčík z č. p. 78 v režii Mikulášků z č. p. 11 a 12 krátce po první světové válce. Dále uvádí, že se zánikem výroby dřevěného uhlí se měnil i systém zpracování pokácených stromů v lesích. Na místo výroby krátkého palivového dřeva se nyní vyrábělo brusné dřevo, zbavené kůry, k výrobě papíru, které bylo dováženo na nádrží do Rájce [nad Svitavou] k dalšímu odvozu po železnici i na vznikající pily. Pokud byly kmeny určeny na pilu, bylo možné je přerezat na délku 12 metrů. U zdejších zemědělců, kteří se zabírali i povoznictvím, zanikaly velkoobjemové vozy, původně sloužící na odvoz dřevěného uhlí, a nahrazovány byly vozy „*kladáky*“ na odvoz celých kmenů.⁶⁶⁾ Povoznictví se stávalo vedlejším zaměstnáním šošůvských zemědělců, specializovali se na ně Pernica č. p. 1, Hasoň č. p. 6, Sedlák č. p. 9 a Sedlák č. p. 10 na odvoz brusného dříví; Kuběna č. p. 3, Ostrovský č. p. 4, Kučera č. p. 5, Vašíček č. p. 7, Mikulášek č. p. 11, Mikulášek č. p. 12, Hudec č. p. 16, Kala č. p. 42, Šamalík č. p. 44 a Mikulášek č. p. 63 na odvoz kulatiny, případně na odvoz řeziva z místní pily; Hasoň č. p. 28 rozvážel štěrk na opravu silnic, Mikulášek č. p. 29 a Sedlák č. p. 45 na výdělek nejezdili, i když měli koňské potahy, Hasoň č. p. 8 a Bezděk č. p. 59 měli kravské potahy, stejně jako všichni „*podsedníci*“ (sic), vyjma Hasoně č. p. 103, který krátký čas rovněž povozničil.⁶⁷⁾

Klepačovská obecní kronika dokonce uhlíře považuje za zakladatele Klepačova; kronikář ovšem také uvažuje o tom, že název obci mohla dát metalurgická činnost (srov. níže). V rámci kapitoly *Historie Klepačova* kronikář za první obyvatele Klepačova po obnovení jeho osídlení v novověku považuje právě uhlíře, kteří před

⁶⁵⁾ *Tamtéž*, s. 122.

⁶⁶⁾ *Tamtéž*, s. 147.

⁶⁷⁾ *Tamtéž*.

200–250 lety na různých místech v lese pálili dřevěné uhlí v milířích. Obývali v lese dřevěné chatrče, jež si sami postavili.⁶⁸⁾

Mezi relikty hospodářské činnosti člověka v lesích, někdy navazující na pravěká osídlení, náležejí pro období středověku i stavby, resp. jejich zbytky, jaké představují fortifikace (zejména hrad Vildenberk s hospodářským zázemím včetně rybníku, dále Hrádek u Vítonic, osídlení na kopci Hlásnice, Čertův hrádek⁶⁹⁾ a zřejmě i Klepačov,⁷⁰⁾ k nimž se ovšem v našich kronikách – s výjimkou povšechné zmínky o hradu Vildenberku i jeho majitelích, nepřekračují míru údajů z příslušného dílu *Vlastivědy moravské* – informace nenacházejí. Ale mezi relikty hospodářské činnosti člověka v lesích patří i zaniklé vesnice. Do zájmového území našeho projektu spadají jen dvě, a to Polom a Bohdalsko (Bohdalůvka). Předmětné kroniky se pro zdejší kraj ovšem zmiňují o větším počtu zaniklých vsí. Ukazují na ně i archeologické objevy, zmiňované v kronikách, místní polní a lesní trati. Z těch lesních či částečně se v lese nacházejících, které nás zajímají primárně, šošůvská obecní kronika připomíná trať „*U staňkové*“ (sic), ves „*Gadišiny (Kadišiny)*“, v oblasti by měly být ještě zaniklé vsi „*Radišín*“, „*Radišina Loučka*“ (sic). Podle kronikáře lze v lesích nalézt důkazy hospodářské činnosti člověka také „*Na šípové*“, sídliště *u vlčí skály*“ (sic) a ve vsi „*Svatoňůvka*“ ad. Šošůvský obecní kronikář zmiňuje také zaniklé vsi v okolí Blanska, které ale měly podle jeho mínění odlišnou příčinu zániku od zaniklých vsí v okolí Šošůvky.⁷¹⁾ Rovněž ty se však vyskytují mimo námi zvolené zájmové území. Mezi tratěmi, upomínajícími svými názvy na činnost člověka v lesích ve středověku či novověku, zmiňuje olomučanská obecní kronika tratě *Vápenice*, *Kovářův milíř*, *Za mlýnem* a již uvedený *Polom*.⁷²⁾

Šošůvský obecní kronikář zaznamenal, že v lesích severně Šošůvky lze najít úpravy terénu ukazující na zemědělské obdělávání půdy, případně její používání jako pastvin. Kronika obsahuje i náčrtek plánu takových míst. Tyto lokality se vyznačují urovnanou půdou bez výmolů, pokud se na nich vyskytovalo kamení, bylo posbíráno a uloženo do pravidelných skládek, případně se objevují další znaky někdejší zemědělské činnosti. Obecní kronikář dodává, že na katastrální mapě z roku 1884 jsou ještě vyznačeny samostatné parcely, jejichž hranice lze rozpoznat zřetelně rovněž v terénu. Jsou zaneseny do výše uvedeného náčrtu plánu coby terasovité úpravy zalesněných pozemků, zřejmě rolí, s velkým množstvím skládek

⁶⁸⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, fond Archiv obce Klepačov, inv. č. 80: Pamětní kniha obce Klepačov (sic) (dále jen MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Klepačov), s. 23–24.

⁶⁹⁾ Srov. k tomu K. Maráz – T. Mikita, *Mapa*.

⁷⁰⁾ Z literatury srov. alespoň Jan Štětina, Středověké fortifikace na Klepačově (okr. Blansko). In: Miroslav Dejmal – Libor Jan – Rudolf Procházka (edd.). *Na hradech a tvrzích*. Miroslavu Plačkovi k 75. narozeninám jeho přátelé a žáci, Brno 2019, s. 190–202.

⁷¹⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, MNV Šošůvka, Kronika, s. 19–21.

⁷²⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Olomučany, Pamětní kniha, s. 4.

kamení a cest v této lokalitě. Rozpoznatelné jsou mírné náznaky hranic plužiny, pokračující cestou na les *Bič*. Kronikář uvádí názor prof. Ervína Černého, který zkoumal v okolí zaniklé vesnice, že urovnaný terén bez kamení byl dříve využíván coby zemědělské pozemky s náznaky hranic plužin a jedná se o místní terasovité úpravy plužin.⁷³⁾ Kronikář dodává, že nebyly zaznamenány plochy školek pro pěstování lesních sazenic.⁷⁴⁾

Vedle zaniklých vsí se kroniky zmiňují také o vsích, které byly naopak obnoveny či nově založeny. Na místech několika někdejších zaniklých osad byly v 18. století založeny vesnice nové. Kroniky zmiňují Karla Ludvíka z Roggendorfu, který v roce 1716 založil vesnici Roggendorf (dnešní Krásná) v roce 1724 Molenburk (dnes součást obec Vysočany).⁷⁵⁾

S výše uvedenou problematikou zaniklých vesnic souvisejí cesty. Ne zcela snadné je ovšem – na základě zápisů v kronikách – vždy určit, které z cest byla lesní či alespoň částečně lesní, a to ani při verifikaci s mapami, včetně těch historických. Pokud se kroniky zabírají cestami, pak z pochopitelných důvodů větší pozornost věnují těm obci. Takovým příkladem je např. zřízení řádné cesty v roce 1909 na „*způsob silnice*“, jak dodává kronikář v klepačovské školní kronice. K obci byla vedena od silnice k Olomučanům.⁷⁶⁾ Obdobně o nových silnicích či nejkratší cestě k blanenským železárnám z obce pojednává šošůvská obecní kronika.⁷⁷⁾ Většina dělníků docházela do blanenských železáren pěšinou po cestě kolem Kamenice a popsány jsou i další pěšiny do železáren.⁷⁸⁾ Zmiňuje rovněž úvozové cesty, které někdy vedly lesem, ale nejsou v kronice vždy lokalizovány.⁷⁹⁾ Pozoruhodná je zmínka o původní soukromé cestě, která byla spíše polní než lesní, kdy pan Hudec z domu č. p. 16 v Šošůvce zakoupil v Ostrohu u Macochy pozemky a „*u Mněsin*“ (sic) k nim vybudoval jinou, travní cestu. Jelikož po ní jezdily i další povozy, došlo k různicím. Za přispění rájeckého velkostatku se roku 1887 stala předmětná cesta zpevněnou obecní cestou. Kronika obsahuje i další informace k úpravám cest v obci Šošůvka, např. v letech 1911–1912 došlo k vybudování silnice obcí a upravována byla i komunikační situace v obci.⁸⁰⁾

⁷³⁾ K zaniklým osadám na Dražanské vrchovině srov. alespoň syntetickou práci Ervina Černý, *Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin*. Brno 1992.

⁷⁴⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, MNV Šošůvka, Kronika, s. 59.

⁷⁵⁾ MZA v Brně, Pracoviště SOKA Blansko, AO Sloup, Pamětní kniha, s. 6, 8.

⁷⁶⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, fond F 68 Dvojtřídní škola obecní v Klepáčově (sic), inv. č. 91: Školní kronika založena roku 1910 [1910–1939], s. 81.

⁷⁷⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, MNV Šošůvka, Kronika, s. 116.

⁷⁸⁾ *Tamtéž*, s. 67.

⁷⁹⁾ *Tamtéž*, s. 116.

⁸⁰⁾ *Tamtéž*.

Pro období novověku patří mezi relikty hospodářské činnosti člověka v lesích zejména hamry, hutě, vápenné pece, sklárny, lesní mlýny a papírny, ale třeba také lesní školky a obory nebo pozůstatky bývalých těžebních šachet. Právě bohatá hornická a lomová činnost, kdy v lesích Dražanské vrchoviny těžil vápenec, ohnivzdorná hlína, železná ruda, kámen a písek, je archiváliemi (včetně obecních kronik) dobře dokumentovaná.⁸¹⁾

Co se týče metalurgie⁸²⁾ a důlní či lomové činnosti, molenburská obecní kronika konstatuje, že tamní složení půdy či hornin nabízí skromnou naději na ložiska uhlí, je však bohaté na vápence. Pod půdou je uložena žlutice, vhodná k výrobě hrubších cihel, lze narazit na slín, na lukách na slabou vrstvu rašeliny. Zvětráváním hornin vzniká poměrně kvalitní ornice. V okolních lesích se nacházejí bludné křemenné balvany i bývalá naleziště železné rudy. Těžba železné rudy – podle mínění kronikáře – snad mohla dát Klepačovu dokonce název.⁸³⁾ Obecní kronikář přináší názor, podle kterého to byla právě metalurgická činnost, která zapříčinila název obce. Podle první verze se v okolních lesích u Klepačova dobývalo mnoho železné rudy, tu prý lidé roztloukali, takže se klepání rozléhalo daleko, a proto osada dostala název Klepačov. Druhá verze, zachycená v kronice, odkazuje na hamry pod Klepačovem u řeky Svitavy, kde v nich ustavičně tloukla kladiva. Kronikář konstatuje, že osada vznikla ve druhé polovině 18. století rozdělením a vykácením lesů mezi dělníky. Již před koncem roku 1826 zde „*kníže Salm*“ založil kovozpracující podnik. Dolní Klepačov se rozkládá v údolí řeky Punkvy a od soutoku Punkvy a Svitavy pokračují železářské závody s vlečnou drahou, na levém břehu Punkvy se nachází ředitelství závodu a závodní restaurace, na pravém Mariánská huť, vrtárna a vila ředitele závodu, strojírna. Tato část patří do katastru Těchova, Olomučan a Lažánek a nazývá se Arnoštovem. K obci náležejí i dva domy v údolí řeky Svitavy u „*Klamovky*“ (Klamova huť).⁸⁴⁾

Nejstarší obecní kronika Molenburku informuje o pokusech majitele panství Karla Ludvíka z Rogendorfu v 18. století dobývat vedle železné rudy také ledek.⁸⁵⁾ V šošůvské obecní kronice kronikář k roku 1811 konstatuje změnu a obrat

⁸¹⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 13. Pro komplexní pohled musíme využít i dalších archivních fondů, zejména MZA v Brně, D 16 Báňské hejtmánství Brno, inv. č. 363: Polohopisná mapa důlních měr „*Za dvořiskem*“ a „*Višelky*“ u Klepačova [z roku 1860]; D 16 Báňské hejtmánství Brno, inv. č. 565: Přehledná mapa lichtenštejnských výhradních kutisk a důlních měr na severní a střední Moravě [z roku 1924].

⁸²⁾ Na Dražanské vrchovině k ní z dřívějších prací *rov.* alespoň Věra Souchupová, *Cesta železa Moravským krasem*. Blansko 2002; Jiří Merta – Jiří Hošek, *Železná houba ze zaniklé středověké osady Polom (okr. Blansko)*. Archeologia technica 18, 2007, s. 37–44.

⁸³⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 3.

⁸⁴⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Klepačov, s. 4.

⁸⁵⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 6.

nejen v zemědělství, ale také v průmyslu a spojuje jej s Hugo Salmem. V roce 1810 blanenské železářny vyprodukovaly 5 560 metrických centů surového železa, v roce 1833 12 764 metrických centů a 10 762 metrických centů litiny. Rozvoj železářského průmyslu pokračoval i po smrti Hugo Salma. Blanenské železářny zaznamenaly v roce 1872 výrobu 98 492 metrických centů surového železa a 163 018 metrických centů litiny. To mělo za následek proměnu života a způsob obživy obyvatel Šošůvky.⁸⁶⁾ Jak již bylo uvedeno na jiném místě, většina dělníků docházela do blanenských železáren po cestě kolem Kamenice či dalšími pěšinami. Dělníci přes týden obvykle v železárnách zůstávali v noclehárnách.⁸⁷⁾ V kapitole *Rozvoj vesnice* šošůvské obecní kroniky se dočítáme, že výskyt železné rudy, dostatek paliva z místních lesů a vodní toky, včetně jejich spádu, vytvořily předpoklady pro vznik železářského průmyslu na Blanensku. Byl vítaným zdrojem obživy i nezemědělského obyvatelstva a přispíval k rozvoji vzdálenějších vesnic. Rozvoji napomohla rovněž železnice, a průmysl začal dominovat na úkor řemesel a domácí výroby, které továrnám nemohly konkurovat.⁸⁸⁾

Olomučanská obecní kronika zmiňuje, že převážná část zdejších obyvatel tvoří průmyslové dělnictvo, zejména železářského oboru, jako slévači železa a kovů, strojní zámečníci, montéři, kotláři, soustružníci železa a pomocných řemesel, souvisejících se železářstvím.⁸⁹⁾ Dodává, že železná ruda se v okolí Olomučan začala dobývat již roku 1580.⁹⁰⁾

V námi sledovaných zájmových lokalitách Střed a Sever se těžily rozličné rudy, především železné, dále také žáruvzdorná hlína i ledek. Rájecká obecní kronika zmiňuje, že doly na rudu v Rudici byly již v době psaní kroniky vyčerpané, nicméně se v Rudici zachovaly reliktory tavení „*pradávných dob*“.⁹¹⁾

Také klepačovská obecní kronika zmiňuje dobývání hornin v okolí Klepačova.⁹²⁾ Z hornin zde byl zastoupen syenit, který se hodí na šterkování silnic. Hlíny směrem k Olomučanům a Rudici vykazují železnou rudu, zejména hnědel, která se v Klepačově dřívě dolovala. Pro chudé zastoupení železa v ní se ale od dolování záhy upustilo. Vývýšeniny a doliny v lese za zahradami Horního Klepačova jsou pozůstatky bývalých šachet.⁹³⁾

Dalším významným odvětvím obživy zdejších obyvatel bylo vápenictví. V rámci

⁸⁶⁾ MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, MNV Šošůvka, Kronika, s. 66.

⁸⁷⁾ *Tamtéž*, s. 67.

⁸⁸⁾ *Tamtéž*, s. 147.

⁸⁹⁾ MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, AO Olomučany, Pamětní kniha, s. 3.

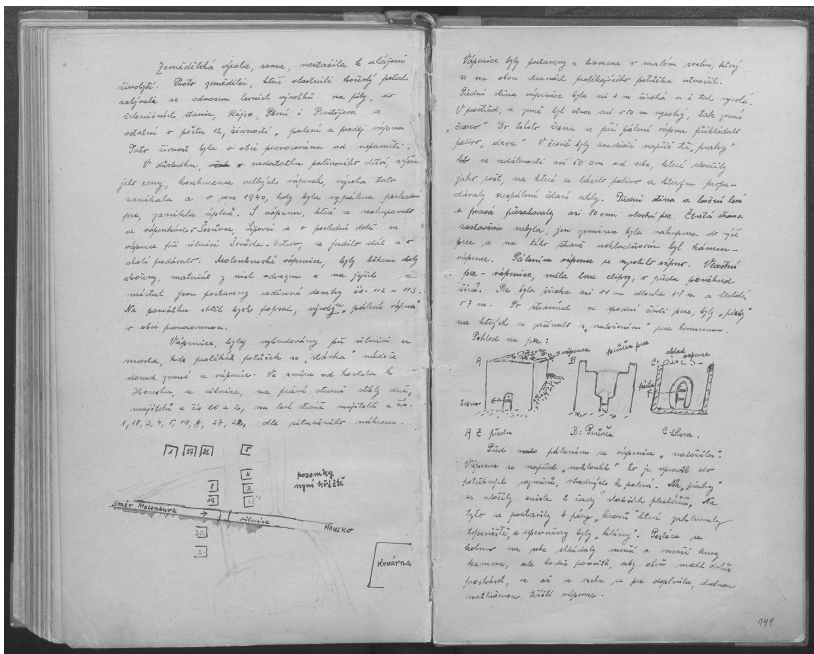
⁹⁰⁾ *Tamtéž*, s. 386.

⁹¹⁾ MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 22.

⁹²⁾ MZA v Brně, pracoviště SOkA Blansko, AO Klepačov, s. 9.

⁹³⁾ *Tamtéž*, s. 10.

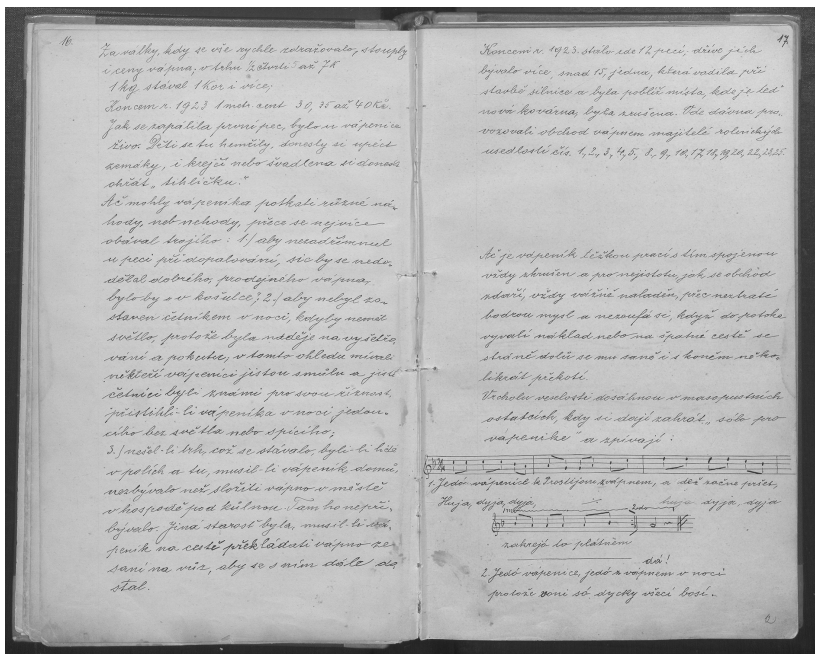
zejména obecních kronik je mu věnována značná pozornost, zmíněno je téměř v každé obecní kronice našich zájmových území Střed a Sever. Obecní kroniky nám zanechaly cenné poznatky o výrobních postupech, cenách vápna, ale také o vývozních cestách, zvycích a písních zdejších vápeníků, což je vítaným zdrojem informací mimo jiné pro studium jejich každodenního života, etnografii a muzikologii, ale i dialektologii. K jedněm z nejcennějších v tomto směru náležejí zápisy v molenburské obecní kronice, neboť zdejší obecní kronikář věnoval pozornost nejen výrobnímu postupu pálení vápna, lokalizaci vápenných pecí, ale rovněž rozvozu vápna, a tedy exportním místům či jménům místních sedláků, kteří si vápenictvím finančně přilepšovali.

Obr. 3. Důležitým zdrojem obživy bylo též vápenictví. Pasáže z nejstarší molenburské obecní kroniky přinášející schematický náčrt umístění vápenic mezi Molenburkem a Vysočany, resp. schematický náčrt vápenických pecí a postup pálení vápna. MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Molenburk, Kronika, fol. 140v a 141r. Foto: MZA v Brně.

Kronikář konstatuje, že vápeníci spotřebují velké množství dřeva a dřevěného uhlí, čímž roste poptávka po dřevě i jeho cena. Stran kvality vápence kronikář označuje vápenec „z Bradin“ šošůvském hotelu a vápence za tvrdší na pálení a vápno z něj je lepší „na váhu“. Holštýnský vápenec je měkčí na pálení a vydatnější „na miru“. Pálení vápna probíhalo tak, že vápenec se do pecí dovážel v zimě. Pracovní období samotného pálení začínalo před svátkem sv. Josefa a kon-

čilo o svátku sv. Martina s přestávkou na senoseč a žně. Jakmile se zapálila první pec, bylo ve vápenici živo a stala se centrem společenského ruchu sui generis. Děti si zde pekly brambory, zdroje tepla využívali i místní krejčí č švadleny, kteří si sem do svých dílen přišli dát „*nahřát cihličku*“. Vápenictví se tradičně věnovali rolníci z vybraných hospodářství v jednotlivých vesnicích. Kronika uvádí rolnické usedlosti č. p. 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 17, 18, 19, 20, 22, 23 a 25 v Molenburku, jejichž majitelé si přivydělávali provozováním obchodu s vápnem.⁹⁴⁾ Kronikář konstatuje, že molenburští sedláci si vydělávali jako vápeníci, kdežto domkaři se věnovali tkalcovství.⁹⁵⁾ Přivýdělkem místních bylo i pálení vápence, který do Molenburku vozili k pálení na vozech Holštýnští.⁹⁶⁾ Vápenek existovalo značné množství, jen v Molenburku ještě koncem roku 1923 stálo 12 pecí, podle kronikáře jich dříve bylo ještě více, snad 15.⁹⁷⁾

Obr. 4. Pasáže z nejstarší molenburské obecní kroniky, pojednávající o životě a práci vápeníka včetně vápenické písně bez názvu. MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 16–17. Foto: MZA v Brně.

⁹⁴⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 14–17.

⁹⁵⁾ *Tamtéž*, s. 19.

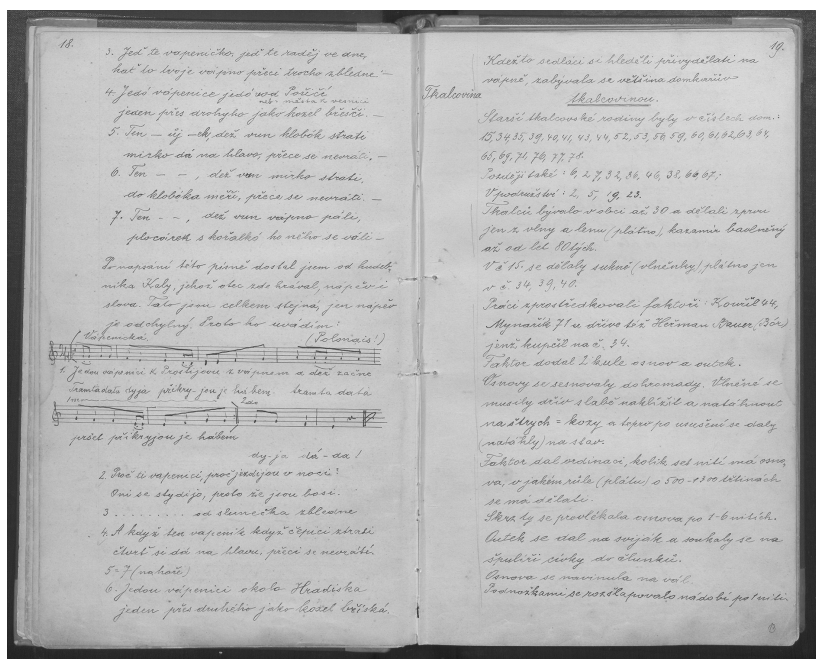
⁹⁶⁾ *Tamtéž*, s. 3.

⁹⁷⁾ *Tamtéž*, s. 14–17.

Dozvídáme se, kam směřoval export (doprava) vápna, jaká byla kvalita vápence, sledován je vývoj cen, ale také popis každodennosti vápeníků a zaznamenány jsou dokonce jejich písně, včetně notace. Zdejší vápeníci jezdili nejčastěji prodávat do Prostějova. Z Hartmanic jeli k Rousínovu a pak „*dolů horami*“. Molenburská produkce vápna nacházela odbytiště zejména v Prostějově a Tovačově, ale rovněž v Konici a Jevíčku nebo Olešnici u Kunštátu a jejich okolí. Pokud vápeník vápno prodal, vracel se domů téhož dne. Když se prodat nedařilo, vracel se domů i za dva až tři dny. Doprava vápna byla často dosti náročná. Vápeníci doma sedli na vůz či na koně a sesedli až ve městě, kde váno prodávali, protože po blátivé cestě byla chůze nemožná. Když byla cesta zavátá, čekalo se, kdo vyjede jako první a protáhne ji. V nejhorších místech odhazovali sněh. Vápeníci současně z měst dováželi sobě i druhým po prodeji vápna z trhů různé potřeby do domácnosti, protože dříve nebývaly v Molenburku kupecké krámy.

Vedle poznatků o hospodářské činnosti člověka v lesích také předmětná kronika přináší cenný materiál pro etnografii, neboť texty písní jsou zapsány v místním dialektu. Na s. 17–18 kronikář dokonce ve dvou variantách přináší notaci písně s počátkem nápěvu: „*Jedó vápeníci k Prostijovu*“; tato písnička se hrála a zpívala jako sólo pro vápeníky o masopustním veselí. Kronikář zmiňuje, že po napsání písně získal od hudebníka Kaly, jehož otec v Molenburku hrával, nápěv i slova. Ta jsou téměř stejná, ale nápěv je odlišný, proto kronikář uvádí i variantní nápěv písně, nyní s názvem „*Vápenická*“.⁹⁸⁾

⁹⁸⁾ *Tamtéž*, s. 17–18.

Obr. 5. Dokončení vápenické písně bez názvu a její varianta, nyní již s názvem „Vápenická“ v nejstarší molenburské obecní kronice. MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 18. Foto: MZA v Brně.

Šošůvská obecní kronika v kapitole *Vápenka* uvádí, že se v Šošůvce páliło vápno od nepaměti. Pálili je někteří zemědělci v době mimosezonních prací, v čemž lze jistě spatřovat obdobnou situaci, jaká byla popsána výše v molenburské obecní kronice. Jistě i zde hrál významnou roli přivýdělek. Stejně jako molenburská i šošůvská obecní kronika upírá pozornost k technologii pálení vápna. Dočteme se, že k pálení sloužily pece postavené z „drobového“ kamene o obsahu 3 m³, zapuštěné ze tří stran do země s umístěným topeništěm z volné strany. Nad ním se při zakládání z vápence vytvořila klenba s propustnými průduchy pro stejnoměrné vypálení vápence na vápno. Jako palivo sloužilo dřevo.⁹⁹⁾ V takových pecích se podle zdejšího kronikáře vápno páliło ještě v době první světové války.

Dozvídáme se rovněž, že několik houských zemědělců zakoupilo kamenitý pozemek „na Újezdech“, kde lámali vápenec a dováželi do pecí postavených v Housku. Tato výroba byla ale namáhavá a nehospodárná. Pec se po vypálení totiž musela nechat vychladnout a teprve pak se mohlo vápno nakládat na dřevěné korby

⁹⁹⁾ Dodejme však na základě dalších informací, že i dřevěného uhlí.

vozů a odvážet. Proto v roce 1912 postavili bratřenci Jan Mikulášek z domu č. p. 11 a Josef Mikulášek z domu č. p. 12 v Housku moderní šachtovou pec v sousedství své malé vápenné pece „na Bradinách“ s denní kapacitou 100 q vápna. Vápno se pálilo nyní nikoli za použití dřevěného uhlí či dřeva, nýbrž koksu tak, že se shora pec plnila koksem a vápencem, vypálené vápno již „schládlé“ a schopné manipulace se vybíralo dvěma otvory na spodu pece za nepřetržitého provozu. Užitím koksu místo dřevěného uhlí jako paliva se stala produkce mnohem progresivnější a dovolovala kontinuální provoz pece. Pec se zapalovala na jaře, časně před velikonočními svátky, kdy se na vesnicích bílila obydlí a stáje a v prodeji „na drobnou“ nastávaly „vápenické žně.“ Po odstranění počátečních potíží se vápenka dostala do plného provozu. Vyskytly se ale nové překážky a potíže, a to s rozvozem vypáleného vápna. Koňské potahy totiž nestačily k rozvozu vápna a nákladní automobily tehdy ještě nebyly k dispozici. Vápno se tak hromadilo, rozpadalo dlouhým ležením a provozovatelům hrozil úpadek z nedostatku finančních prostředků. Podnikatelé rozšířili počet povozů ve vlastní režii a využívali i nájemních týdenních povozů nebo dalších rozvozů, na kterých se podíleli rovněž zemědělci. Teprve tím byly potíže s dopravou a odbytem překonány. A když se k odvozu svými potahy přidaly i stavební firmy, vápenka se stala dobře prosperujícím podnikem.¹⁰⁰⁾ Na s. 158 kronika uvádí, že za první světové války bylo pálení vápna v šachtové peci pro nedostatek koksu a pracovníků zastaveno. Pro běžnou, a tedy menší, potřebu, se vápno dál pálilo v malé peci stojící v sousedství vápenky. Vápenka se nacházela na pozemku Mikulášků. Ten byl úzký a k ekonomickému provozu vyžadoval lom vápenky rozšířit. V sousedství vlastnil pozemek jejich švagr Josef Sedlák z domu č. p. 45, který měl za manželku sestru Jana Mikuláška a rozšíření pozemku tak nečinilo potíží. Po jeho smrti ale mezi majiteli došlo k rozporům a vápenka byla pronajata panu Vintrovi z nedalekého Lipovce. Jelikož následovaly další spory např. o výši nájemného, bylo pálení vápna zcela zastaveno. V důsledku toho došlo k postavení dvou šachtových vápenek v Lipovci.¹⁰¹⁾

Pasáže o pálení vápna a vápenicích zakončíme dvěma zajímavými informacemi, z nichž ta první nepostrádá nádech až kuriozity. Referuje o pálení vápna v malém množství a mírně časově překračuje již za hranici námi sledovaného období. Pro svoji zajímavost si ovšem jistě zaslouží uvedení. Informaci přináší holštejnská obecní kronika, která zmiňuje lesního správce Jana Vašíčka, jenž byl k roku 1923 přeřazen do Holštejna. Vašíček si držel dva čeledíny a tři koně, s nimiž provozoval povoznictví a odvážel dřevo. Na zahradě u sklepa si nechal postavit vápenku na pálení vápna, které rozvážel „po světě.“¹⁰²⁾ Brzy byly ovšem pro dluhy propuštěn

¹⁰⁰⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, MNV Šošůvka, Kronika, s. 121.

¹⁰¹⁾ *Tamtéž*, s. 159.

¹⁰²⁾ Konkrétně kam kronikář nezmiňuje.

ze služby a odešel z Holštejna na podzim 1923. Vápenka byla rozbořena v roce 1929 a kámen se spotřeboval na stavbu mlatu na myslivně.¹⁰³⁾

Šošůvská obecní kronika popisuje zase zánik výše uvedených šošůvských vápenných pecí v mladší době v souvislosti s činností jednotného zemědělského družstva (dále jen JZD). To by nás sice zdánlivě nemuselo zajímat vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o dobu dosti výrazně přesahující námi sledovaný časový rozsah, ale opak je pravdou. Kronika nám totiž poskytuje cenné informace o lokaci zaniklých vápenných pecí. Zbytky těchto pecí zanikly v „*Obecní horce*“ při stavbě ovčína v hospodářském středisku JZD „*na Skalkách*“ při provádění půdních úprav JZD. „*Na bradinách*“ (sic) je zbytek pece možná najít dosud, líčí kronikář.¹⁰⁴⁾

Šošůvská obecní kronika věnuje pozornost rovněž distribuci vypáleného vápna. Vápno rozváželi zemědělci, zvaní vápeníci, stavebním firmám a k drobnému prodeji občanům na bílení „*kouškovými*“ potahy. Svůj průjezd vesnicí oznamovali vyvoláváním „*vápno*“, přičemž své vápno vychvalovali, jak je vydatné, že v něm není nedopálený kámen a nabízeli, že pokud tam takový bude, že jej snědí.¹⁰⁵⁾

Specifikem lesa v Moravském krasu jsou bezesporu podzemní jeskyně. I jejich krápníkové bohatství, dnes obdivované návštěvníky, se bohužel stalo předmětem exploatace, respektive dnes těžko představitelné devastace. Pro naše zájmové území jsou cenným zdrojem informací v tomto směru zejména nejstarší sloupská školní kronika a její kapitoly *Staré jeskyně Sloupské* (sic) a *Objevení nové jeskyně*, i z ní informačně očividně vycházející obecní kronika, neboť kronikář Josef Peka se historií Sloupsko-šošůvských jeskyní dlouhodobě systematicky zabíral, a od roku 1921 se stal jejich dlouholetým správcem.¹⁰⁶⁾ Pro Šošůvské jeskyně je informačně přínosná nejstarší šošůvská obecní kronika, pro ekonomické začlenění jeskyní do hospodářství rájeckého velkostatku zase nejstarší rájecká obecní kronika.

Na devastaci Sloupských jeskyní se podíleli jak majitelé panství, tak i běžní obyvatelé okolních obcí. Z pramenů a literatury jsou známé četné příklady prodeje krápníků na poutích. Při barokní přestavbě lednického zámku v roce 1686 byla vytvořena tzv. grotta – umělá krápníková jeskyně v zámeckém sklepení se štukovou výzdobou z umělých krápníků, do níž byly zasazeny i původní krápníky dovozené z Moravského krasu. Ve Sloupských jeskyních byly v roce 1775 z velkého

¹⁰³⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Holštejna, Pamětní kniha, s. 7, 47.

¹⁰⁴⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, MNV Šošůvka, Kronika, s. 121.

¹⁰⁵⁾ *Tamtéž*, s. 121.

¹⁰⁶⁾ MZA v Brně, Pracoviště SOKA Blansko, AO Sloup, Pamětní kniha, nestránkované a nefoliované úvodní pasáže kroniky.

krápníkového útvaru vyříznuty dva úzké kamenné bloky, které po vyleštění našly uplatnění jako kamenné desky, zasazené do dřevěných stolů, jež jsou součástí mobiliáře rájeckého zámku. Nebo v 19. století sloužily krápníky z Moravského krasu jako zdroj vápence pro kašnu v Rájci [nad Svitavou]. Velké plenění krápníků nastalo ve Sloupských jeskyních v roce 1878. Koncem 19. století byly jeskyně drancovány také kvůli relikviím kostí pravěkých zvířat, které jejich hledači prodávali. Dokonce se kroniky zmiňují o tom, že kosti prodával kopáčům v nich i Jindřich Wankel či že v roce 1878 byly trestně stíháni revírníci u blanenských hutí pro dobývání kostí v jeskyních.¹⁰⁷⁾ V důsledku kopání kostí pravěkých zvířat došlo k náhodnému objevení nové, Nicovy jeskyně. Aby se zabránilo další devastaci, nechal starosta Sloupu vybudovat nový, oficiální, vchod do jeskyně a starší „dívoce“ vytvořené vchody byly zasypány. Následně bylo možné jeskyně navštěvovat pouze organizovaně za poplatek s průvodcem.¹⁰⁸⁾

Šošůvská obecní kronika v kapitole *Šošůvská jeskyně* konstatuje, že o zdejších jeskyních existuje rozsáhlá literatura a vyjmenovává její autory i některé z titulů. Kronikář uvádí, že přináší také ústní podání o objevování zdejších jeskyní. Konstatuje, že návštěvníky jeskyní se vedle řady významných osobností stali i poutníci k Sedmibolestné Panně Marii ve Sloupu, kterým průvodci prodávali úlomky krápníků a kosterních pozůstatků zvířat, jimž připisovali léčebnou moc. S přibývajícím počtem návštěvníků průvodci z finančních důvodů hledali nové zdroje krápníků a často tak objevili nové jeskyně. V roce 1879 hledali místní na konci Nicovy jeskyně medvědí zuby, zvané „medvěďáky“, tehdy došlo k prokopání se do „Nové sloupské jeskyně“, poději nazvané *Eliščina*. Dále kronikář věnuje pozornost práci badatelů ve výzkumu jeskyní,¹⁰⁹⁾ předkládá čtenáři informace o práci badatelů při výzkumu jeskyní a jejich jména.

Rájecká obecní kronika uvádí, že rájeckému velkostatku patřila velká část Moravského krasu včetně Macochy a Punkevní jeskyně. Velkostatek je učinil zdrojem zisku a kronikář poznamenává, že tento podniky v salmovské správě byl vždy aktivní, přestože nemalé finanční částky byly věnovány výzkumu jeskyní.¹¹⁰⁾

Kroniky referují také o lomech. Šošůvská obecní kronika, když pojednává o výstavbě a obnově místních rybníků v obci, přináší informaci, že šošůvská obec

¹⁰⁷⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, NŠ Sloup, Kronika, s. 7.

¹⁰⁸⁾ MZA v Brně, Pracoviště SOKA Blansko, AO Sloup, Pamětní kniha, zejm. s. 5, 7, 10–11; z literatury k problematice z řady titulů srov. alespoň patrně nejnověji Ivan Balák, *Moravský kras. Jeskyně a člověk*. Průhonice 2019, s. 87 a 89; K. Maráz, *Using*, s. 420.

¹⁰⁹⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, MNV Šošůvka, Kronika, s. 111–114.

¹¹⁰⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Rájec n/Sv., Kronika, s. 47.

zajistila v roce 1921 z několika míst nalámaný kámen. Lámání nebylo zrovna úspěšné, takže nakonec potřebný kámen na svém pozemku „*Na Bradinech*“¹¹¹⁾ nalámal Adolf Broušek z č. p. 12.¹¹²⁾ Svědčí to tedy o lomech kamene v okolí Šošůvky, v nichž zřejmě z těžené suroviny dominoval vápenec.

Pro budování silnic v 19. a počátkem 20. století dodávali v Šošůvce a okolí šterk zemědělci ze skládek vápence, posbíraného při obdělávání kamenitých pozemků a roztloukaného na šterk ručně paličkami. Vápenec se užívalo proto, že byl křehčí a lépe se roztloukal na požadovanou velikost. Okresní silniční výbor na dodávky pořádal dražby nebo vypisoval ofertní řízení, přičemž vyhrávala obvykle nejnižší nabídka. Po postavení šachtových vápenek kryly potřebu šterku tyto vápenky. Zůstávaly v nich i přebytky, které pan Hasoň s 28 koňmi rozvážel na stavbu silnic až v okrese Plumlov. Pojízdny drtič byl postaven teprve při stavbě silnic krasovými údolím u Punkevních jeskyní, na kterých se zpracovával kámen, vyvážený ze stavby bezpečnostního tunelu proti zátopám Macochy a přilehlých jeskyní. Posléze byl postaven stabilní drtič u hotelu pana Brouška panem Hořavou z Baldovce. U Baldovce otevřel kamenolom pan Hořava v „*drobové skále*“. Pro údržbu silnic i zimního posypu byla drť vozena koňskými potahy až z kamenolomu v Baldovci panem Mikuláškem ze Šošůvky, č. p. 4 a panem Hudcem, č. p. 16. Při rozšiřování vozovek však tato drť nestačila a kámen se dovážel až ze vzdálených kamenolomů z Vyškova či Bratčic na Brněnsku. Správa silnic vybízela k otevření kamenolomu v Šošůvce a postavení šterkovny na výrobu kamenné drti. Bylo od toho však upuštěno pro nedořešené vlastnické vztahy i finanční překážky. Nicméně skála zamýšleného kamenolomu sloužila jako menší zdroj kamene již na výstavbu šošůvské pily či rodinných domků. Dobýval se klíny bez použití trhavin.¹¹³⁾

V kronikách našich zájmových území se méně objevují zmínky o sklárnách. O jedné se zmiňuje molenburská obecní kronika, když uvádí, že sklárna stála na okraji Houska, což znamená, že se nenacházela zřejmě přímo v lese, není však v době její existence vyloučen okraj lesa. Sklárna stála na místě dnešního domu č. p. 14.¹¹⁴⁾ Jen velmi stručnou informaci bez podrobnějších údajů přináší obecní olomučanská kronika v kapitole *Historická data obce Olomučany*, když uvádí, že v roce 1666 byly v Olomučanech zřízeny sklárny, zřejmě šlo ale o jednu.¹¹⁵⁾

¹¹¹⁾ Pravděpodobně se jedná o lom u bývalé vápenky se současným názvem *Na Bradinách*.

¹¹²⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, MNV Šošůvka, Kronika, s. 152.

¹¹³⁾ *Tamtéž*, s. 233.

¹¹⁴⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Molenburk, Kronika, s. 4. Číslo domu je v obecní kronice přepisováno a je tedy možné vést diskusi, zda jde o číslo 14 či 24. Nahlédnutím do příslušného dílu *Vlastivědy moravské* zjistíme, že se jedná o č. p. 14. Srov. k tomu J. Knies, *Vlastivěda*, s. 87.

¹¹⁵⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Olomučany, Pamětní kniha, s. 386.

Řada excerpovaných předmětných obecních kronik referuje, že se v jejich obcích rovněž vyráběly cihly, hliněné a šamotové zboží. Tyto činnosti se však odehrávaly přímo v obci, proto je nebudeme v našem textu podrobněji sledovat. Jen okrajově zmiňme, že šošůvská obecní kronika informuje, že „*prolákliny*“ (deprese u domů č. p. 27, a č. p. 79 v Šošůvce) jsou údajně relikty po zdejší ruční produkci cihel na stavbu školy ve Sloupě, datované do roku 1879. Místa odběru hlíny po nich byla stále zřetelná.¹¹⁶⁾ S hlínou, zejména tou nehořlavou, souvisí také budování šamotových továren (ty samotné však nestály v lese). U Rudice se nacházely také doly na hlínu,¹¹⁷⁾ z nichž se hlína vozila do šamotky. V roce 1907 totiž v Rájci [nad Svitavou] vznikla velká šamotka a pod její správou došlo k postavení cihelny. Šamotová továrna i cihelny se ovšem nenacházely v lese, proto je zmiňujeme zcela okrajově. Kronikář konstatoval, že šamotová továrna, byť moderně postavená, dobře neprosperuje, neboť dovoz hlíny z rudických dolů je příliš daleký. Na sklonku 19. století (snad roce 1897) byly od velkostatku odprodána.¹¹⁸⁾ Olomučanská obecní kronika k roku 1879 uvádí, že v obci byla postavena továrna na hliněné zboží firmou Gebrüder Schütz vyrábět hliněná kamna, roku 1909 Gebrüder Schütz zastavila výrobu keramiky (majolikového zboží) a zavedla výrobu šamotového zboží. V letech 1913–1920 v Olomučanech v domě č. p. 37 vyráběl obkladačky Leopold Baach. V roce 1928 zde v bývalé šamotové továrně byla zřízena prozatímní kaple.¹¹⁹⁾

Kroniky se zmiňují rovněž o mlýnech, z nichž některé stály kolem řeky Punkvy mimo intravilány obcí a byly lesní. Obecní kroniky uvádějí blanenský mlýn, skalský (sic) v údolí Punkvy, hamerský mlýn v Doubravici.¹²⁰⁾ V Blansku byl mlýn vybavený moderními stroji, jež mu dovozovaly semlít dva vagony obilí denně.¹²¹⁾ Ke skalskému, dnes bychom upřesnili označení na skalní, mlýnu kronika více informací nepřináší. Mlýny stály také u Olomučan.¹²²⁾ Obecní kronika mezi samotami výslovně zmiňuje mlýn na Punkvě, který náležel v době sepsání kroniky Levdegaru (sic) Daňkovi a byla v něm i hospoda. Obecní šošůvská kronika

¹¹⁶⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, MNV Šošůvka, Kronika, s. 205.

¹¹⁷⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Rájec n/Sv., Kronika, s. 46.

¹¹⁸⁾ *Tamtéž*, s. 46–47.

¹¹⁹⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Olomučany, Pamětní kniha, s. 387 a 389.

¹²⁰⁾ Nesporně se jedná o Doubravici nad Svitavou, která se nachází již výrazně vně našich zájmových území.

¹²¹⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Rájec n/Sv., Kronika, s. 46–47.

¹²²⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, AO Olomučany, Pamětní kniha, s. 2–3; Josef Bayer, *Verbesserte und vermehrte Ausgabe der Karte des Maehr. Schles. Gouvernements*. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:7315722a-869a-40ac-8fdb-91737cedo234?page=uuid:6cb8bafl-d756-4603-af9b-010b619b4a05>.

zmiňuje k roku 1858 postavení pověstného kamenného mlýna v části obce s názvem Kamenice, konkrétně v č. p. 543. Mlýn vyhořel v roce 1888, nebyl znovu obnoven a v roce 1903 na jeho místě vznikla pastvina.¹²³⁾ Doplňme, že se jedná nepochybně o větrný mlýn, nazvaný *Větrák*, po němž se dodnes dochovaly relikty, jež se nacházejí na okraji obce, již sice mimo les, avšak stále ještě v alespoň částečně souvislými dřevinami osázeném území.

Závěr

V posledních letech se setkáváme s nárůstem počtu interdisciplinárních vědeckých projektů, zabývajících se lesy. Jejich součástí bývá rovněž výzkum archivních pramenů, k němuž dokonce existuje v České republice od roku 2021 certifikovaná metodika (12451/2021-MZE-16222/M222). Některé typy archivních pramenů, zejména kroniky, jsou v ní ale opomenuty.

Na základě poznatků z archivního výzkumu při řešení projektu NAKI II č. DG20P0OVV017 *Mapování kulturního dědictví hospodářské činnosti člověka v lesích*, jehož příjemcem je Mendelova univerzita v Brně, předložený příspěvek upozorňuje na dosud nedoceněný informační potenciál obecních a školních kronik nejen pro hospodářskou činnost člověka v lesích, na příkladu tří vytipovaných lokalit Dražanské vrchoviny, pracovně označených Jih (na katastru obce Pozoříce), Střed (zejména katastrální území Klepačova a Olomučan) a Sever (především katastrální území Holštejna a Houska; dnes součást Vysočan). Každá lokalita je vymezená územím o velikosti 5 km² s určitými odůvodněnými místními přesahy, a časově byl výzkum ukotven od nejstaršího osídlení do přibližně pozemkové reformy první republiky, opět s určitými odůvodněnými přesahy.

Přestože s počátky organizované snahy o vedení obecních kronik se u nás lze setkat od poloviny třicátých let 19. století, rozhodující pro ně byl zákon č. 80 z 30. ledna 1920, podle kterého byla každá obec povinná vést kroniku. Školní kroniky byly zakládány od počátku 19. století. Postupně bylo legislativně stanoveno, co mají obecní i školní kroniky obsahovat. Přestože při psaní nejstarší dějin obce tak kronikáři obvykle vycházeli z pasáží běžně dostupné, zejména vlastivědné, literatury (obvykle *Vlastivědy moravské*), řada z nich se ale pokoušela dohledat také informace v další literatuře, a našli se i tací, kteří báдали v archivních pramenech, či pátrali po pramenných zdrojích z orální historie.

Pokud se týče kronik, archivní výzkum pro uvedený projekt NAKI II č. DG20P0OVV017 proběhl ve všech dostupných obecních a školních kronikách (farní kroniky jsou dosud v podstatě badatelsky nepřístupné) pro více než deset obcí tří výše zmíněných zájmových lokalit Sever, Střed, Jih. Lze konstatovat, že na rozdíl od některých školních kronik, jež pocházejí i z 19. století, všechny excerpo-

¹²³⁾ MZA v Brně, pracoviště SOKA Blansko, MNV Šošůvka, Kronika, s. 37.

vané obecní kroniky pro předmětné obce vznikly až po roce 1920 (někdy dokonce výrazně po roce 1920), retrospektivně ovšem zmiňují i předchozí historie obcí. Pokud jsou kroniky rozloženy do více dílů, pak se naší problematiky týká vždy ten první, popisující nejstarší události v obci. Ne všechny z předmětných kronik k problematice hospodářské činnosti člověka v lesích poskytují informace. Nejméně poznatků k předmětnému problému, je obsaženo v kronikách pro zájmové území Jih. Naopak množství kronik pro území Střed a Sever překvapí nejen řadou důležitých poznatků, ale také svou formou. Mezi jejich autory se totiž našli rovněž kronikáři, kteří se za spolupráce s archiváři ve státních archivech pustili do studia archivních pramenů a dokonce své kroniky opatřili poznámkovým aparátem s informačnímu zdroji (např. nejstarší šosůvská obecní kronika) či u řady dalších případů jiným typem odkazů na ně. Další kronikáři využili při psaní kronik rovněž spolupráce dalších odborníků z jiných disciplín (např. prof. Černého u zaniklých obcí), rovněž pramenů orální historie a sbírali např. lidové písně pro jednotlivé profese (např. uhlíře, vápeníky, šindeláře ad.; jsou obsaženy v nejstarší molenburské obecní kronice). Takové kroniky jsou pak de facto původními autorskými díly a nelze je proto ve výzkumných projektech pominout, nadto z výše uvedeného vyplývá, že přinášejí řadu poznatků, které nelze získat z jiných typů písemných pramenů. Nic na tom nemůže změnit fakt, některé dílčí závěry lze dnes mít až za naivní či antikvované.

Z konkrétních poznatků pro námi sledovaná témata uveďme z předmětných kronik zejména původní složení lesa, proces přeměny jeho pestré diverzity ke smrkovým monokulturám, složení zdejších půd a jejich bonitu, těžební výnos i stáří lesních porostů, odbytíště exportu vytěženého dříví, totálního vymýcení lesů v době zvýšené poptávky po dřevu a dřevěném uhlí v okolních průmyslových podnicích (zejména blanenských železárnách, hamru v Nových Hradech či spíše Novém hradu, vápenkách v okolí Sloupu, adamovské parní pile, olomučanské sklárně), změnu lesního hospodářství v souvislosti s koncem pálení dřevěného uhlí v milířích, škody v lese v důsledku přírodních katastrof (zejména požárů a kalamit; zápisy o kalamitách a škůdcích lze najít hojně ve školních kronikách, neboť na jejich likvidaci se podílela také školní mládež), zaniklé vsi, lesní tratě a cesty i hospodářský význam lesů na Drahanské vrchovině pro drobné hospodáře coby zejména zdroj suchého dřeva, hrabanky nebo trávy. Dále si kroniky často a podrobně všímají množství produkce dřevěného uhlí, páleného vápna, železa a vývoje cen, jejich technologií a lokálních pracovních postupů, lokalizace milířů, hutí a vápených pecí, exportních odbytíšť dřevěného uhlí a páleného vápna, způsobu dopravy uvedených komodit, obydlí, stravy, zvyků, každodenního života, práce, jmen konkrétních obyvatel, včetně čísel popisných jejich bydliště, kteří se zabývali tou kterou profesí a těch, kteří ji v obci vykonávali jako poslední, než zanikla. Nalezneme také řadu informací o hamrech, sklárnách, těžbě rud a dalších surovin, (zejm. železné rudy, ledku, syenitu, nehořlavé hlíny), dolech, lomech, lesních mlýnech na řece Punkvě i exploataci a devastaci jeskyní (zaznamenaných zejména

v nejstarší sloupské školní a obecní kronice) ad. U řady poznatků bychom tyto informace v jiných typech pramenů jen obtížně hledali, zejména pokud se týká každodennosti, místních specifik, zvyků a písní místních uhlířů, vápeníků a dalších profesí, které jsou a zachyceny v jejich původním dialektu, čímž nepostrádají význam i pro národopis a dialektologii.

Z výše uvedených řádků je tedy zřejmé, že obecní a školní kroniky nelze jako informační zdroje pro podobné výzkumy pominout.

ZUSAMMENFASSUNG

ZU DEN MÖGLICHKEITEN DER NUTZUNG VON GEMEINDE- UND SCHULCHRONIKEN ALS QUELLE FÜR DIE ERFORSCHUNG ANTHROPOGENER MENSCHLICHER WALDAKTIVITÄTEN AM BEISPIEL DES DRAHANER HOCHLANDES

In den letzten Jahren konnten wir eine wachsende Anzahl an interdisziplinären Forschungsprojekten zum Thema Wald beobachten. Dazu gehört auch die Untersuchung von Archivquellen, für die in der Tschechischen Republik seit 2021 sogar eine zertifizierte Methodik genehmigt wurde (GZ. 12451/2021-MZE-16222/M222). Einige Arten von Archivquellen, insbesondere Gemeinde- und Schulchroniken, wurden darin jedoch nicht berücksichtigt.

Auf der Grundlage der Ergebnisse der Archivforschung im Rahmen des Projekts NAKI II DG20P0OVV017 Erforschung des kulturellen Erbes menschlicher Wirtschaftstätigkeit in Wäldern, dessen Nutznießer die Mendel-Universität in Brunn ist, zielt der Beitrag darauf ab, auf das bisher unterschätzte Informationspotenzial von Gemeinde- und Schulchroniken bezüglich der menschlichen Wirtschaftstätigkeit in Wäldern am Beispiel dreier ausgewählter Örtlichkeiten des Drahaner Hochlandes aufmerksam zu machen, die als Süden (in der Gemarkung der Gemeinde Pozořice (*Posoritz*)), Mitte (hauptsächlich in der Gemarkung der Gemeinden Klepačov (*Klepatschow*) und Olomučany (*Olomutschan*)) und Norden (hauptsächlich in der Gemarkung der Gemeinden Holštejn (*Holstein*) und Housko (*Hausko*), heute ein Teil der Gemeinde Vysočany (*Wissotschan*)) bezeichnet sind. Jede Lokalität umfasst eine Fläche von etwa 5 km² mit einigen begründeten leichten Überschneidungen, und die Forschung wurde in einem Zeitrahmen von der frühesten Besiedlung der Örtlichkeiten bis etwa zur Agrarreform der Ersten Tschechoslowakischen Republik verankert.

Obwohl die Anfänge organisierter Bemühungen um die Führung von Gemeindechroniken in diesem Land bereits in der Mitte der 1930er Jahre nachgewiesen werden können, war der entscheidende Faktor das Gesetz Nr. 80 vom 30. Januar 1920, nach dem jede Gemeinde zur Führung einer Chronik verpflichtet war. Die Schulchroniken wurden seit Beginn des 19. Jahrhunderts erstellt. Es wurde nach und nach gesetzlich festgelegt, was die Gemeinde- und Schulchroniken enthalten sollen. Allerdings hing die Vorgehensweise der einzelnen Chronisten davon ab, wie sie ihre Arbeit konzipierten. Bei der frühesten Geschichte der Gemeinden stützten sich die Chronisten in der Regel auf Passagen aus der allgemein zugänglichen Literatur zur Heimatkunde (in der Regel aus der Mährischen Heimatkunde), viele versuchten jedoch, Informationen in einer anderen Literatur zu finden, und es gab auch solche, die in Archivquellen recherchierten oder nach Quellen der mündlichen Überlieferung suchten.

Die Archivforschung für das NAKI II-Projekt umfasste alle verfügbaren Gemeinde- und Schulchroniken (Pfarrchroniken sind für Forscher bisher grundsätzlich unzugänglich) von mehr als zehn Gemeinden aus den drei oben genannten Örtlichkeiten, d. h. Nord, Mitte und Süd. Es sei darauf hingewiesen, dass alle Gemeindechroniken der betreffenden Gemeinden – im Gegensatz zu einigen Schulchroniken, die aus dem 19. Jahrhundert stammen – nach 1920 verfasst wurden. Rückblickend erwähnen sie jedoch auch die Vorgeschichte der Gemeinden. Nicht alle betreffenden Chroniken enthalten Informationen über die wirtschaftliche Tätigkeit des Menschen im Wald. Die Chroniken für das Gebiet des Südens enthalten die wenigsten davon. Viele der Chroniken für die Gebiete Mitte und Nord überraschen dagegen nicht nur durch die Menge wichtiger Informationen, sondern auch durch ihre Form. Zu ihren Autoren gehörten auch Chronisten, die in Zusammenarbeit mit den Archivaren in den Staatsarchiven begannen, Archivquellen zu studieren, und ihre Chroniken sogar mit Fußnoten über Informationsquellen (z. B. die älteste Stadtchronik von Šošůvka (Schoschuwka)) oder mit anderen Formen und Arten von Verweisen versahen. Einige Chronisten nutzten auch mündliche historische Quellen sowie z. B. traditionelle Volkslieder, die sich auf bestimmte Berufe bezogen (z. B. auf Kohlenbrenner, Kalkarbeiter, Schindelmacher usw.; diese sind in der ältesten Chronik der Gemeinde Molenburk (Mollenburg) aufgeführt). Solche Chroniken sind de facto Originalwerke und können bei Forschungsprojekten nicht außer Acht gelassen werden; außerdem zeigen die obigen Ausführungen, dass sie eine Fülle von Informationen liefern, die aus anderen Quellen nicht erhalten werden können.

Aus den Erkenntnissen in den Chroniken, die das von uns verfolgte Thema betreffen, können Informationen zu den folgenden Bereichen gewonnen werden: ursprüngliche Zusammensetzung des Waldes, Prozess der Umwandlung seiner breiten Artenvielfalt in Fichtenmonokulturen, Zusammensetzung der lokalen Böden, Erträge aus dem Holzeinschlag, Alter der Waldbestände, Exportmöglichkeiten für geschlagenes Holz und völlige Zerstörung der Wälder in der Zeit einer erhöhten Nachfrage nach Holz und Holzkohle in den umliegenden Industriebetrieben (insbesondere in den Eisenhütten in Blansko (Blanz)). Im Weiteren berichten die Chroniken über den Wandel in der Waldbewirtschaftung durch das Ende der Verwendung von Holzkohle als Brennstoff in den Hütten, über die Schäden an den Wäldern infolge von Naturkatastrophen (insbesondere Bränden und Waldkalamitäten; in den Schulchroniken finden sich zahlreiche Aufzeichnungen über Kalamitäten und Insektenschädlinge, da die Schüler an deren Beseitigung beteiligt waren), über den Untergang von Dörfern, die Waldwege und Pfade sowie über die wirtschaftliche Bedeutung der Wälder im Drahaner Hochland als Quelle vom trockenen Holz, Heu oder Gras für die Kleinbauern. Darüber hinaus enthalten die Chroniken oft detaillierte Angaben zu den produzierten Mengen an Holzkohle, Branntkalk und Eisen und zur Entwicklung ihrer Preise, zu den Verarbeitungstechnologien und lokalen Arbeitsmethoden, zu den Standorten von Mühlen, Eisenhütten und Kalköfen sowie zu den Exportmärkten für Holzkohle und Branntkalk, zum Transport dieser Waren zu diesen Märkten, zu den Wohnverhältnissen, der Ernährung, den Bräuchen, zum Alltags- und Arbeitsleben sowie zu den Namen konkreten Einwohner, die die einzelnen Berufe ausübten, einschließlich der Hausnummern ihrer Wohnsitze und der Angaben zu denjenigen, die diesen Beruf als letzte in der Gemeinde vor ihrem Untergang ausübten. Wir finden darin auch Informationen über Eisen- und Glashütten, den Abbau von Erzen und anderen Rohstoffen (insbesondere Eisenerz, Salpeter, Syenit oder Schamotte), über Bergwerke, Steinbrüche, Waldmühlen am Fluss Punkva (Punkwa), über die Ausbeutung oder sogar Zerstörung von Höhlen (insbesondere in der ältesten Gemeinde- und Schulchronik der Gemeinde Sloup (Slaup)) usw. Für viele Phänomene wäre es schwierig, diese Informationen in anderen

Quellen zu suchen, vor allem was das Alltagsleben, lokale Besonderheiten, Bräuche und Lieder der Kohlenbrenner, der Kalkbrenner und anderer Berufe angeht, die im Originaldialekt aufgezeichnet sind und daher auch an der ethnografischen und dialektologischen Relevanz gewinnen.

Aus den obigen Zeilen geht deutlich hervor, dass die Gemeinde- und Schulchroniken als Informationsquellen für ähnliche Forschungen nicht außer Acht gelassen werden dürfen.

Překlad Artlingua, a. s.

SUMMARY

ON THE POSSIBILITIES OF USING MUNICIPAL AND SCHOOL CHRONICLES AS A SOURCE FOR RESEARCH ON ANTROPOGENIC HUMAN ACTIVITY IN FORESTS ON THE EXAMPLE ON THE DRAHANY HIGHLANDS

In recent years, we have seen an increase in the number of interdisciplinary scientific projects dealing with forests. They also include research on archival sources, for which there has even been a certified methodology approved in the Czech Republic since 2021 (No. 12451/2021-MZE-16222/M222). However, some types of archival sources, especially municipal and school chronicles, have been omitted.

Based on the findings of archival research during the NAKI II project No. DG20P0OVV017 Mapping the Cultural Heritage of Human Economic Activity in Forests, the beneficiary of which is Mendel University in Brno, the paper aims to highlight the still underestimated information potential of municipal and school chronicles for human economic activity in forests, using the example of three selected localities in the Drahany Highlands, designated as South (in the cadastral area of the municipality of Pozoříce), Centre (mainly the cadastral area of Klepačův and Olomučany), and North (Mainly the cadastral area of Holštejn and Housko; now part of Vysočany). Each site covers an area of approximately 5 sq km with some justified slight overlaps, and the research was anchored in time from the earliest settlement to approximately the land reform of the First Republic.

Although the beginnings of organised efforts to keep municipal chronicles can be found in this country from the mid-1830s, the decisive factor was Act No. 80 of 30 January 1920, according to which every municipality was obliged to keep a chronicle. School chronicles were established from the beginning of the 19th century. Gradually, it was legislated what both municipal and school chronicles were supposed to contain. Nevertheless, the approach of individual chronicles depended on how they conceived their work. For the earliest history of the municipality, chronicles usually drew on passages of commonly available local history literature (usually the *Vlastivěda moravská* [Moravian National History]), but many also tried to find information in other literature, and there were even those who researched archival sources or searched for sources from oral history.

The archival research for the NAKI II project was conducted in all available municipal and school chronicles (parish chronicles are still basically inaccessible to researchers) for more than ten municipalities of the three aforementioned sites, i. e. the North, Centre and South. It may be noted that, unlike some school chronicles, which date back to the 19th century, all the municipal chronicles for the municipalities concerned were written after 1920. Retrospectively, however, they also mention the previous

history of the municipalities. If the chronicles are divided into more than one part, the first one always covers the issues tread in this paper. Not all of the chronicles concerned provide information on the iussue of human economic activity in forests. The least is contained in the chronicles for the territory of the South. On the other hand, a number of chronicles for the Central and Northern areas surprise not only with the amount of important information, but also with their form. Among their authors, there were also chronicles who, in cooperation with archivists in the state archives, undertook to study archival sources and even provided their chronicles with footnotes with information sources (e.g. the oldest municipal chronicle of Šošůvka) or, in many other cases, other types of references to them. Other chronicles also made use of oral history sources when writing their chronicles and collected, for example, folk songs for particular professions (e.g. coal miners, lime burners, shinglers, etc.; they are included in the oldest municipal chronicle of Molenburk). Such chronicles are then de facto original author's works and cannot be ignored in research projects; moreover, it follows from the above that they provide a lot of information that cannot be obtained from other types of sources.

Among the specific findings for the topics we are looking at, let us mention from the chronicles concerned the original composition of the forest, the process of tranformation of its varied diversity to spruce monocultures, the composition of the local soils, the value, the harvest yield and the age of the forest stands, and the export markets for the harvested timber, the total eradication of forests at a time of increased demand for timber and charcoal in the surrounding industrial enterprises (especially in the Blansko ironworks), the change in forest management due to the end of charcoal burning in mills, damage to forests due to natural disasters (especially fires and calamities; records of calamities and pests are abundant in school chronicles, as school children were also involved in their elimination), the disappearance of villages, fores tracks and paths, and the economic importance of the forests in the Drahany Highlands for small farmers as a source of dry wood, duff or grass. Furthermore, the chronicles often note in detail the quantity of charcoal, quicklime and iron production and the development of their prices, their technologies, and local working practices, the location of mills, ironworks and lime kilns, and the export markets for charcoal and quicklime, transportation of the commodities listed, dwellings, diet, customs, everyday life, work the names of particular residents, including their residence descriptive numbers, who were engaged in that particular occupation and those who were the last to practise it in the municipality befor it disappeared. We can also find information about the iron mills, glassworks, mining of ores and other raw materials (especially iron ore, nitre, syenite or fireproof clay), mines, quarries, forest mills on the Punkva River, and the exploitation or even devastaion of caves (especially the oldest municipal and school chronicle of Sloup), etc. For many of the findings, it would be difficult to search for this information in other types of sources, especially when it comes to everyday life, local particularities, customs, and songs of local coal miners, lime miners and other professons, which are recorded in their original dialect, thus not lacking in importance for ethnography and dialectology.

It is unambigious from the above lines that municipal and school chronicles cannot be ignored as sources of information for similar research.

Překlad Zdeněk Havlíček

Daniela Wallnerová

DOMNĚLÁ ZAKLÁDACÍ LISTINA OSECKÉHO KLÁŠTERA Z PERSPEKTIVY BAROKNÍ HISTORIOGRAFIE

Cisterciácký klášter v Oseku procházel ve druhé polovině 17. století obdobím druhého rozkvětu, s čímž souvisely také snahy mnichů sepsat historii kláštera a připomenout jeho velkou minulost, počínaje jeho tzv. dvojitým založením (nejprve nepříliš úspěšně v Mašřově, o několik let později již natrvalo v Oseku). Klášterní listiny přestaly být vnímány pouze jako právní dokumenty a staly se zdrojem historického poznání. V tomto období získala v klášteře na popularitě nedatovaná listina velmože Jana, označovaná moderními badateli také jako tzv. osecká listina,¹⁾ která byla určitý čas považována za zakládací listinu oseckého kláštera. Uvádí se v ní, že blíže nespecifikovaný velmož Jan jejím prostřednictvím povolává mnichy z Oseka, aby založili dceřiný klášter na jeho panství a za tímto účelem jim daruje ves *Nesekove* s příjmy. Později jim plánuje darovat také ves Žďár a mnichy nadále podporovat.²⁾ Dle současného stavu poznání se jedná o listinu z rozmezí let 1232–1234 vydanou Janem z Polné, který oseckému konventu daroval vesnici Nížkov poblíž Žďáru nad Sázavou.³⁾ Tato fundace bohužel nebyla úspěšná a mniši se v roce 1239 stáhli zpět do Oseka. Přestože byla listina v minulosti údajně nějaký čas ztracená,⁴⁾ v současné době se ve fondu Cisterciáci Osek v litoměřickém archivu nachází její originál⁵⁾ a také řada novověkých opisů.

Listina budila zájem u několika generací historiků,⁶⁾ jejichž názory se rozcházel

¹⁾ Poprvé ji tak nazval Jindřich Šilhan (Jindřich Šilhan, *Osecká listina*. Vlastivědný věstník moravský, 1976, s. 196–206).

²⁾ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (dále CDB) III/1. Ed. Gustav Friedrich. Pragae 1942, s. 115, č. 100.

³⁾ Kateřina Charvátová, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách (1142–1420)*, Sv. I. Fundace 12. století. Praha 2013, s. 385–386.

⁴⁾ J. Šilhan v roce 1976 uvádí, že je listina ztracená minimálně od roku 1971 (J. Šilhan, *Osecká listina*, s. 196), později v roce 1983 také Jaroslav Čechura o listině mluví jako o ztracené (Jaroslav Čechura, *K otázce věrohodnosti tzv. Osecké listiny (Poznámky k účelu cisterciáckých fundací u nás ve 13. století.)*. Ústecký sborník historický 1983, s. 11).

⁵⁾ Státní oblastní archiv (dále SOA) Litoměřice, Cisterciáci Osek, inv. č. 1.

⁶⁾ Výsledky bádání z 19. století jsou shrnuty v inventáři fondu (Libuše Bílková, *Řád cisterciáků Osek*. Acta Litomericensia, 4, 1982, s. 6).

nejen při posuzování její pravosti,⁷⁾ ale také při identifikaci vydavatele a darované lokality.⁸⁾ První historici, kteří se na tuto listinu dívali kriticky, se museli vypořádat s dlouho převažujícím názorem, že se jedná o zakládací listinu oseckého kláštera.⁹⁾ Zatím však nedošlo k dostatečnému zkoumání otázek týkajících se geneze tohoto zkráceného výkladu, aktérů, kteří se na jeho vytváření podíleli, a způsobů, kterými byl šířen a ukotvován v klášterní historické paměti. Tento příspěvek se věnuje uvedené problematice se zvláštním zřetelem na historiografickou činnost oseckého mnicha Antona Edelmana, který byl klíčovou osobností v procesu dezinterpretace tzv. osecké listiny na přelomu 17. a 18. století.

HISTORIOGRAFICKÁ PRÁCE ANTONA EDELMANNA

Anton Edelmann se narodil 18. prosince 1650 v dnešním Horním Slavkově (okres Sokolov v Karlovarském kraji). V roce 1670 vstoupil do kláštera v Oseku a na sklonku následujícího roku zde složil řeholní sliby.¹⁰⁾ Stejně jako řada dalších nadaných cisterciáckých mnichů byl vyslán na studia do koleje sv. Bernarda v Praze. Studium mohlo být až pětileté a sestávalo z dvouletého studia filozofie a navazujících tří let teologie. Edelmann absolvoval pouze nižší, dvouletou část studia v letech 1676 a 1677.¹¹⁾ Poté se vrátil do Oseka, kde přijal kněžské svěcení a 21. 11. 1677 slavil primici. Prameny nenaznačují, že by působil i v jiném klášteře jako někteří jeho řádoví spolubratři,¹²⁾ proto lze usuzovat, že v souladu se slibem *stabilitas loci* strávil celý svůj život v tomto klášteře, kde se vypracoval na pozici převora. Přestože se Edelmann věnoval historii svého kláštera, mezi velkými osob-

⁷⁾ Jindřich Šilhan odmítá názor, že se jedná o klášterní zakládací listinu, považuje ji za žákovské cvičení z klášterního skriptoria (J. Šilhan, *Osecká listina*, s. 202). Šilhanův názor vyvrací Jaroslav Čechura s odkazem na závěry Jindřicha Šebánka a Sáši Duškové (Jaroslav Čechura, *K otázce věrohodnosti*, s. 11, 18).

⁸⁾ Jindřich Šilhan nesouhlasí se ztotožněním vydavatele Jana s Janem z Polné a zmiňované vesnice s Nížkovem – neměl však v ruce originál listiny, vycházel z kroniky žďárského kláštera *Cronica domus Sarensis* Jindřicha Řezbáře (J. Šilhan, *Osecká listina*, s. 196–202).

⁹⁾ Bernard Scheinpflug, *Die Urkunden im Kloster-Archiv zu Ossegg*. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 7, 1869, s. 187–188.

¹⁰⁾ Jiří Wolf, *Edelmann, Antonius Joannes, OCist*. In: Bobková-Valentová, Kateřina (ed.): *Historiam Scribere: řádová historiografie raného novověku*. II. Biografický slovník. Praha – Olomouc 2018, s. 223.

¹¹⁾ SOA Litoměřice, Cisterciáci Osek, sg. M I.14, s. 263–263.

¹²⁾ Bernard Wenzel Wohlmann, *Album ossecense oder Verzeichnis der Mitglieder des Cistercienser-Stiftes Ossegg vom Jahre 1645–1896*. Osek, 1896, s. 37, č. 52.

nostní osecké historiografie Augustinem Sartoriem¹³⁾ a Malachiasem Welckerem¹⁴⁾ je poněkud upozadován, zčásti proto, že ještě nebyla provedena detailnější analýza jeho kompletní práce.

Doposud mu bylo přisuzováno autorství jediného historického díla – *Liber memorabilium compositus a Ven[erabili] P[at]re Antonio Edelmann.*¹⁵⁾ Rozsáhlé dílo o 266 stranách, mapující dějiny oseckého kláštera, začíná ještě před založením tohoto řeholního domu v roce 1133 a končí rokem 1704, kdy jeho autor umírá. Název rukopisu *Liber memorabilium* lze přeložit jako „pamětní kniha“, ale jak upozorňuje Jiří Wolf, ve světle moderní terminologie nelze označovat tento rukopis pouze za pamětní knihu. Jedná se o hybridní dílo, ve kterém se prolíná více žánrů, a není proto snadné zvolit jediné zastřešující označení.¹⁶⁾ S využitím klasifikace žánrů od autorského kolektivu sestávajícího z Hedviky Kuchařové, Jany Oppeltové a Kateřiny Bobkové-Valentové¹⁷⁾ lze označit první část *Liber memorabilium* jako gesta, tedy dílo věnované pouze minulosti a řazené chronologicky podle působení jednotlivých opatů, na něž od devadesátých let 17. století navazuje diárium, do nějž Edelmann zapisoval události ze své současnosti v klášteře.

V litoměřickém fondu Cisterciáci Osek se nachází několik dalších nedatovaných spisů, které lze na základě paleografické a kodikologické analýzy označit taktéž za Edelmannovu práci. Všechny níže uvedené rukopisy jsou psány Edelmannovou rukou a je mezi nimi zřetelná obsahová a konceptuální souvislost.¹⁸⁾ Rukopisy jsou psány převážně latinsky humanistickou polokurzivou, občasně německé přípisky jsou psány německým novogotickým písmem. Na začátku každého Edelmannova

¹³⁾ Jan Zdychinec, *Sartorius, Augustinus, OCist.* In: Bobková-Valentová, Kateřina (ed.): *Historiam scribere*, s. 596–598.

¹⁴⁾ J. Wolf, *Welcker, Malachias Joannes Fridericus, OCist.* In: Bobková-Valentová, Kateřina (ed.): *Historiam Scribere*, s. 721–722.

¹⁵⁾ SOA Litoměřice, Cisterciáci Osek, sg. M III.11.

¹⁶⁾ J. Wolf, *Osečtí cisterciáci doby barokní Malachias Welcker a Anton Edelmann a jejich rukopisné „kroniky“.* *Folia Historica Bohemica*, 29, 2, 2014, s. 374–375.

¹⁷⁾ Hedvika Kuchařová – Jana Oppeltová – Kateřina Bobková-Valentová, *Historiografické a biografické prameny v prostředí českých, moravských a slezských řeholních domů raného novověku. K formám zpřístupňování rukopisů a metodám jejich formálního a obsahového popisu.* *Folia Historica Bohemica*, 30, 1, 2015, s. 206.

¹⁸⁾ Rozbor obsahové a konceptuální návaznosti rukopisů umožňuje nahlédnout do pomyslné dílny barokního dějepisce, avšak vzhledem k zaměření tohoto příspěvku zde není prostor pro detailnější rozbor této tematiky. Dovolím si proto odkázat na příslušné strany mé diplomové práce: Daniela Wallnerová, *Dějiny oseckého kláštera v koncepci historické práce Antona Edelmannova (1650–1704)* [online]. Diplomová práce. Brno, 2022 [cit. 2023-05-16]. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pomocných věd historických a archivnictví. Vedoucí práce doc. PhDr. Dalibor Havel, Ph.D., s. 60–72. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/rc9ew/?lang=en>.

rukopisu je zařazen opis tzv. osecké listiny – nedatované listiny Jana z Polné. Srovnání textové tradice listiny v Edelmannových opisech umožňuje jednak sledovat změny ve výkladu obsahu listiny, jednak chronologicky uspořádat Edelmannovy nedatované historické spisy. V tomto pořadí jsou uvedeny v následujícím textu.

V první řadě se jedná o opisy a výtahy ze středověkého kopiáře a urbáře zvaného Codex Damascus, jenž je rovněž uložen v archivním fondu oseckých cisterciáků.¹⁹⁾ Rukopis se signaturou C XV.2, útlý spis o 24 foliích, nazvaný *Copia codicis, Damasci nuncupati* má formu diplomatáře a registáře listin z let 1196 až 1503. Zajímavostí tohoto rukopisu jsou perokresby pečeti (jak pečetního obrazu, tak legendy, pokud byla čitelná) pod některými opisy. Výrazně obsáhlejší rukopis (107 folií) označený signaturou M III.12 uvádí in extenso listiny z let 1196–1563. Je vyvázán v pevných deskách potažených bílou usní s vyraženými iniciálami opata Benedikta Šimona Littwericha („F. B. A. O.“) a v roce 1693, což z něj činí jediný explicitně datovaný Edelmannův rukopis.

Druhá skupina rukopisů je svým charakterem na pomezí registáře a gest. Rukopisy byly vytvořeny kompilací registů oseckých listin a heslovitých poznámek o příslušných opatech a panovnících. Jedná se o *Methoda seu Compendium Fundationis Monasterii Ossecensis: Eiusque Privilegiorum de Anno ad Annum*²⁰⁾ (sg. C XV.4) pojednávající o letech 1196–1341 a *Subnotatio quadam summatis ex Damasco transcriptisque Privilegiorum Monasterii in Ozsek de Anno ad Annum excerpta* (sg. C XV.3) mapující roky 1196 až 1638. Vzhledem k věcným poznámkám o reáliích zmíněných v registech lze tyto rukopisy označit za přípravné sešity pro Edelmannovo vrcholné dílo – *Liber memorabilium* (sg. M III.11).

Na závěr výčtu barokních opisů je vhodné uvést opis ve zbraslavsko-oseckém kopiáři z roku 1638.²¹⁾ Kopiář obsahuje převážně zbraslavské listiny, ale také několik oseckých. Paralelní výskyt listin těchto obou klášterů je důsledkem toho, že kopiář vznikl v době, kdy byl osecký konvent veden zbraslavským opatem, tudíž i část oseckého archivu se mohla nacházet ve Zbraslavi, kde byl kopiář sepsán.²²⁾ Kopiář není Edelmannovým dílem, jedná se však o důležitý pramen pro poznání stavu oseckého archivu v 17. století, tedy pramenné základny, kterou mohl mít Edelmann a jeho vrstevníci k dispozici.

¹⁹⁾ SOA Litoměřice, Cisterciáci Osek, sg. M III.3.

²⁰⁾ Slovo „Methoda“ psáno písmeny řecké abecedy.

²¹⁾ SOA Litoměřice, Cisterciáci Osek, sg. M IV.15a.

²²⁾ Ferdinand Tadra, *Listy kláštera zbraslavského*. Praha 1903, s. XI.

BAROKNÍ TEXTOVÁ TRADICE TZV. OSECKÉ LISTINY

Opis tzv. osecké listiny v C XV.2 je nadepsaný slovy *Fundatio de Ozzek*, což je formulace shodná s dorsální poznámkou ze 17. století na originálu listiny. Samotný text opisu je plný přeškrtnutých slov, oprav a prepisů. Při porovnání originálu s tímto opisem je možné vypořádat, že Edelmannovi dělalo problém rozvádění zkratek, zejména znaku připomínající řecké písmeno pí, jímž uvozuje každou novou větu. Rozváděl jej někdy jako *Item*, jindy jako *Ego*.²³⁾ Rozvedené slovo dopisoval do textu až zpětně, a to menším písmem nad příslušné mezery mezi slovy. Další odchylky Edelmannova opisu v C XV.2 od originálu se projevují chybným opsáním nebo úplným vynecháním určitých slov. Některá z těchto slov byla v originále nadepsaná nad řádkem, tudíž mohla uniknout jeho pozornosti, jiná slova jsou dnes na listině již nečitelná, proto se nabízí úvaha, zda byla listina v těchto místech poškozená už v době, kdy ji opisoval. Některé odchylky v opise by snad mohly být způsobeny tím, že Edelmann nebyl zběhlý ve čtení písemností ze 13. století, jiné lze vysvětlit záměrnou úpravou či nepozorností. Drobná, avšak pro další textový vývoj listiny zcela zásadní změna nastala ve znění darované lokality. Zatímco v originále stojí *Nesekove*, C XV.2 uvádí *Mesckove*. Na základě výše uvedeného, a také s přihlédnutím k tomu, že na konci opisu je inkoustem nakreslená věrohodná podoba pečeti, jež je k listině přivěšená, lze usuzovat, že Edelmann měl při vytváření tohoto opisu jako předlohu přímo originál listiny.

Přestože mezi opisem ve zbraslavsko-oseckém kopiáři a opisem v C XV.2 existuje nápadná podobnost co se týče rozvádění znaku uvozujiícího nové věty, Edelmann kopiář s největší pravděpodobností neznal. Dle Ferdinanda Tadrý se kopiář v příslušné době ani nenacházel v Oseku, nýbrž ve Zbraslavi, kde do něj byly dopisovány poznámky o originálech tamních písemností.²⁴⁾ Listin, jejichž opis se vyskytuje současně v Edelmannově rukopise C XV.2 i v tomto kopiáři, je více, a při porovnání jejich textových variant je viditelná řada dalších odlišností podporující názor F. Tadrý. Např. v listině abatyše teplického kláštera Bohuslavy z 30. června 1307²⁵⁾ Edelmann nedokázal v listině přečíst slovo „custrix“, proto jej nahradil pomlčkou, přestože v kopiáři bylo slovo čitelně opsané. Dále originál i kopiář uvádějí „potestate“, Edelmann „patriae“, jindy se kopiář odlišuje od originálu,

²³⁾ V CDB nejsou tyto znaky v textu vůbec zohledněny (CDB III/1. Ed. G. Friedrich, s. 115, č. 100).

²⁴⁾ F. Tadrý, *Listy kláštera zbraslavského*, s. XI.

²⁵⁾ *Quellen- und Urkundenbuch des Bezirkes Teplitz-Schönau bis zum Jahre 1500*. Ed. Augustin Müller. Pragae 1929, s. 5, č. 13.

zatímco Edelmann nikoli, např. místo slova „terre“ kopiář jako jediný uvádí „terrore“, místo „dicto“ kopiář uvádí „praedicto“.²⁶⁾

Mimoto z opisů v C XV.2 a ve zbraslavském kopiáři vyplývá, že listina měla v roce 1638 a v poslední čtvrtině 17. století připevňovanou pečeť.²⁷⁾ Ve zbraslavském kopiáři na tuto skutečnost upozorňuje čárka na konci opisu a poznámka *integri*,²⁸⁾ v C XV.2 je pod opisem zhotovená perokresba pečeti s pečetním obrazem, který odpovídá současně podobě pečeti. Edelmann však zakreslil pouze rytíře na koni a nevěnoval mnoho pozornosti detailům pečetního obrazu, proto součástí kresby není ani legenda, ani detail znaku na štítu rytíře, což je pro současné badatele značné zklamání, jelikož tyto části jsou dnes na pečeti jen stěží rozeznatelné.

Opis tzv. osecké listiny v rukopise M III.12 je hned na první pohled upravenější. Nadpis je o jedno slovo rozšířen: *Fundatio Monasterii de Ozsek*. Změny v textu, které vznikly přepisem z originálu do C XV.2, v tomto rukopise zůstávají a z textu už nijak nevyčnívají. Jedná se zejména o znamení uvozující začátky vět, rozepsaná jako slova *Ego* nebo *Item*, dále římské číslice převedené do arabských číslic či vyjádřené slovně, a různá vynechaná slova. Název darované lokality je opět mírně odlišný, a to jak od originálu, tak od verze v C XV.2, a totiž *Mescowe*.

Rukopis C XV.4 přináší další výrazné změny. Dřívější jednoduchý nadpis byl rozšířen na *Methoda seu compendium foundationis monasterii Ossecensis eiusque privilegiorum de anno ad annum*²⁹⁾ a stal se názvem celého díla. Samotný opis listiny je nadepsán *Litterae primi fundatoris Joannis comitis*. Již ustálený text s rozvedenými zkratkami a vynechanými slovy je zde obohacen o interpunkční prvky (některé pasáže jsou uzavřeny do závorek) a přímo do textu je vloženo několik německých slov psaných nikoli humanistickým písmem jako zbytek textu, nýbrž německou novogotickou kurzívou. Přidaná slova mají za účel pouze přeložit určité pasáže z latiny do němčiny, nepřidávají informace ani nemění význam textu jako celku. V závěru přibyla poznámka *Sine anno*. Název darované lokality byl mírně pozměněn na *Mesckove*.

²⁶⁾ Podrobnější rozbor v dílní edici listin v: D. Wallnerová, *Dějiny oseckého kláštera v koncepci historické práce Antona Edelmana (1650–1704)*, s. 44–54.

²⁷⁾ Podobně jako u otázky pravosti listiny, také v souvislosti s pečetí se v literatuře setkávají rozdílné názory. Za pravou ji označili Jindřich Šebánek se Sášou Duškovou (Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, *Česká listina doby přemyslovské*. Sborník archivní prací ministerstva vnitra, 1956, s. 175.), zatímco J. Šilhan ji, stejně jako celou listinu, považuje za nespolehlivou, a to zejména kvůli odlišnému vosku na jejím rubu, jenž má svědčit o pozdější manipulaci s pečetí (J. Šilhan, *Osecká listina*, s. 202).

²⁸⁾ Písař kopiáře označuje připevňené pečetě u listin pomocí krátké, tlusté vodorovné čárky protínající vnější ohraničení textového zrcadla s poznámkou „*integri*“ pod příslušným opisem. V případě, že pečeť prokazatelně chyběla, písař vedl od vnějšího ohraničení vlasovitou čárku směřující šikmo doprava dolů. Legenda ke způsobu zaznamenání pečeti se nachází v rukopise na poslední straně rejstříku (fol. 14).

²⁹⁾ „*Methoda*“ psáno písmeny řecké abecedy.

V C XV.4 zůstal nadpis opisu listiny téměř stejný jako v C XV.3, pouze s jediným, avšak zásadním, rozdílem: *Litterae primi fundatoris Ioannis comitis Milgost*. I v samotném opisu listiny je do textu za jméno vydavatele Jana včleněno jméno Milgost (resp. Milhošť), čímž vzniklo označení vydavatele listiny *Ioannes Milgost comes*. V obou případech bylo jméno Milgost připsáno dodatečně a nadepsáno nad již napsaný řádek. Název darované lokality zněl původně *Mesckove*, tedy stejně jako v C XV.4, ale byl dodatečně přepsán na *Masckow*. Litery *a* a *w* jsou viditelně tmavší a výraznější, protože na ně bylo použito více inkoustu, aby dostatečně překryly původní písmena *e* a *ve*. Německé pasáže z C XV.3 jsou zde také opsané, taktéž německou novogotickou kurzívou. Dataci opět nahrazuje poznámka *Sine anno*.

Nyní zpět k vrcholnému dílu Antona Edelmana, *Liber memorabilium* se signaturou M III.11. Opis osecké listiny se zde nenachází na samém začátku díla, jako v ostatních Edelmanových rukopisech. Přestože je listina nedatovaná, rozhodl se ji Edelman časově zařadit. Ve svém chronologicky seřazeném výčtu událostí ji umístil za rok 1191 (pag. 2–3), na druhé straně ji ohraničil událostmi z roku 1196. Pro zařazení do tohoto období se rozhodl pravděpodobně na základě informací uvedených v listině pražského biskupa Daniela II. z roku 1209, která je opsána v Codexu Damascus. V datační formulaci se připomíná, že v době vydání listiny uplynulo od prvotní fundace v Mašťově, která předcházela následnému trvalému přemístění konventu do Oseku, již 16 let, tedy že proběhla v roce 1193.³⁰⁾

Opis listiny v M III.11 nese nadpis *Comite Ioanne Milgost primo fundatore. Abbate primo Ruthardo Waldsassensi. Litterae primi fundatoris Ioannis comitis*. Poté text listiny začíná „Ego Ioannes (Milgost) comes...“. Jméno Milgost zde není připsáno dodatečně jako v C XV.3, nýbrž je zcela úmyslně začleněno nejen do nadpisu, ale i do samotného textu listiny. Textové odlišnosti od originálu, které postupně přibývaly s každým dalším opisem, jsou reflektovány i v tomto rukopise. Název lokality byl opět trochu pozměněn a vzniklo slovo *Maschcov*.

Antonovi Edelmannovi se podařilo několikerým opsáním a neustálými drobnými úpravami textu z nedatované listiny s nejasným vydavatelem a lokalitou vytvořit nejstarší zakládací listinu oseckého kláštera. Po jednotlivých písmenech postupně měnil původní lokalitu *Nesekove* až na *Maschcov*. Nutno podotknout, že čitelnost názvu lokality *Nesekove* je i v současné době velice dobrá a není negativně ovlivněna ani rukopisem písaře, ani opotřebováním listiny. Edelmanovým cílem bylo, aby údaje v „zakládací“ listině odpovídaly údajům v dalších oseckých listinách zmiňujících založení kláštera, proto se snažil sjednotit lokalitu *Nesekove* s Mašťovem, kde na konci 12. století proběhl první pokus o založení kláštera. Ve středověkých listinách se tato lokalita objevovala v mnoha latinských variantách, např. *Mastowa*, *Mascow*, *Maschaoue*, *Maszewa*, *Maszewa* či *Massczow*, v 17. století

³⁰⁾ CDB II. Ed. Gustav Friedrich. Pragae 1912, s. 388, č. 362.

(tj. Edelmannově současnosti) německy *Maschau*.³¹⁾ Spojením jmen dvou odlišných vydavatelů vytvořil postavu velmože Jana Milhoště, kterého představil svým čtenářům jako zakladatele prvotní fundace v Mašťově, a původně nedatovanou listinu umístil mezi roky 1191 a 1196. Jak si již dříve všiml osecký archivář B. Scheinpflug,³²⁾ jméno Jan Milhošť nefiguruje v žádných nám známých listinách – velmož je vždy označen pouze jako Milhošť (resp. Milgost),³³⁾ jedná se tedy čistě o konstrukt barokní historiografie.

Pro osecké cisterciáky bylo prvotní, ač neúspěšné, založení naprosto zásadní. Už ve středověkých listinách to byl způsob identifikace jejich kláštera. První zakladatel Milhošť byl ve svědečné řadě představen jako „*Milhozt, qui primo conventum de Waltsassen adductum in Mastow locaverat*“,³⁴⁾ Mašťovská fundace byla připomínána také v dataci již zmíněné listiny pražského biskupa Daniela („*anno XVIo egressionis conventus de Waltsassen in Mascow, tranlacionis autem eorum in Ozzek anno Xo*“).³⁵⁾ Kateřina Charvátová upozorňuje, že v českém prostředí je přesun konventu na jiné místo zcela výjimečná událost, jelikož většinou se po nezdařené fundaci vrátili mniši do svého mateřského kláštera.³⁶⁾ Je pochopitelné, že bylo pro Antona Edelmannova důležité tento historický milník do jeho díla zahrnout, a to dokonce natolik, že si za tímto účelem přizpůsobil jednu z klášterních listin. Podle přesunutí konventu pojmenoval jednu kapitolu své *Liber memorabilium* – po první, úvodní kapitole *Fundatio monasterii Ossecensis* následuje období klášterních dějin nazvané *Translatio conventus Waldsassensis ex Maschcow in praedium Ozzek*. Poté už jsou kapitoly nazvané podle jmen úřadujících opatů.

ŠÍŘENÍ EDELMANNOVY TEXTOVÉ VARIANTY TZV. OSECKÉ LISTINY

Je velmi zajímavé sledovat, jak uvedené textové úpravy ovlivňovaly výklad dějin oseckého kláštera prostřednictvím historiografie a výtvarného umění. První rovina, kde můžeme pozorovat dopad těchto změn, je písemná kultura pěstovaná

³¹⁾ Antonín Profous, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. 3. díl, M–Ř*. Praha, 1951, s. 37.

³²⁾ B. Scheinpflug, *Die Urkunden im Kloster-Archiv zu Ossegg*, 7, s. 187

³³⁾ Viz rejstříky příslušných dílů České diplomatáře.

³⁴⁾ CDB II. Ed. G. Friedrich, s. 386, č. 361.

³⁵⁾ CDB II. Ed. G. Friedrich, s. 388, č. 362.

³⁶⁾ K. Charvátová, *Dějiny cisterckého řádu*, s. 369.

přímo v oseckém klášteře. Zejména významná historická práce Edelmannova současníka, oseckého historiografa Malachiase Welckera,³⁷⁾ který přejal do svého díla *Microchronicon monasterii beatae Mariae Virginis de Ossek* a také *Series abbatum Monasterii B. V. Mariae de Ossek*³⁸⁾ Edelmannovu verzi tzv. osecké listiny.³⁹⁾ Welcker však nepřejal dataci listiny v rozmezí 1191–1196, nýbrž ji vsadil mezi opisy listin z let 1203 a 1207. Jan Milhošť je zmíněn jako zakladatel také v dalších oseckých historických pracích ze druhé poloviny 17. a 18. století: *Relatio de Statu Honestorum vicariatus Bohemia, Moravia et utrisque Lusatia Capitulo generali anno 1651 facta*,⁴⁰⁾ dále v *Kloster Chronik*,⁴¹⁾ *Historia Ordinis Cisterciensis et Monasterii Ossecensis*,⁴²⁾ *Kurze Beschreibung von Ursprung des Klosters Ossegg*,⁴³⁾ *Index Chronologicus Monasterii Ossecensis*⁴⁴⁾ a jeho stejnojmenné upravené verzi,⁴⁵⁾ dále v *Brevis historia Ordinis Cisterciensis et monasterii Ossecensis*⁴⁶⁾ a *Succinta monasterii Ossecensis historia juxta seriem abbatum disposita*,⁴⁷⁾ *Synopsis historiae a fundatione usque ad abbatem Hieronymum*. Existuje také samostatný opis listiny z 18. století evidující všechny Edelmannovy interpolace, na které je touž rukou chybně uvedeno „Ex originali“.⁴⁸⁾ Nejstarší dochovaný inventář klášterního archivu z roku 1729⁴⁹⁾ eviduje listinu Jana z Polné pod označením *Littera Foundationis Monasterii Ossecensis Ioannis Comitis Milgost a[nno]*

³⁷⁾ Srov. s B. Wohlmannem, který uvádí, že naopak Edelmann čerpal od Welckera (Bernard Wohlmann, *Beitraege zur Geschichte der Cistercienser-Stifte. Xenia Bernardina. Pars tertia. Vídeň 1891, s. 235*).

³⁸⁾ Weckerovo dílo je dochováno v autografu a několika novějších opisech (SOA Litoměřice, Cisterciáci Osek, sg. M III.4, M III.5, M III.6) a také v německém překladu (SOA Litoměřice, Cisterciáci Osek, sg. M III.10).

³⁹⁾ Ve Welckerově díle se označení Mašťova objevuje ve variantě *Mascowa*, což je odlišné od varianty *Maschcov* v Edelmannově posledním díle M III.11.

⁴⁰⁾ SOA Litoměřice, Cisterciáci Osek, sg. B III.21 (podle písma by autorem též mohl být M. Welcker, v inventáři to však uvedené není).

⁴¹⁾ SOA Litoměřice, Cisterciáci Osek, sg. M IV.18

⁴²⁾ SOA Litoměřice, Cisterciáci Osek, sg. M IV.23

⁴³⁾ SOA Litoměřice, Cisterciáci Osek, sg. M IV.25.

⁴⁴⁾ SOA Litoměřice, Cisterciáci Osek, sg. M IV.27.

⁴⁵⁾ SOA Litoměřice, Cisterciáci Osek, sg. M IV.28.

⁴⁶⁾ SOA Litoměřice, Cisterciáci Osek, sg. M IV.30

⁴⁷⁾ SOA Litoměřice, Cisterciáci Osek, sg. M IV.32.

⁴⁸⁾ SOA Litoměřice, Cisterciáci Osek, sg. 46.23/1. Tato písemnost je do dnešní doby v inventáři fondu nazývána „Opis zakládací listiny kláštera oseckého“.

⁴⁹⁾ SOA Litoměřice, Cisterciáci Osek, sg. C XXXII.

1196. Listiny ale nebyly při zápisu do inventáře seřazeny chronologicky, proto jí bylo přiděleno číslo 24.

Druhá rovina je tvořena literaturou, která měla dosah daleko za zdi oseckého kláštera. V první řadě se jedná o dílo Augustina Sartoria *Cistercium Bis-tertium*⁵⁰⁾ z roku 1700 a také jeho německého překladu *Verteüschtes Cistercium Bis-Tertium*,⁵¹⁾ následně také o *Annalecta monasterii Ossecensis* Christiana Schöttgena z roku 1750,⁵²⁾ který je pro cisterciáckou řádovou historiografii rovněž významný. Domnívám se, že Sartorius čerpal z Edelmannovy historické práce (případně z práce Malachiasse Welckera, jenž vycházel z Edelmannova) a že právě prostřednictvím Sartoriova díla, které na rozdíl od Edelmannova vyšlo tiskem, se začalo šířit povědomí o dvojím založení kláštera a zakladatelské postavě Jana Milhoště.⁵³⁾

Před Edelmannovými úpravami bylo založení kláštera v literatuře, např. v dílech Bohuslava Balbína⁵⁴⁾ či Gaspara Jongelina,⁵⁵⁾ posazené až do roku 1207, přičemž za zakládací listinu byla považována listina Přemysla Otakara I. hlásící se do roku 1207.⁵⁶⁾ Zakladatel kláštera byl pouze jeden, a to velmož Slávek. Zakladatel Milhošť a prvotní umístění v Mašťově nebyly reflektovány ani historickou pamětí oseckého mateřského kláštera ve Waldsassen. V Ottově kronice Waldsasského kláštera z počátku 16. století je založení Oseka datováno kolem roku 1192. Není zde zmiňován žádný světský zakladatel ani lokalita Mašťov, připomínán je pouze tehdejší waldsasský opat Daniel.⁵⁷⁾ Je na místě položit si otázku, proč tomu tak bylo. Zakladatel Milhošť a také prvotní fundace v Mašťově jsou zmíněny pouze ve třech listinách (viz výše). Všechny tyto listiny jsou v dnešní době dochované pouze v opisech ve středověkém kopiáři Codex Damascus. Nabízí se vysvětlení, že už v průběhu 17. století, kdy vyšly uvedené práce, originály těchto listin neexistovaly nebo nebyly k nalezení, a současně výše uvedení historiografové nebyli seznámeni s dochovanými opisy v Codexu Damascus. Proto historiografická literatura před

⁵⁰⁾ Augustin Sartorius, *Cistercium Bis-tertium seu Historia elogialis*. Pragae: typis Archiepiscopalibus in collegio s. Norberti apud Wolffgangum Wickhart, 1700, s. 1007.

⁵¹⁾ A. Sartorius, *Verteüschtes Cistercium Bis-tertium, Oder Cistercienser Ordens-Historie*. Pragae: typis Archiepiscopalibus in collegio s. Norberti apud Wolffgangum Wickhart, 1708, s. 839.

⁵²⁾ *Annalecta monasterii Ossecensis*. Ed. Christian Schöttgen. Dresden 1750, s. 4.

⁵³⁾ A. Sartorius, *Cistercium Bis-tertium*, s. 1007.

⁵⁴⁾ Bohuslav Balbín, *Epitome historica rerum Bohemicarum*. Pragae: typis Universitatis Carolo-Ferdinandandae. In: Collegio Societatis Jesu, ad Sanctum Clementem, per Joannem Nicolaum Hampel Factorem, 1677, s. 288.

⁵⁵⁾ Gaspar Jongelinus, *Notitiae abbatiarum ordinis cistertiensis per orbem universum, libros X complexa*. Coloniae Agrippinae: Johannes Henning, 1640, s. 9–10.

⁵⁶⁾ CDB II. Ed. G. Friedrich, s. 384, č. 360.

⁵⁷⁾ *Rerum Boicarum Scriptores, Ottonis Chronicon Waldsassense*. Ed. Andreas Felix Oefele, Augustae Vindelicorum 1763, s. 57a, 65b.

Edelmannem neznala ani Milhoště, ani původní umístění kláštera v Mašťově.

Přejímání Edelmannových úprav pokračovalo až do počátku 20. století. Z edičních podniků se to týká například Moravského diplomatáře Antonína Bočka z roku 1839.⁵⁸⁾ Boček vycházel z opisu moravského historika Josefa Edmunda Horkého, který očividně čerpal z opisu poznamenaného Edelmannovými zásahy, nikoli z originálu. Antonín Boček uvádí jako vydavatele pouze *Joannes*, jako lokalitu *Mascowe*. Na druhou stranu se začal objevovat i kritický přístup k této listině. V Erbenově Regestech z roku 1833, dokonce 6 let před vydáním Bočkova diplomatáře, byla listina opsána z originálu (resp. bez Edelmannových úprav).⁵⁹⁾ V roce 1869 Bernard Scheinpflug, osecký archivář, v soupise klášterních listin zpochybnil její dosavadní výklad jakožto zakladací listiny. Nemělo to však už vliv na informaci, že klášter založil „Jan Milhošť“, která se v průběhu 19. a na počátku 20. století šířila dobovou populárně naučnou a odbornou literaturou (jednalo se především o různé historické a topografické příručky).⁶⁰⁾

RECEPCE TZV. OSECKÉ LISTINY V UMĚNÍ

Edelmannovy zásahy do textové tradice listiny se projevy také v sochařské a freskové výzdobě klášterního areálu. Ve východním cípu boční lodi oseckého kostela Nanebevzetí Panny Marie je umístěn kenotaf zakladatelů a dobrodinců kláštera z roku 1717. Autorem byl italský štukatér a sochař Giacomo Antonio Corbellini, který působil v Oseku v letech 1713–1718.⁶¹⁾ V pravé části kenotafu se nachází andělek držící v rukou kartuši s nápisem, jenž stručně popisuje dějiny oseckého kláštera a jako prvotního zakladatele uvádí Jana Milhoště: „BREVIS HISTORIA / FUNDATIONIS / HUIUS COENOBII ET / VICISSITUDINUM EJUSDEM. / Johannes Milgost Comes, impetrando Abbatem cum Conventu /

⁵⁸⁾ CDM II. Ed. Antonín Boček. Olomucii 1839. s. 37, č. 30.

⁵⁹⁾ Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (dále RBM), I. Ed. Karel Jaromír Erben. Pragae 1855, s. 226, č. 497.

⁶⁰⁾ Např. Heinrich Urbani, *Das Cisterzienserstift Ossegg mit seinen Umgebungen*. Leitmeritz und Teplitz, 1839; Anton Frind, *Die Kirchengeschichte Böhmens im Allgemeinen und in ihrer besonderen Beziehung auf die jetzige Leitmeritzer Diöcese*. Prag 1864; Sebastian Brunner, *Cisterzienserbuch. Geschichte und Beschreibung der bestehenden und Anführung des aufgehobenen Cisterzienserstifte in Österreich-Ungarn, Deutschland und der Schweiz*. Würzburg, 1881.

⁶¹⁾ Mojmir Horyna – Jaroslav Macek – Petr Macek – Pavel Preiss, *Oktavián Broggio 1670–1742*. Litoměřice, 1992, s. 148.

a Waldsassio fundavit pro illus Monasterium in Praedio suo / Maschau A. 1193...“⁶²⁾

Velmož Jan Milhošť vystupuje v roli zakladatele, dokonce doprovázený domnělou zakládací listinou, také na nástěnné výmalbě sálu osecké prelatury. Autorství se přisuzuje Josefu Kramolínovi, který byl v Oseku umělecky činný v sedmdesátých letech 18. století.⁶³⁾ Zpodobnění zakladatele kláštera společně se zakládací listinou, která je natolik detailně zachycená, že lze na fresce přečíst její text, je pro toto období příznačné. Na stěnách osecké prelatury jsou takovým způsobem vyobrazeni oba zakladatelé oseckého kláštera – jednak prvotní fundátor Milhošť, který pozval skupinu waldsasských mnichů do Mašťova, jednak Slávek z rodu Hrabišiců, jenž konvent následně převedl do Oseka.⁶⁴⁾ Postava Jana Milhoště je zachycena na jižní stěně prelatury. Poblíž postavy nachází stolek, na kterém je položena listina začínající textem: „*Ego Joannes Comes Milgost fundans Coenobii in honorem S[an]ctae Marie de Ossek Fratres de Waldsass assumens, et ex Mascjova illi domui mancipans,...*“ Vedle velmože stojí štítonoš, který drží domnělý Milhošťův erb s postavou rytíře na koni.⁶⁵⁾

Na fresce není zachycen protokol skutečné zakládací listiny, současně se však nejedná o uměleckou fikci vytvořenou pouze s cílem podpořit důvěryhodnost zakladatelské scény. Byla zde využita textová varianta listiny Jana z Polné poznamenaná Edelmannovými interpolacemi. Inspirace Edelmannovým dílem je viditelná také na vyobrazení erbu údajného zakladatele. Milhošť patřil do rodu Milhosticů, který měl ve znaku stříbrné brněné nohy.⁶⁶⁾ Kde se tedy vzal zcela chybný námět erbu s rytířem na koni? Tento erb má svůj předobraz s největší pravděpodobností v pečetním obrazu jezdecké pečeti, která je přivěšená k originálu listiny Jana z Polné. V jednom z prvních Edelmannových spisů (sg. C XV.2) je opis listiny Jana z Polné doplněn perokresbou pečeti. Rytíř jedoucí na koni se jakožto domnělý znak zakladatele Milhoště stal v poslední třetině 18. století také součástí velkého znaku oseckého kláštera, který používal opat Mauritius Elbel v letech 1776 až 1798.⁶⁷⁾

⁶²⁾ Petr Horák, *Saturnův odkaz. Smrt a Čas v barokním sochařství Čech*. [online]. Diplomová práce. Olomouc, 2009 [cit. 2023-05-16]. Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Katedra dějin umění. Vedoucí práce Mgr. Martin Pavlíček, Ph.D., s. 54. Dostupné z: <https://theses.cz/id/xreyle/35267-784165839>.

⁶³⁾ Štěpán Vácha, *Barokní donátorské a zakladatelské scény v cisterciáckých kláštorech v Čechách a na Moravě*. Umění, 2004, s. 494.

⁶⁴⁾ Š. Vácha, *Barokní donátorské a zakladatelské scény*, s. 494.

⁶⁵⁾ Š. Vácha, *Barokní donátorské a zakladatelské scény*, s. 494.

⁶⁶⁾ Stanislav Hošťálek, *Přemysl Otakar I. a heraldika v jeho době*. Heraldická ročenka, 1, 2005, s. 171.

⁶⁷⁾ Pavel R. Pokorný, *Z cisterciácké heraldiky*. In: 900 let cisterciáckého řádu: sborník z konference konané 28.–29. 9. 1998 v Břevnovském klášteře. Praha, 2000, s. 183–184.

ZÁVĚR

Antonín Edelmann byl jeden z prvních, kdo měl možnost a schopnost využít historický potenciál středověkého kopiáře Codex Damascus. Díky tomu objevil ve středověkých listinách informaci o prvotním založení kláštera v Mašřově velmožem Milhoštěm a šířením této informace zásadním způsobem ovlivnil další formování klášterní historické paměti. Srovnáním Edelmannových sešitů s přípravnými poznámkami pro jeho vrcholné historické dílo vyšlo najevo, že postupnou úpravou názvu lokality a jména vydavatele v nedatované listině stvořil nejstarší zakládací listinu oseckého kláštera. Založení kláštera, které bylo do té doby klášterní historickou pamětí i dobovou literaturou datováno do roku 1207, posunul správně do devadesátých let 12. století. Sloučením dvou rozdílných osob Jana z Polné a velmože Milhoště vytvořil postavu prvního oseckého fundátora Jana Milhoště, jehož jméno bylo krátce nato převzato do literatury a uváděno až do počátku 20. století. Z interpolované listiny vycházeli i Edelmannovi současníci, osečtí historiografové Augustin Sartorius a Malachias Welcker. Interpolovaný text údajně zakládací listiny byl během barokní přestavby kláštera využit jako zdroj informací při tvorbě historizující freskové a sochařské výzdoby ambitu a kostela.

Edelmann vstoupil do kláštera pouhých 20 let poté, co byl Osek v roce 1650 znovu osídlen a bylo žádoucí podpořit rozvoj kláštera vytvořením historického díla. K tomu byla jistě pociťována potřeba seznámit se s klášterními dějinami, rozpoznat v nich významné okamžiky a rozšířit povědomí o nich mezi ostatní. Fenomén barokního dějepisectví lze pozorovat nejen v Oseku, nýbrž v mnoha dalších klášterech napříč různými církevními řády. Díla, která vznikala, byla různého charakteru a kvality, protože snaha o střízlivý výklad klášterních dějin neustále sváděla boj s nutkáním je glorifikovat.⁶⁸⁾ Zřejmě to byl také důvod, proč Edelmann cílevědomě vytvářel „zakládací“ listinu kláštera a proč ji ostatní tak ochotně přijali.

V příloze tohoto příspěvku je vloženo srovnání originálního znění listiny Jana z Polné (v levém sloupci) a výsledné textové varianty Antona Edelmanna z rukopisu M III.11 včetně jím doplněné interpunkce (v pravém sloupci). Znak, který v listině uvozuje nové věty, a který dělal Edelmannovi při opisování problémy, je zde nahrazen znakem ¶, který je mu vizuálně podobný. Zkratky jsou rozvedeny podle zápisu listinu v CDB.⁶⁹⁾ Slova psaná v rukopise německou novogotickou kurzívou jsou zde vyznačena kurzívou.

⁶⁸⁾ Kateřina Bobková-Valentová (ed.): *Historiam Scribere II*, s. 37.

⁶⁹⁾ CDB III/1. Ed. G. Friedrich, s. 115, č. 100.

PŘÍLOHA

<p>Ego Johannes comes fundans cenobium ad honorem dei et sancte Marie ordinis Cisterciensis, de Ozzek fratres assumens, et illi domui mancipans,</p> <p>hec ad ipsius foundationem offero, Nesekove villam forenssem</p> <p>et circa ipsam villam de bonis meis tantum confero,</p> <p>quod annuatim solvet viginti marcas, et post quamlibet marciam sedecim strichones annone VIII^{lo} siliginis, et octo avene.</p> <p>□□ Preterea cum edificare de lapidibus ceperint, offeram tanta bona que annuatim solvant XXX^a marcas ad edificationem, ad claustrum perpetuo pertinenda.</p> <p>□□ Ad claustrum construendum dabo tres carpentarios</p> <p>appreciatos, et alios tres beneficiatos, preterea rusticos ad eorum in edificando adiutorium, quotquot fuerint necessarii, carpentariis alimoniam prebiturus.</p> <p>□□ Bona omnia que ipsi contuleram fundationi, que ab episcopo Olmucensi dicunt esse impetitoria recipio, et totidem bona de patrimonio meo hereditario ipsi fundationi in presenti restituo, prioribus utiliora.</p> <p>□□ Locum claustrali mansioni in ipsis bonis</p>	<p>Ego Joannes (Milgost) comes fundans caenobium ad honorem Dei et sanctae Mariae ordinis Cisterciensis de Ozzek. Fratres assumens, et illi domui mancipans</p> <p><i>zur Besizung und Eigenthum</i></p> <p>haec ad ipsam foundationem offero: Maschcov villam forenssem</p> <p>(quae bona hodieque possidet comes Goltseh) et circa ipsam villam de bonis meis tantum confero,</p> <p>quod annuatim solvet 20 marcas, et praeter quamlibet marciam 17 strichones annonae <i>jährliche Früchte</i> 8 siliginis et 8 avenae.</p> <p>Ego praeterea (cum aedificare de lapidibus ceperint) offerum tanta bona, quia annuatim solvent 30 marcas ad aedificationem perpetuo pertinendae.</p> <p>Item, ad claustrum construendum, dabo tres carpentarios</p> <p><i>Wagner oder Karner</i></p> <p>appreciatos et alios tres beneficiatos. Praeterea rusticos ad eorum, in aedificando adiutorium quotquot fuerint necessarii, carpentariis alimoniam praebiturus.</p> <p>Ego bona omnia, qui ipsam contuleram foundationem quae ab episcopo Olmucensi dicantur esse impetitoria recipio, et totidem bona de patrimonio meo haereditario ipsi fundationi in praesentiarum restituo, prioribus meliora.</p> <p>Item locum claustrali mansioni in ipsius bonis</p>
---	--

<p>habilissimum atque convenientissimum do habentem fluvium nobilibus piscibus piscosum molendinum in claustro futurum, III^{or} rotarum de subtus vertibilium lapides, cementum, prope locum, ligna super locum, et circa locum ad edificia congruentia sufficientia, ortum circa locum, duos fontes ductiles super locum nobiles, [] bona XX marcarum in fertili terra, duodecim araturas culte terre de pecunia mea instruam. Insuper villam fratris mei Pribizlai nomine Sar redimam</p> <p>et claustro conferam, ubi sunt prata nobilis feni infinita, piscaciones bone, nemora bona.</p> <p>[] Pretera silvam ad fundandas villas, fertilis fundi copiosam. Insuper quoad adiungere a dando numquam cessabo.</p> <p>[] Quatuor molendina marcam annuatim solventia, ad luminaria ecclesiae perpetuo confero.</p> <p>[] Edificiorum succisa ligna super locum presentare faciam.</p>	<p>habilissimum atque convenientissimum habentem fluvium nobilibus piscibus piscosum. Molendinum in claustro 4 rotarum de subtus vertibilium, lapides, caementum prope locum: ligna supra locum, et circa locum, ad aedificia construenda sufficientia. Hortum circa locum. Duos fontes ductive supralocum nobiles. Ego bona marcarum 20, duodecim araturas cultae terrae de pecunia mea instituam. Insuper villam fratris mei Przbislai nomine Saredunam (haec est <i>Saar</i>) claustro conferam ubi sunt prata nobilis faeni infinita. Piscaciones bonae. Nemora bona. Ego praeter fundandas villas, fertiles et copiosas inducam. Insuper (quoad vixero) a dando nunquam cessabo.</p> <p>Ego 4 molendina marcarum annuatim solventia ad luminaria ecclesiae perpetuo confero.</p> <p>Ego aedificiorum succisa ligna supra locum praesindere faciam.</p>
---	---

Hynek Oberhel

SPOR O ARCHIV LUŽICKÉHO SEMINÁŘE

Institut Lužického semináře v Praze vznikl na konci 17. století pro studenty původem z Horní Lužice. K jejich finanční podpoře postupně vzniklo několik soukromých nadací. Nejstarší a nejvýznamnější z nich byla nadace bratrů Martina Norberta a Jiřího Josefa Schimona – kanovníků Budyšínské kapituly původem z Horní Lužice.¹⁾ Na výplatu soukromých nadání dohlíželo nejprve české místodržitelství v Praze, po vzniku Československa pak Zemský úřad v Praze. Po skromných začátcích v provizorních podmínkách a dvojitým stěhování „studentské koleje“ byla ve dvacátých letech 18. století na Malé Straně postavena nová reprezentativní budova určená přímo pro potřeby studentů. Architektem stavby byl snad věhlasný Kilián Ignác Dientzenhofer.²⁾ Autorem sochy sv. Petra s klíči (symbolem Budyšínské kapituly) umístěné na rohu samotné budovy byl sochař českého vrcholného baroka Matěj Václav Jäckel³⁾ původem z Horní Lužice. Lužický seminář jako instituce fungoval po více než 200 let až do roku 1922, kdy byl zrušen.⁴⁾ S jeho zánikem vyvstala řada otázek především majetkoprávního charakteru, většinou poměrně komplikovaných. Jejich vyřešení se táhlo dlouhé roky a přetavilo se v přeshraniční spor, ve kterém se jen těžko hledalo řešení uspokojivé pro obě strany.

Tento příspěvek se věnuje pouze jednomu z těchto problémů, který souvisel se zrušením Lužického semináře, a to sporu o jeho archiv vedeném mezi Budyšínskou kapitulou a československými úřady zastoupenými především Zemským úřadem v Praze. I Lužický seminář měl svoji kancelář a vedl svoji úřední agendu.

Informace k tématu jsem čerpal z několika archivních fondů, jejichž původci

¹⁾ Jurij Luščanski, *Serbski seminar s. Petra w Prahy*. Časopis Mačicy Serbskeje, 45, Budyšin 1892, s. 4–8.

O životě a činnosti bratří Schimonů srovnání Antonín Morávek, *Lužický seminář (1724–1924)*. In: *Lužickosrbský věstník*, 22, 15. ledna 1947, č. 1, s. 5–7.

²⁾ Tereza Hromádková, *Provizorní konvikty pro lužickosrbské studenty v Praze a počátky Lužického semináře v 18. století*. In: *Pražské sorabistické studie III.*, Praha 2019, s. 103. ISBN 978-80-905626-9-1

³⁾ Jana Tischerová, *Matěj Václav Jäckel, lužický sochař českého baroka, jeho život a dílo*. In: *Pražské sorabistické studie II.*, Praha 2016, s. 29. ISBN 978-80-905626-8-4

Více o životě a díle viz Jana Tischerová, *Matěj Václav Jäckel: sochař českého baroka 1655–1738*. Praha 2013. ISBN 978-80-87067-02-4

⁴⁾ Zdeněk Boháč, *České země a Lužice*. Praha 1993, s. 46. ISBN 85-799-00-6

jsou především centrální státní úřady. V Národním archivu v Praze na Chodovci je uložen fond Zemský úřad Praha (1839) 1911–1949 (1950) – oddělení církevní, nadační a školské. Druhým významným fondem je Kancelář prezidenta republiky 1919–1947 uložený v Archivu Kanceláře prezidenta republiky na Pražském Hradě. Velmi hodnotným zdrojem informací je také fond Archivní registratura – Ústřední archiv ministerstva vnitra, uložený v Národním archivu v Praze na Chodovci, který obsahuje spisy o fondu Lužického semináře v Praze. Samotný fond Lužického semináře v Praze uloženého v 1. oddělení Národního archivu v Praze lze v tomto případě využít jen v omezené míře.

V registraturách výše uvedených archivních fondů se dochoval informačně bohatý materiál, který podává ucelený pohled na věc, proto jsem upustil od studia dalších archivních dokumentů, které by jistě bylo možné dohledat např. ve fondech Ministerstva vnitra I. – prezidium Praha 1918–1951, Ministerstva školství Praha (1911) 1918–1949 (1950) uložených v Národním archivu v Praze na Chodovci; popř. v Archivu ministerstva zahraničních věcí.

Dne 24. června 1921 vydal papež Benedikt XV. bulu „Sollicitudo omnium ecclesiarum“, ⁵⁾ kterou obnovil Míšeňské biskupství se sídlem v Budyšině. De iure se tak stalo po 260 letech, de facto dokonce po 340 letech. Papežská stolice mimo jiné nařídila, že ve smyslu závěrů tridentského koncilu má být zřízeno diecéšní učiliště v Budyšině. Pražský seminář tak pozbyl smyslu, ačkoliv důvodů k jeho zrušení bylo jistě víc. Když se k tomu ještě přidal katastrofální pokles hodnoty německé měny po 1. světové válce, nebyla již Budyšínská kapitula schopna pražský seminář nadále udržovat, rozhodla se jej zrušit a budovu Lužického semináře prodat Zemskému správnímu výboru v Praze. ⁶⁾

Kapitula sv. Petra v Budyšině zastoupena Th. Dr. Josefem Jakubaschem, seminárním precesem v Praze uzavřela dne 12. října 1922 trhovou smlouvu s Českým zemským fondem, zastoupeným Zemským správním výborem v Praze. Předmětem smlouvy byl prodej budovy Lužického semináře čp. 90 „*se vším příslušenstvím kromě zařízení a knihovny a se všemi právy, v těch mezích a hranicích, jak ona sama jej až posud držela a užívala aneb držeti a užívatí oprávněna byla do plného a neobmezeného vlastnictví*“ za cenu 785 000 korun. ⁷⁾ Ve smlouvě byl pro další vývoj poměrně zásadní bod č. VII., kterým se obě strany zavázaly, že pro případné právní spory vzniklé z tohoto prodeje jsou v I. instanci příslušné výhradně československé soudy v Praze. Státní pozemkový úřad smlouvu 27. října 1922 schválil,

⁵⁾ Hans Friedrich Fischer, *Die Wiedererrichtung des Bistums*. In: Bistum Dresden-Meißen 100 Jahre Wiedererrichtung, hrsg. Gerhard Poppe - Albrecht Voigt, Leipzig 2021, s. 58.

⁶⁾ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále AKPR), Kancelář prezidenta republiky – protokol R (dále KPR-protokol R), inv. č. 1905, Lužický seminář v Praze 1924-1931, kar 40.

⁷⁾ Národní archiv Praha (dále NA Praha), Zemský úřad Praha (dále ZÚ Praha), odd. 10, Lužický seminář 1923-1934, kar 287.

ale povšiml si nesrovnalostí v zápisech vedených v zemských deskách a oznámil, že dům není majetkem Budyšínské kapituly, ale majetkem nadace Jiřího Josefa Schimona a bez svolení Zemské správy politické jako úřadu nadačního nelze s nemovitostí manipulovat.⁸⁾

Zemský správní výbor v reakci na vyjádření Státního pozemkového úřadu pozastavil výplatu kupní částky, celý obnos uložil na knížku Pražské městské spořitelny a svěřil do úschovy Okresního soudu pro Malou Stranu jako depositum. Současně byla Budyšínská kapitula 10. listopadu 1922 vyzvána, aby se vyjádřila, zda uznává, že dům čp. 90/III v Praze je částí základního jmění nadace Jiřího Josefa Schimona založené listinou ze dne 12. února 1724⁹⁾ „pro 12 chudých mladíků římskokatolického vyznání pocházejících z Lužice, aby byli přijati a zaopatřeni ve zvláštním, k tomu účelu vystavěném domě na Malé Straně“. Pro tento dům bylo totiž dle nadační listiny zakoupeno staveniště za peníze k tomu účelu Jiřím Josefem Schimonem darovanými, a tedy budova samotná nenáleží vlastnickým právem kapitule.¹⁰⁾ Zároveň byla kapitula opětovně vyzvána, aby předložila podrobný výkaz o správě jmění náležejícího nadaci Jiřího Josefa Schimona a veškerých ostatních přičleněných nadání nacházející se ve správě kapituly.

Kapitula ve své odpovědi zasláné 26. listopadu 1922 tvrdila, že dům čp. 90/III náleží jí, jak svědčí zápis v zemských deskách. Dům byl vystavěn nákladem kapituly a nikoli z peněz Schimonových a vůbec není domem nadačním. Dům Schimonem postavený není totožný s domem nyní prodávaným, a tudíž kapitula žádá vydání kupní ceny.¹¹⁾

Ve stejný den, kdy byla ke svému vyjádření vyzvána kapitula (10. listopadu 1922), byl Zemskou správou politickou osloven i Archiv ministerstva vnitra o urychlené vyjádření k vlastnickým a držebním poměrům týkající se domu čp. 90/III zapsaného ve vložce č. 81 zemských desek.¹²⁾

Archiv postupně k celé věci podal několik obširných vyjádření (první již 16. listopadu 1922), ve kterých shrnul důvody pro založení Lužického semináře jako instituce, vznik nadací s ním spojených i okolnosti výstavby budovy, která se stala předmětem nepovedeného obchodu a poukázal i na historické úřední chyby v zápisech v zemských deskách. Není zde prostor rozebírat složitosti financování

⁸⁾ *Tamtéž.*

⁹⁾ Originál listiny NA Praha, Lužický seminář Praha (dále LS Praha), inv. č. 2, Nadační listina nadace Jiřího Jos. Schimona z 12. února 1724.

¹⁰⁾ *Tamtéž.*

¹¹⁾ NA Praha, ZÚ Praha, odd. 10, Lužický seminář 1923–1934, kar 287.

¹²⁾ NA Praha, Archivní registratura (dále AR) – manipulační období 1918–1934, spisy o fondu Lužický seminář, kar 31. (1923)

stavby a jejího majetkoprávního zakotvení, ale z rozsáhlé archivní rešerše využívající prameny z počátku 18. století vyplývá několik závěrů.

Stavbu semináře výslovně financoval Jiří Josef Schimon z vlastních prostředků. Ten však neměl právo zápisu do zemských desek, proto byla jako formální vlastník zapsána Budyšínská kapitula. Vzájemně se pak mezi sebou smluvně dohodli, že o majetkoprávní povaze domu rozhodne Jiří Josef Schimon ve své závěti. Ten ve své závěti určil, že Budyšínská kapitula má k Lužickému semináři pouze právo inspekční a zároveň nemá právo pod žádnou záminkou přenést nadaci do Budyšína nebo ji jinak zcizit.¹³⁾ Aby komplikací nebylo už tak dost, bratři Schimonovi dlouhodobě vedli s kapitulou spory o provoz Lužického semináře. Vše podstatné bylo uvedeno v řádné nadační listině, kterou císař Karel VI. ratifikoval a vstoupila v platnost 12. února 1724.¹⁴⁾

Věc byla z pohledu československých úřadů jasná. „*Jak jest z uvedeného zřejmo, nebylo nikdy pochyby o tom, že řečený dům lužického semináře jest domem nadačním, zaplaceným a vystaveným z prostředků Jiřího Schimona a vložený do desek jménem Budyšínské kapituly pouze z formálních důvodů právních.*“¹⁵⁾ O jakémkoliv pozdějším majetkovém převodu domu na kapitolu nebyla v Archivu ministerstva vnitra nalezena jediná zmínka. Pro další vývoj je důležité zmínit, že Budyšínská kapitula neměla právní nárok ani na veškeré vnitřní vybavení.

Současně intervenovali i zástupci Národní rady československé, aby záležitosti byla věnována největší pozornost a aby zkoumáním historické stránky věci byl pověřen univerzitní profesor Dr. Kadlec a městský archiv v Praze, což se také stalo. Dr. Kadlec ve své zprávě z počátku roku 1923 potvrdil správnost a důkladnost provedených šetření. Rovněž městský archiv potvrdil dosavadní stanovisko české strany.¹⁶⁾

Do komplikovaného sporu se postupně zapojila celá řada československých úřadů, které se ke kauze v různé míře vyjadřovaly. Záležitost vyřizovala Zemská správa politická v Praze, klíčovou roli sehrál Archiv ministerstva vnitra; dále to bylo Ministerstvo školství a osvěty, Finanční prokuratura, Národní rada československá, Městský archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí, Kancelář prezidenta republiky a Zemský civilní soud v Praze. Právním zástupcem Budyšínské kapituly v ČSR byl advokát JUDr. Rudolf Traub z Českého Brodu. Na straně kapituly se angažovalo především Míšeňské biskupství vedené biskupem Dr. Christianem Schreiberem, který se do sporu pokusil zatáhnout mocnou papežskou

¹³⁾ NA Praha, AR – manipulační období 1918-1934, spisy o fondu Lužický seminář, kar 31. (1922)

¹⁴⁾ *Tamtéž.* Originál listiny NA Praha, LS Praha, inv. č. 3, Císařská confirmace nadání P. Jiřího Jos. Schimona

¹⁵⁾ *Tamtéž.*

¹⁶⁾ NA Praha, ZÚ Praha, odd. 10, Lužický seminář 1923-1934, kar 287.

diplomacii prostřednictvím papežského nuncia působícího v Německu - Eugenia Pacelliho, později známého jako papež Pius XII. – kterému v této věci napsal několik dopisů.

Míšeňský biskup ve svém dopise ze dne 21. 6. 1923 informoval ze svého úhlu pohledu papežského nuncia o současném stavu celé záležitosti. Obsah dopisu můžeme rozdělit do tří hlavních částí. Hned v úvodu označil Budyšínskou kapitolu za jediného právoplatného vlastníka budovy Lužického semináře, stručně popsal okolnosti zmařeného prodeje a vyjádřil obavy nad skutečností, že by se věc měla řešit u soudu. Pokračoval svým výkladem obsahu nadačních listin z počátku 18. století a dále o okolnostech a smyslu vzniku semináře v Praze. Samozřejmě jeho interpretace byla v přímém rozporu se závěry učiněnými Archivem ministerstva vnitra. První část dopisu uzavřel nepochopením pro právní kroky činěné Prahou a vyjádřil obavu, že vzhledem k množství dokumentárního materiálu, se kterým se bude nutné vypořádat, se soudní řízení může protáhnout na celé roky. Takovou perspektivu označil za nežádoucí jak pro Budyšínskou kapitolu, tak pro československou vládu v Praze.¹⁷⁾

V druhé části dopisu shrnul důvody ke zrušení Lužického semináře v Praze. Podle kanonického práva má každá diecéze mít svůj vlastní seminář. Po znovuoobnovení Míšeňské diecéze, chtělo biskupství založit seminář v sídelním městě Budyšíně a udržovat druhý seminář v Praze postrádalo podle biskupova názoru smysl. K tomu připočítával i komplikace způsobené politickými změnami a finanční potíže Míšeňské diecéze. Dále nastínil své představy o budoucím vzdělávání lužickosrbských kněží. V nově budovaném budyšínském semináři měla být práva lužickosrbského obyvatelstva mnohem lépe zaručena. Příprava kněží měla být systematictější a výuka slovanských jazyků měla být určena jak studentům lužickosrbského původu, tak i studentům s německým mateřským jazykem. V biskupových představách to mělo zlepšit pastorační péči v celé Míšeňské diecézi.¹⁸⁾

Svoji zprávu papežskému nunciu zakončil biskup Schreiber názorem, že nemůže být v zájmu prozíravé politiky československé vlády způsobovat míšeňskému biskupovi takové potíže na úkor slovanských katolíků v Sasku.¹⁹⁾

Dopis papežskému nunciu se blíže neurčeným způsobem dostal i do rukou pracovníků Archivu ministerstva vnitra, kteří jej pro potřeby Zemské správy politické okomentovali na základě svých zjištění a hned v úvodu svého vyjádření uvedli: *„Jest nutno předpokládati, že biskup Dr. Schreiber psal svůj dopis jenom na základě jednostranně a neúplně vybraného materiálu, který mu Budyšínská kapitula dodala, a dříve ještě, než přečetl obžalovací spis finanční prokuratury:*

¹⁷⁾ NA Praha, AR – manipulační období 1918-1934, spisy o fondu Lužický seminář, kar 31.

¹⁸⁾ NA Praha, AR – manipulační období 1918-1934, spisy o fondu Lužický seminář, kar 31.

¹⁹⁾ *Tamtéž.*

jinak byl by svůj dopis papežskému nunciovi stylizoval značně opatrněji, neboť důvody této žaloby pádně vyvracejí správnost jeho hlavních tvrzení v dopise obsažených (...) jakož i navázané na to vývody Dra. Schreibera vyžadují nutně opravy (...)“²⁰⁾ Bod po bodu, odstavec za odstavcem pracovníci archivu biskupova tvrzení rozporovali a na základě svých dosavadních zjištění uváděli na pravou míru. Zároveň učinili jeden zajímavý postřeh: „Budyšínská kapitula musí ze svého vlastního archivu dobře vědět, že není v právu: jestliže v něm má i věci právnicky bezvýznamné, a je [v dopise a sporu] vytahuje, dokazuje tím, že si zajisté stejně pečlivě zachovala i věci právnicky cennější. Ale poněvadž se jí nehodí, mlčí o nich.“²¹⁾

Strany sporu si nadále vyměňovaly vzájemná stanoviska, samozřejmě protikladná. Obě strany oslovily různé odborníky, kteří posuzovali archivní dokumenty a jejich váhu ve vzájemném sporu. Kauza se dostala do patové situace, až koncem roku 1923 dospěla k soudu.²²⁾ Žalující stranou bylo Studentské nadání Jiřího Josefa Schimona zastoupené Českou finanční prokuraturou, žalovanou stranou Kapitula chrámu sv. Petra v Budyšíně, právně zastoupená JUDr. Rudolfem Traubem.

Budyšínská kapitula prostřednictvím svého právního zástupce odmítla stanovisko československých úřadů a trvala na tom, že je právoplatným vlastníkem Lužického semináře se vším příslušenstvím i vnitřním vybavením. Dále uvedla, že se za vlastníka po celou dobu existence semináře považovala a udržovala budovu i vyučovací ústav na své náklady, proto má nárok na náhradu všech nákladů stavebních, udržovacích i vydržovacích. Navíc prý minimálně od státního bankrotu v roce 1811 vzaly za své kapitály peněžitě nadace.²³⁾

Zrušení semináře a prodej budovy obhajovala kapitula tvrzením, že zřízení Lužického semináře v Praze od samého počátku mělo ráz provizoria po dobu, nežli dojde k restauraci katolické církve v Lužici. Přičemž se odvolávala na společný testament bratrů Jiřího Josefa a Martina Schimonových z 29. 6. 1696, kde jest o tom údajně výslovná zmínka.²⁴⁾ K tomu se ještě přidalo od roku 1921 značné znehodnocení německé měny, jež znemožnilo Budyšínské kapitule i ostatním dobrodincům v Německu podporovat lužickosrbské studenty v Praze. Dluhy spojené s udržováním semináře od roku 1921 do podzimu 1923, kdy dospěla kauza k soudu, kapitula stanovila na 70 000 korun.²⁵⁾

²⁰⁾ NA Praha, ZÚ Praha, odd. 10, Lužický seminář 1923-1934, kar 287.

²¹⁾ *Tamtéž.*

²²⁾ Dle sdělení SOA Praha se příslušný spis Cg IV 283/23 vedený u Zemského soudu civilního v Praze nedochoval.

²³⁾ NA Praha, AR – manipulační období 1918–1934, spisy o fondu Lužický seminář, kar 31. (1923)

²⁴⁾ *Tamtéž.*

²⁵⁾ *Tamtéž.*

K uzavření sporu nakonec výrazně přispěla nečekaná událost. Byl to nejspíš světicí biskup pražské arcidiecéze Dr. Václav Frind, který zprostředkoval setkání míšeňského biskupa Dr. Christiana Schreiberera s prezidentem Tomášem Garrigue Masarykem v den jeho narozenin 7. března 1924 na Pražském Hradě.²⁶⁾

Míšeňský biskup sdělil panu prezidentovi při společném setkání, že za budovu Lužického semináře mu československé úřady nabízí 200 000 korun výměnou za to, že se k němu zřekne veškerých práv. To se panu biskupovi zdálo málo, zejména proto, že chtěl v Budyšíně vystavět seminář pro srbské studenty teologie. Dále označil za klamně pověsti, že je nepřitelem Lužických Srbů. Byl vychován v Římě, stojí nad stranami sporu, lužickosrbským studentům přeje a chce přimět i německé studenty teologie, aby studovali lužickou srbštinu. Pana prezidenta poprosil, aby mu vláda ČSR dala víc, alespoň polovinu prodejní částky, tedy 400 000 korun. Prezident Masaryk jeho prosby vyslechl a přislíbil svoji účast při urovnání sporu. Dokonce uvedl: „*Kdyby snad vláda nemohla dáti víc, tož bych jim to dal ze svého.*“²⁷⁾ Míšeňský biskup o několik dní později ve svém dopise panu prezidentovi poděkoval za vnímavý a ušlechtilý způsob jakým se při audienci setkal. Ocenil posílení přátelských vztahů mezi míšeňskou diecézí s ČSR a vyjádřil víru v dobré sousedské vztahy i do budoucna.²⁸⁾

Hned druhý den mluvil zástupce prezidentské kanceláře Dr. Říha s ministerským radou Dr. Mathesiem z ministerstva školství o věci biskupa Schreiberera. Dr. Mathesius sdělil, že jedná o smírném řešení. Budyšinská kapitula má dostat 200 000 korun a dům se vydá Zemskému správnímu výboru k 1. dubnu 1924. Výměnou za to se kapitula vzdá veškerých práv, která má k lužickým nadacím v ČSR. Ministerstvo školství plánovalo stáhnout všechny nadace dohromady a utvořit jednu nadaci, přičemž vůle zakladatelů bratrů Schimonových by byla zachována. Správa nadačního jmění by pak připadla zemské politické správě. Když byl Dr. Mathesius upozorněn, jak se na věc dívá pan prezident, byl ihned ochoten jednat s kapitulou o nové úpravě a prohlásil, že by tedy 400 000 korun dali, ale zdejší nadace pro Lužické Srby tím bude ochuzena. Pokud by pan prezident potom něčím přispěl k rozmnožení této nadace, byl by velmi rád, neboť bude i nadále významným prostředkem k podpoře studia Lužických Srbů na našich vysokých školách.²⁹⁾

Dne 26. března 1924 kontaktoval telefonicky prezidentskou kancelář odborový přednosta ministerstva školství Dr. Valouch a jménem ministra školství Rudolfa Bechyně se ptal, zdali je pravda, že pan prezident slíbil Dr. Schreiberovi navýšení obnosu za Lužický seminář. Dále uvedl, že pan ministr by od svého původního

²⁶⁾ AKPR, KPR-protokol R, inv. č. 1905, Lužický seminář v Praze kar 40.

²⁷⁾ *Tamtéž.*

²⁸⁾ *Tamtéž.*

²⁹⁾ AKPR, KPR-protokol R, inv. č. 1905, Lužický seminář v Praze kar 40.

rozhodnutí nerad ustoupil. Učinil by tak pouze v případě, kdyby bylo pravdou, že to pan prezident slíbil. Zároveň důvěrně připomenul, že pan ministr pocíťoval rozhodnutí pana prezidenta jako zasahování do svých pravomocí.³⁰⁾

Pan prezident Masaryk byl o průběhu jednání informován a na dotaz ministerstva školství, zda opravdu slíbil zvýšení částky na 400 000 korun, odpověděl: „*Jde přece o to, aby ta věc se brzy a rychle vyřídila. Nedostane-li Dr. Schreiber 400 000 a to hned, nebude stavět seminář a ti studenti budou musit chodit do Berlína, a co já vím kam a ztratí se tomu náruďku. To je jednoduché a to by každý mohl pochopit.*“³¹⁾

Dne 31. března 1924 byl návrh dohody hotov. Ujednání zemské správy politické s budyšínskou kapitulou ve věci smírného vyřízení k souboru právních a finančních otázek vztahujících se k budově Lužického semináře, studentským nadáním určeným pro studující z Horní a Dolní Lužice na školách v ČSR schválilo Ministerstvo školství a národní osvěty za následujících podmínek:³²⁾

1. Budyšínská kapitula písemně prohlásí právně závaznou formou, že uznává bezvýhradně nadační povahu a nadační účel budovy Lužického semináře.

2. Budyšínská kapitula je srozuměna s tím, že z kupní ceny 785 000 korun po srážce 400 000 korun, jež budou kapitule vyplaceny, bude zbytek peněz použit jako základ kapitálu k nadačním účelům, tak jak příslušnými listinami je stanoveno.

3. Budyšínská kapitula dříve než jí budou vyplaceny peníze, vzdá se písemně právně závaznou formou veškerých práv, které jí dle příslušných listin ohledně Lužického semináře a všech k němu přičleněných nadací náleží. Toto vzdání se má za následek, že současně vydá kapitula zemské správě politické veškeré listiny na tyto nadace se vztahující a u kapituly doposud držené.

4. Případné poplatky spojené s tímto jednáním si strany rozdělí na půl.

Zemská správa politická byla dále vybíduta, aby učinila všechny potřebné kroky směřující k tomu, aby podmínky sjednaného smíru byly přesně dodrženy. Ministerstvo školství ještě zmínilo své očekávání, že částka navýšená o 200 000 korun bude nadačním účelům jiným způsobem nahrazena.³³⁾

Archiv ministerstva vnitra se ještě rozhodl na telefonické vyzvání ministerstva školství a národní osvěty prozkoumat seminární archiv. Ministerstvo totiž předpokládalo, že by se v archivu mohly nacházet relevantní dokumenty k uzavření sporu. „*Organickou součástí nadace lužického semináře jest i jeho administrativní a hospodářská registratura (...) Z 200leté činnosti ústavu musela organicky vzni-*

³⁰⁾ *Tamtéž.*

³¹⁾ *Tamtéž.*

³²⁾ *Tamtéž.*

³³⁾ AKPR, KPR-protokol R, inv. č. 1905, Lužický seminář v Praze kar 40.

*knouti značná správní a hospodářská registratura.*³⁴⁾ Za tímto účelem vybavil koncipistu Archivu ministerstva vnitra Dr. Františka Roubíka plnou mocí, aby prohlédl, sepsal, po případě roztrídil archiv lužického semináře přímo v jeho bývalém pražském sídle.³⁵⁾ Ve své zprávě ze dne 2. 4. 1924 určené ministerstvu školství a národní osvěty koncipista Roubík konstatuje, že průzkum provedl ve dnech 29. a 31. března, a že se v budově Lužického semináře žádný archiv nenachází. V domě bydlící redaktor „Prager Presse“ J. Skala mu sdělil, že celý archiv byl před nějakým časem odvezen do Budyšína.

V jedné z místností ve druhém poschodí našel koncipista na podlaze značné množství knih ze seminární knihovny, které bývalý prefekt ústavu P. Jakubasch poručil svého času vytahat ze skříní v místnostech původní knihovny v 1. poschodí a přenést o patro výše. Zde byly knihy naházeny na podlahu bez jakéhokoliv systému a bez inventáře. Pan Skala, který se stal dobrovolným pomocníkem koncipisty Roubíka, k tomu uvedl, že svého času prefekt ústavu Jakubasch prodal z ústavní knihovny jakémusi obchodníkovi asi 5 q knih na váhu. (Kanovník budyšínské kapituly Sauer, který tehdy pobýval v Praze, uvedl, že byla prodána pouze bezvýznamná makulatura, noviny atd.) Místní šetření koncipisty Roubíka nakonec sklouzlo neplánovaně k záchraně seminární knihovny,³⁶⁾ o jejímž neutěšeném nálezu podal ve své závěrečné zprávě poměrně detailní zprávu.

Pátrání koncipisty Roubíka však přineslo jeden cenný archivní nález. Při podrobné prohlídce skříní „v malé zásuvce (...) našel jsem mezi naházenými tam různými univerzitními a j. přednáškami jakési dopisy, podepsané pouze začátečními písmenami „B.B.“, nebo vůbec bez podpisu.“³⁷⁾ Po bližším prozkoumání zjistil, že jde o korespondenci Bernarda Bolzana prefektu Lužického semináře Františku Příhonskému v počtu 264 kusů z let 1824–1848, kterou odnesl.

Správa archivu ministerstva vnitra ve své zprávě určené ministerstvu školství a národní osvěty konstatovala, že Budyšínská kapitula odvezla celý archiv nejspíše za tím účelem, aby jej mohla použít ve sporu s našimi úřady. V archivu se měly nacházet dokumenty z pozůstalosti zakladatelů semináře, obou bratří Schimonů a mnohé další písemnosti vysoce důležité pro historii semináře. Vzhledem k dosavadnímu vystupování kapituly vyjádřil archiv oprávněné obavy, že „kapitula věci sobě nemilé a proti jejímu stanovisku svědčící buď zničí, nebo zadrží.“³⁸⁾

Teprve touto zprávou se zainteresované úřady dověděly, že archiv Lužického

³⁴⁾ NA Praha, AR – manipulační období 1918-1934, spisy o fondu Lužický seminář, kar 31. (1924)

³⁵⁾ *Tamtéž.*

³⁶⁾ Více o knihovně samotné viz Martin Boukal, Jan Zdichynec, Hórníkova lužickosrbská knihovna v Praze, Praha 2015. ISBN 978-80-905626-2-2

³⁷⁾ NA Praha, AR – manipulační období 1918-1934, spisy o fondu Lužický seminář, kar 31. (1924)

³⁸⁾ *Tamtéž.* (1923)

semináře je pryč. Vyšlo najevo, že celý archiv nechala budyšínská kapitula hned po neoprávněném prodeji seminární budovy ještě na podzim roku 1922 odvézt přes hranice do Budyšína bez vědomí československých úřadů.³⁹⁾ Čímž ovšem porušila zákon, protože dle tehdy platných nařízení byl veškerý vývoz historických památek a jejich zavlečení mimo území státu zakázán.⁴⁰⁾

Po tomto zjištění učinil Archiv ministerstva vnitra návrh, aby výplata peněz kapitule se stala závislou na vrácení celé seminární registratury, protože jako taková tvoří organickou součást nadační správy.⁴¹⁾

Po podepsání smířčí dohody začala Budyšínská kapitula vracet požadované archiválie, postupně a pomalu. Nejprve se do Prahy vrátil opis nadační listiny s císařskou konfirmací z 6. července 1725 v hnědé kůži vázaný. Na konci května 1924 zaslala kapitula do Prahy dalších 15 nadačních listin, in originali.⁴²⁾

Až na konec v říjnu 1924 zaslala Budyšínská kapitula prostřednictvím svého právního zástupce Archivu ministerstva vnitra bednu s dokumenty Lužického semináře. Po prostudování zasláných dokumentů archiv konstatoval: „*Jest to vlastně archiv Lužického semináře v Praze, jenž obsahuje spisy související se správou semináře a příslušných k němu nadací.*“⁴³⁾ Dále archiv upozornil, že není možné zjistit, zdali to jsou všechny spisy, které byla kapitula povinna vrátit dle uzavřené dohody, protože neexistuje žádný soupis toho, co do archivu Lužického semináře patří nebo patřilo. Ve své zprávě archiv upozornil, že mezi předanými dokumenty zcela chyběly zprávy seminárních prefektů od druhé poloviny 19. století až do zrušení ústavu, dále spisy o stavbě seminární budovy - její plány, rozpočty, apod. Seznamy chovanců a jejich osobní dokumenty, některé účty o ústavním hospodářství a správě nadačního jmění jsou neúplné, zejména některé doklady o výměně a nákupu cenných papírů, v nichž bylo nadační jmění ukládáno.⁴⁴⁾ Správa archivu svoji zprávu uzavřela názorem, že by bylo bezúčelné vyjednávat s kapitulou o doplnění dodaného archivního materiálu, a proto je možné vyplatit jí zadržovanou částku. Ovšem s výslovnou podmínkou, že nebude z vydaných archiválií cokoliv požadovat zpět.⁴⁵⁾

Počátkem ledna 1925 zaslal Dr. Schreiber děkovní dopis prezidentovi Masarykovi, ve kterém ho informoval, že pár dní před Vánoce 1924 vyplatila Zemská správa politická v Praze celou částku 400 000 korun. Tuto informaci spojil s nej-

³⁹⁾ *Tamtéž.*

⁴⁰⁾ Nařízení Národního výboru československého č. 13/1918 Sb. ze dne 29. října 1918

⁴¹⁾ NA Praha, AR – manipulační období 1918–1934, spisy o fondu Lužický seminář, kar 31. (1924)

⁴²⁾ *Tamtéž.*

⁴³⁾ NA Praha, ZÚ Praha, odd. 10, Lužický seminář 1923–1934, kar 287.

⁴⁴⁾ NA Praha, AR – manipulační období 1935–1945, spisy o fondu Lužický seminář, kar 60.

⁴⁵⁾ NA Praha, ZÚ Praha, odd. 10, Lužický seminář 1923–1934, kar 287.

vděčnějším poděkováním za velkorysou dobrou vůli, které byla jemu a Budyšínské kapitule prokázána a počínání pana prezidenta označil za moudré rozhodnutí v opravdovém státnickém duchu.⁴⁶⁾

Dále biskup sdělil, že od března do prosince 1924 probíhala jednání mezi československou politickou státní správou a Archivem ministerstva vnitra na jedné straně a Budyšínskou kapitulou na straně druhé o vydání různých dokumentů archivní povahy týkajících se Lužického semináře nebo Budyšínské kapituly využívaných pro účely nadační správy v Praze. Co kapitula měla, údajně ochotně předala. Některé dokumenty musela kapitula pracně shromažďovat, neboť její archiv byl a je velmi neuspořádaný. Biskup si rovněž posteskl, že Archiv ministerstva vnitra v Praze požaduje i nové dokumenty a nelze předvídat, jak dlouho bude tento požadavek trvat. Požádal tedy pana prezidenta, aby se československá politická správa a Archiv ministerstva vnitra již zdržely dalších podobných žádostí nyní po vyplacení částky. Podotkl, že stejně nebude možné nalézt všechny dokumenty, které jsou požadovány, neboť v důsledku špatné správy archiválií z Lužického semináře za posledních sto let je listinný materiál dochován jen částečně. Pátrání pražských archivářů po dokumentech označil za důkladné, ale i poněkud maličerné, protože dokumenty, které stále chtějí, mají pro Archiv ministerstva vnitra nebo správu nadace jen malý význam, jak archiváři sami přiznávají.⁴⁷⁾

V závěru svého dopisu, kromě vyjádření svého nejvšelejšího přání do nového roku, ještě požádal o prominutí kolkového poplatku 4 000 korun jakožto potvrzení příjmu zemské politické správě.⁴⁸⁾

Po vyplacení zadržované částky a vydání seminárního archivu by se mohlo zdát, že záležitost byla uzavřena, opak byl však pravdou. Počátkem února 1925 požádala Budyšínská kapitula prostřednictvím svého právního zástupce JUDr. Rudolfa Trauba o navrácení některých archiválií. Zpátky chtěla nadační knihy, protože obsahovaly poznámky učiněné během času jednotlivými přednosty semináře o duchovenstvu, které je nyní v činné službě; osobní seznam chovanců semináře a konečně Karlem VI. potvrzený opis nadační listiny.⁴⁹⁾

Ředitel Archivu ministerstva vnitra v Praze prohlásil, že není možné kapitule vrátit jakékoliv originály archiválií, protože na ně nemají nárok. Pokud by kapitula chtěla jakékoliv opisy, musí si je na svoje náklady nechat pořídit.⁵⁰⁾

Míšeňský biskup se opět osobním dopisem obrátil přímo na prezidenta Masaryka počátkem dubna 1926. Vyjádřil se v tom smyslu, že při jejich poslední schůzce před

⁴⁶⁾ AKPR, KPR-protokol R, inv. č. 1905, Lužický seminář v Praze, kar 40.

⁴⁷⁾ AKPR, KPR-protokol R, inv. č. 1905, Lužický seminář v Praze, kar 40.

⁴⁸⁾ *Tamtéž.*

⁴⁹⁾ *Tamtéž.*

⁵⁰⁾ *Tamtéž.*

dvěma lety nebyly vyřešeny některé méně důležité body sporu ve prospěch posuzování celé záležitosti. Jejich důležitost pro samotnou Míšeňskou diecézi se ukázala až nyní. Měl na mysli dokumenty a spisy týkající se Lužického semináře, které byly předány z Budyšina do Prahy, protože byly považovány za důležité k posouzení celé záležitosti. Podle jeho názoru jejich uložení v Praze po uzavření sporu pozbylo smyslu. Ale nyní jsou zásadní pro pokračování semináře v Míšeňské diecézi,⁵¹⁾ jehož zřízení je nyní na dosah.⁵²⁾

Prezidentská kancelář slíbila, že na tyto požadavky opět upozorní příslušné československé úřady, ale zároveň upozornila na to, že vydání požadovaných archiválií nepřichází v úvahu, protože jejich vydání do Prahy bylo jednou z podmínek konečné dohody. Dále prezidentská kancelář poukázala na to, že závěrečnou dohodu stvrdil svým podpisem i právní zástupce Budyšinské kapituly JUDr. Rudolf Traub.⁵³⁾

Požadavek biskupa Schreibera na vrácení části archivu Lužického semináře strhl lavinu kritiky, odmítnutí a vlastně i nepochopení nad jeho počínáním ze strany všech dotčených úřadů na československé straně.⁵⁴⁾

Archiv ministerstva vnitra zaslal k požadavku o navrácení archivu zpět do Budyšina Zemské správě politické ostře formulované sáhodlouhé vyjádření, které nám může nyní posloužit jako shrnutí celého sporu. Zde ředitel archivu shrnul průběh celé kauzy až do rozhodného momentu a žádost jednoznačně odmítl.

Mimo jiné napsal, že ačkoliv právní situace sporu byla taková, že by se kapitule určitě nepodařilo obhájit před soudem svoje neudržitelné stanovisko, přistoupily československé úřady ke smírnému řešení a nabídly Budyšinské kapitule dobrovolně v náhradu jejích nákladů se správou semináře obnos 200 000 korun, po intervenci biskupa Schreibera u pana prezidenta zvýšený na 400 000 korun. Předem ztracený spor byl tedy pro kapitolu urovnán způsobem, který i právní zástupce JUDr. Traub označil jako velmi uspokojivý. Archiv poukázal rovněž na to, že ještě před urovnáním sporu se zjistilo, že kapitula vyvezla neoprávněně archiv Lužického semináře za hranice, za což mohla být právně stíhána, ale nestalo se tak.

Konstatoval, že jako v celém průběhu sporu, tak i v otázce vrácení seminárních archiválií nechovala se kapitula loajálně. Požadovala vrácení seminárního archivu, ačkoliv její právní zástupce poznamenal, že odevzdáním spisů v plném rozsahu splnila kapitula svoji povinnost. Pokud tedy následně Dr. Schreiber požadoval vrácení archiválií s odůvodněním, že byly do Prahy převezeny pouze k přezkou-

⁵¹⁾ Za tímto účelem zakoupilo biskupství panství Schmochtitz (lužickosrbsky Smochćicy) u Budyšina nacházející se v lužickosrbském sídelním prostoru. V roce 1927 zde začala výuka. Studoval zde Alois Andritzki – jediný blahoslavený lužickosrbského původu.

⁵²⁾ AKPR, KPR-protokol R, inv. č. 1905, Lužický seminář v Praze, kar 40.

⁵³⁾ AKPR, KPR-protokol R, inv. č. 1905, Lužický seminář v Praze, kar 40.

⁵⁴⁾ *Tamtéž.*

mání, byla to nepřesnost, jež po zkušenostech s budyšínskou kapitulou a biskupem Schreiberem budila dojem úmyslně mylné informace, neboť vrácení seminárního archivu bylo důsledkem smírčí dohody. I přes to, že Archiv ministerstva vnitra nadále zastával názor, že seminární archiv nebyl vrácen celý, doporučil zemské správě politické uvolnění zadržených peněz. Očekával ale, že kapitula v brzké době dodá ještě chybějící dokumenty. Na tuto oprávněnou žádost nejen že kapitula žádné další dokumenty již nedodala, ale ani se vůbec neobtěžovala na tuto žádost jakkoli písemně reagovat. A následně přišel Dr. Schreiber s žádostí o navrácení již vydaných spisů. Ředitel archivu Dr. Ladislav Klicman počínání míšeňského biskupa shrnul do věty: „*Dr. Schreiber oněch 400 000 Kč loyálně strčil do kapsy, ale spisy ony neloyálně přece jen zcela nevydal.*“⁵⁵⁾

Při posuzování této žádosti bylo nutné upozornit na její motivaci. Dr. Schreiber hodlal přes výslovné znění nadačního listu, tak i smírčí smlouvy vytvořit právní fikci jakoby nově chystaný seminář míšeňské diecéze byl právním nástupcem Lužického semináře a jakoby byl z Prahy pouze přenesen. Což Archiv ministerstva vnitra od samého počátku předpovídal. Vydání nejdůležitějších částí seminárního archivu mělo tuto fikci jen posílit.⁵⁶⁾

Právní stav věci byl takový, že Lužický seminář v Praze, tedy nadání Jiřího Josefa Schimona a nadace k němu přidružené, podle výslovného přání jeho zakladatelů nesměla být nikdy přenesena z Prahy a měla zde zůstat na věčné časy. Lužický seminář nebyl žádný kněžský seminář, nýbrž studentský hospic, jehož členové nebyli vázáni jenom na kněžské studium, které však nebylo vyloučeno. Tento hospic byl určen pro studenty katolického vyznání a lužickosrbské národnosti. Ačkoli byla budova prodána, Schimonova nadace v Praze trvala dál a zdejší nadační správa měla tedy nejen právo, ale i povinnost dbát na to, aby toto nadání mělo svou registraturu u sebe v Praze, kde bylo její sídlo, kde povstala a odkud byla protizákonně a tajně vyvezena do Budyšina. Tato registratura byla považována za organickou součást stále živé instituce a nesměla být kvůli nějaké právní fikci roztrhána.⁵⁷⁾

Pokud by kapitula z archiválií něco potřebovala pro svoji činnost, archiv vyjádřil ochotu být jí nápomocen, popř. zhotovit na její náklady opis. Navíc ředitel archivu uvedl, „*Bylo by přece přímo směšné, abychom dle mírových smluv vymáhali z Vídně a Pešti spisy a archiválie, které povstaly na našem území a sami abychom věci v Praze vzniklé nechávali zašantročiti do Němec.*“⁵⁸⁾

Tímto vyjádřením byl požadavek míšeňského biskupa na vrácení archiválií

⁵⁵⁾ *Tamtéž.*

⁵⁶⁾ AKPR, KPR-protokol R, inv. č. 1905, Lužický seminář v Praze, kar 40.

⁵⁷⁾ *Tamtéž.*

⁵⁸⁾ *Tamtéž.*

z Prahy zpět do Budyšína smeten ze stolu.

Vydání chybějících spisů z archivu Lužického semináře, o kterých se československé úřady domnívaly, že jsou stále v držení Budyšínské kapituly, bylo sice několikrát urgováno u jejího právního zástupce JUDr. Rudolfa Trauba, ale bez výsledku. Budyšínská kapitula prohlásila, že již nemá ve svém držení žádné spisy Lužického semináře a naopak se domáhala vrácení některých již vydaných dokumentů.⁵⁹⁾ Což trvalo ještě následující dva roky. Pak už se spor stočil k vyřešení finančních záležitostí – nadací, rent a cenných papírů – až počátkem třicátých let utichl. Pak už si jen občasně některý z úředníků Zemského úřadu v Praze vzpomněl a do Budyšína zaslal urgenci, která ovšem zpravidla zůstala bez odezvy.

Posledním nalezeným dokumentem ve věci archiválií Lužického semináře je dotaz 10. oddělení Zemského úřadu v Praze ze dne 24. 1. 1939 určený Archivu ministerstva vnitra, ve kterém se oddělení dotazovalo: „*Zda a jak by mohlo prokázati, že archiválie Lužického semináře a k němu přičleněných nadací, které má vydati kapitula sv. Petra a Pavla v Budyšíně, tato kapitula dosud u sebe chová, jakož i za laskavé pořízení a připojení seznamu těchto archiválií.*“⁶⁰⁾ Archiv ve své obsáhlé odpovědi datované 6. 2. 1939 mimo jiné sdělil: „*Vydání těchto chybějících spisů bylo sice několikráte urgováno u tehdejšího právního zástupce budyšínské kapituly, nyní již zemřelého JUDr. Trauba, ale bez výsledku. (...) otázku s vrácením chybějících archiválií Lužického semináře a domáhati se ho snad i žalobou, jež by zvláště v dnešní situaci nebyla dosti účelná. Kromě toho by bylo obtížné, ne-li nemožné, dokazovati, které spisy resp. archiválie Lužického semináře si budyšínská kapitula ještě přes svůj závazek zadržela. (...) Vydáním chybějících archiválií by byl sice podstatně doplněn archiv Lužického semináře, ale přes to nelze těmto spisům přikládati takovou důležitost, aby bylo třeba se jich domáhati event. žalobou, která by z důvodů výše naznačených neměla naději na úspěch. To ovšem neznamená, že by nebylo účelné opakovati žádost za vydání těchto archiválií a spisů (...) a aby nezávisle od toho byla budyšínská kapitula znovu vyzvána, aby vydala Archivu ministerstva vnitra dodatečně ještě zbytek archiválií a spisů bývalého Lužického semináře v Praze, pokud je má dosud v držení.*“⁶¹⁾

Závěr vleklého sporu tak nakonec vyšuměl do ztracena. Budyšínská kapitula jakékoliv urgence československých úřadů dlouhodobě ignorovala a snahu československých úřadů dotáhnout celou záležitost do zdárného konce utnula okupace zbytku republiky o pět týdnů později a nedlouho poté i vypuknutí 2. světová válka.

Archivní fond Lužického semináře je dnes uložen v 1. oddělení Národního

⁵⁹⁾ NA Praha, AR – manipulační období 1935-1945, spisy o fondu Lužický seminář, kar 60.

⁶⁰⁾ NA Praha, AR – manipulační období 1935-1945, spisy o fondu Lužický seminář, kar 60.

⁶¹⁾ *Tamtéž.*

archivu v Praze. Obsahuje 15 nadačních listin a privilegií z let 1705–1808, 1 kroniku z let 1728–1922 a 13 kartonů spisů z let 1728–1922. Celková metráž archivního fondu činí 1,75 bm a nemá nezpracovanou část.⁶²⁾ Časové vymezení lety 1689–1922 na první pohled působí, že by archivní fond mohl být kompletní, protože obsahuje dokumenty z období samotného počátku i konce Lužického semináře jako instituce. Archivní fond byl zpracován a zpřístupněn hned po jeho převzetí do archivu v roce 1925 a je nesmírně cenným zdrojem informací pro studium vzájemných vztahů Čech a Horní Lužice. Pochybnosti, zdali byl archiv do Prahy předán kompletní, však přetrvaly dodnes. Tato pochybnost je vyslovena dokonce i v tištěném průvodci po archivních fondech Státního ústředního archivu v Praze vydaném v roce 2005.⁶³⁾

Alespoň částečnou odpověď na otázku, zda byl do Prahy předán celý archiv Lužického semináře, by mohla poskytnout návštěva archivu Budyšínské kapituly v saském Budyšině, která by se mohla stát dalším autorovým badatelským počinem.

⁶²⁾ NA Praha, LS Praha, archivní pomůcka č. 52 „*Archiv Lužického semináře*.“

⁶³⁾ Kolektiv autorů, *Státní ústřední archiv v Praze – průvodce po archivních fondech a sbírkách*, I. díl, sv. 3, Praha 2005. s. 340–341.

Martina Dvořáková

DĚJINY FONDU SVOBODOZEDNÁŘSKÉ LITERATURY ULOŽENÉ ODDĚLENÍ RUKOPISŮ A STARÝCH TISKŮ V MZK

Úvod

Fondy zámeckých knihoven na našem území představují bohatou pramennou základnu pro studium společensko-kulturního života naší společnosti. V současnosti největší množství zámeckých knihoven má ve své správě Oddělení zámeckých knihoven Národního muzea, které odborně spravuje celkem 350 knihoven.¹⁾ Při práci s takto vzácnými historickými sbírkami se aktuálně využívá metody provenienčního výzkumu, skrze niž jsme schopni dospět k identifikaci a posloupnosti vlastníků knih či celých knižních celků.²⁾ Tato metoda se nejlépe aplikuje na uzavřené knižní fondy. Další stupně badatelské práce se zaměřují na analýzu sbírky z hlediska jejího obsahu a jazykové struktury, dále pak na místa a léta vydání tisků, knižní signatury a v neposlední řadě na marginální a interlineární poznámky majitelů. Díky těmto údajům je také možné sledovat trasu konkrétního exempláře od původního majitele k novému. Důležitými prameny pro práci s historickými knižními sbírkami jsou přírůstkové a knihovní katalogy zaznamenávající mimo jiné původní umístění exemplářů v systému knihovny. Neméně důležité jsou i aukční katalogy. Údaje v nich obsažené přináší rozšiřující informace k samotné historii konkrétní knižní sbírky.

Fondy zámeckých knihoven na Moravě, stejně tak jako v Čechách, obsahují tematicky podobná díla, která reflektují nejen zájmy či zaměstnání majitelů, ale i situaci knižního trhu na konkrétním území. Tuzemský knižní trh během novověku byl kromě lokální nakladatelské produkce zásobován knihami převážně z německého prostředí (Lipsko či Frankfurt nad Mohanem), dokázal reagovat na požadavky čtenářů, a nabízel tak i díla nedostupná.³⁾

Během druhé poloviny 18. století se k nám začala dostávat svobodozednářská

¹⁾ Aktuální stav převzat z <https://www.nm.cz/knihovna-narodniho-muzea/oddeleni-zameckych-knihoven#o-nas> [cit. 03.08.2022].

²⁾ Více o metodě v Certifikovaná metodika evidence knižní proveniencí a vlastníků knih. Provenio Virtuální rekonstrukce knižních celků [online]. Dostupné z: <https://www.provenio.net/images/uploads/CERMET.pdf> [cit. 03.08.2022].

³⁾ Zdeněk Šimeček, *Knižní obchod v Brně od sklonku 15. do konce 18. století*. Brno 2011, s. 127.

díla jako reakce na rozmach „*bratrského hnutí*“ v západní Evropě a s tím související rostoucí počet příslušníků v řadách domácí šlechty. Nejvýznamnějším dochovaným knihovním celkem bohatým na mansonika na Moravě je zámecká knihovna v Rájci nad Svitavou. Zakladatel první svobodozednářské lóže na Moravě Karel Josef Salm-Reifferscheidt vytvořil jednu z největších kabalistických, okultních, alchymistických a svobodozednářských sbírek na Moravě. Knihy jsou dodnes součástí běžného fondu zámecké knihovny a jsou seřazeny podle toho, jak je uspořádal hrabě Salm na počátku 19. století.⁴⁾ Sbírkou svobodozednářské literatury nashromáždili dva příslušníci významného rodu Mitrovských z Nemyšle Jan Nepomuk a Antonín Bedřich.⁵⁾ V menších počtech je možné mansonika nalézt i v belvediovské knihovně na zámku v Jimramově, dále pak v zámecké knihovně ve Višňové, nebo v zámecké knihovně v Budiškovcích.⁶⁾ Většina zámeckých knihoven obsahující mansonika však neunikla prodeji v pozůstalostních řízeních, ztrátám věřitelů či konfiskací majetku během období totalitních režimů. Příkladem za všechny může být rozprodej dietrichsteinské zámecké knihovny v Mikulově, jejímž majitelem byl kníže Jan Křtitel Karel z Dietrichsteina, velmistr provinciální lóže.⁷⁾ Zbytky fondů moravských zámeckých zednářských knihoven jsou pak uloženy v paměťových institucích nebo jsou spravovány některou z paměťových institucí. Jednou z nich je i Moravská zemská knihovna v Brně (dále jen MZK), která ve fondu Oddělení rukopisů a starých tisků čítá 332 svazků svobodozednářské literatury. Soubor mansonik v MZK je složen hned z několika rozdílných celků, z nichž největší představuje pozůstalost po hraběti Josefu Auerspergovi (1767–1829), kterou skrze dražbu získal Antonín Endsmann rytíř z Ronova (1789–1857), dále osobní sbírka Bruna Mořice Trappa (1880–1955) a knižní konfiskáty z padesátých let minulého století.

Tento článek si klade za cíl na základě dochovaného materiálu a dalších pramenů přiblížit vývoj tematicky pestré knižní sbírky svobodozednářské literatury ve fondu

⁴⁾ Chloubou zámku v Rájci nad Svitavou je knihovna. Jedna z největších zámeckých biblioték na Moravě | Region. Český rozhlas Region – Praha a střední Čechy [online]. Copyright © 1997. Dostupné z: <https://region.rozhlas.cz/chloubou-zamku-v-rajci-nad-svitavou-je-knihovna-jedna-z-nejvetsichzameckych-7597634> [cit. 04.08.2023].

⁵⁾ Knihovně Mittrowských se blíže věnuje Luboš Antonín et Jaroslava Kašparová: *Moudrost – síla – krása. Zednářské tisky ze zámeckých knihoven v České republice*. Praha 2003, s. 9.

⁶⁾ L. Antonín, *Moudrost – síla – krása*, s. 19. Více o knihovně hrabat Wallisů na zámku v Budiškovcích viz Petr Mašek, *Zámecké knihovny hrabat Wallisů z Karighmainu*. In: Sborník Národního muzea v Praze. Řada C – Literární historie = Acta Musei Nationalis Pragae. Series C – Historia litterarum, roč. 59, č. 3-4, 2014, s. 5-14.

⁷⁾ O knihovně Dietrichsteinů blíže pojednává L. Antonín, *Moudrost – síla – krása*, s. 11.

Oddělení rukopisů a starých tisků v MZK.⁸⁾ Na heterogenním souboru byly sledovány provenienční příznaky, a to knihovní signatury, knižní vazby společně se supralibors, exlibris a podpisy majitelů knih. Cílem výzkumu bylo mimo jiné zachytit přesuny jednotlivých exemplářů mezi institucemi, a to za pomoci soupisu zednářských tisků v bývalé knihovně Františkova muzea od Mořice Groliga „*Die Freimaurer-Bibliothek in der mährischen Landesbibliothek in Brünn*“,⁹⁾ dále pak přírůstkového¹⁰⁾ a lístkového katalogu¹¹⁾ Univerzitní knihovny v Brně (jedné z předchůdkyň MZK) a v neposlední řadě aktuálního fyzického stavu sbírky. Soubor byl nadále analyzován po vizuální a obsahové stránce.

1. Počátky vzniku sbírky

Prvním známým majitelem sbírky byl bezpochyby hrabě Josef Auersperg. Bývalý člen lóže „*Pravda a jednota u tří korunovaných sloupů*“ (1794 rozpuštěna), započal po studiu filozofie a práv kariéru ve státní službě, ve které dosáhl mnoha úspěchů. V roce 1805 byl jmenován prezidentem českého zemského soudu a nejvyšším zemským sudím.¹²⁾ V roce 1811 byl za pokus obnovit činnost pražské zednářské lóže přeložen z Prahy do Brna.¹³⁾ Po přesunu se v moravské metropoli rychle zabydlel a bezprostředně navázal kontakt s místní osvěcenskou šlechtou.¹⁴⁾ Společně se starohrabětem Františkem Hugem Salm-Reifferscheidtem a hrabětem Antonínem Bedřichem Mitrovským stál u založení Františkova muzea, jemuž po-

⁸⁾ Podrobněji v Martina Dvořáková, *Svobodozednářská literatura uložená ve fondu Oddělení rukopisů a starých tisků v MZK. Dějiny sbírky od jejího vzniku do současnosti*. Brno, 2023. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Lukáš Führer. Součástí diplomové práce je i katalog zednářských tisků, aktuálně uložených ve fondu Oddělení rukopisů a starých tisků v MZK, rozepsaný o: popis vazby, všechny signatury, přepis všech provenienčních znaků (razítka, exlibris, podpisy), odkaz na záznam v soupisu M. Groliga, rok zařazení do sbírky (podle přírůstkových knih).

⁹⁾ Mořic Grolig, *Die Freimaurer-Bibliothek in der mährischen Landesbibliothek in Brünn*. Wien 1908.

¹⁰⁾ *Moravská zemská knihovna v Brně (dále MZK)*, Přírůstkový katalog IX. (24.421–26.216) 1904 (nečíslováno), bez signatury.

¹¹⁾ MZK, Univerzitní knihovna, Generální katalog jmenný Z1 (do roku 1950), bez signatury.

¹²⁾ Marie Marešová, *RA Auersperg: Rodinný archiv Auerspergů, Hřebený (1436) 1688–1903 (Inventář)*. Klášter 2008, s. 5.

¹³⁾ Jan Břečka et Iva Kvapilová, *Portréty zakladatelů Moravského zemského muzea*. In: Časopis Moravského muzea: Acta Musei moraviae. Scientiae sociales, roč. 80, 1995, č. 1, s. 244.

¹⁴⁾ Více o Auerspergovi v Dušan, Uhlíř, *Počátky Moravského zemského muzea a případ hraběte Josefa Auersperga*. In: Cornova. Revue České společnosti pro výzkum 18. století a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Roč. 2, č. 2 (2012), s. 47–56; Dušan Uhlíř, *Brňanem proti své vůli: Josef von Auersperg, spoluzakladatel a mecenáš Moravského zemského muzea*. In: A vůbec... : utajený sborník Mileně Flodrové k 75. narozeninám. Brno 2010, s. 218–231.

zději odkázal mimo jiné cenné listiny (opisy z pozůstalosti Zlobického) a rukopisy společně s právní knihou Brikiho z Licka (Praha, 1534), která nese údaj o rozprodeji šlechticovy knihovny v roce 1829 „*Nach Joseph Gf v. Auersperg am 26. Sept. 1829 bey der Lizitation erstunden um 2 f CM.*“¹⁵⁾ Jeho profesní dráha se i po přesunu do moravské metropole rozvíjela, a tak v roce 1814 stanul ve funkci nejvyššího zemského komořího na Moravě.¹⁶⁾ Záhy se však ze zdravotních důvodů odebral na panství Hřeben na Sokolovsku, kde se převážně věnoval odborné práci a zejména budování zámecké knihovny.¹⁷⁾ Během pobytu na Hřebenech vytvořil řadu odborných právnických děl. Pustil se také do německého překladu Balbínova spisu o soudních dvorech v Království českém, které vyšlo ve třech svazcích. Jeho rozsáhlé znalosti práva, historie a přírodních věd mu otevřely cestu do tuzemských i zahraničních učených společností. Udržoval také blízké kontakty s osvícenci a učenci své doby. Na hradě Hřeben ho několikrát navštívil jeho přítel Johann Wolfgang von Goethe.¹⁸⁾ Aktivně se zde také věnoval své vášni – mineralogii. Po třinácti letech v ústraní se vrátil zpět do Brna, kde převzal post prezidenta moravskoslezského apelačního soudu, a kde také v roce 1829 zemřel.¹⁹⁾

V MZK dochované svobodozednářské tisky z jeho sbírky, celkem 70 kusů, jsou opatřeny charakteristickou modrou marokénovou vazbou. U paty hřbetu mají natištěno zlacené supralibros J. (Joseph) G. (Graf) A. (Auersperg). Na hřbetu knih jsou mezi dvěma zlacenými ornamentálními pásy umístěny červené titulní štítky. Mezi dvěma zdobnými zlatými liniemi se v některých případech objevují pořadová čísla svazků, která jsou vtištěna do zlatého oválu s konturami ratolesti. Sbírkou tvoří díla, která jsou německými překlady francouzských a anglických autorů. Obsahují témata, jakými jsou historie zednářského učení, polemiky, iluminátství, alchymie, magie, kabalistika, rosenkruciánství nebo také zpěvníky. V hojném počtu jsou zastoupena i díla protizednářská.²⁰⁾ Součástí sbírky je Lessingova rozmluva „*Ernst und Falk. Gespräche für Freymäurer*“²¹⁾ nebo Blumauerův časopis „*Journal für Freymaurer*“.²²⁾ Sbírkou doplňují moravika²³⁾ a bohemikum z 18. století, jehož

¹⁵⁾ MZK, sign. ST1-0010.890.

¹⁶⁾ M. Marešová, *RA Auersperg, Rodinný archiv Auerspergů*, s. 5.

¹⁷⁾ Petr Mašek, *Zámecká knihovna Hřeben*. In: České památky 14, č. 2, 2003, s. 8.

¹⁸⁾ Dušan Uhlíř, *267 Titel, alle im gleichen Format. Privatsammlung als Grundstock der Freimaurerbibliothek in Brünn*. In: Quatuor – Coronati – Berichte, Heft Nr.18, Wien 1998, s. 99.

¹⁹⁾ Josef Auersperg. Internetová encyklopedie dějin Brna [online]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmbs/?acc=profil_osobnosti&load=12 [cit. 05.08.2023].

²⁰⁾ M. Grolig, *Die "Freimaurer-Bibliothek"*, č. 101.

²¹⁾ Ibidem, č. 142. Dílo bylo v roce 1943 zabaveno gestapem.

²²⁾ MZK, sign. Fr-0233.316.

²³⁾ M. Grolig, *Die "Freimaurer-Bibliothek"*, č. 25 a 131.

autorem je Karl Franz O'Reilly.²⁴⁾ Autor popisuje vnitřní řád pražské lóže „*Pravda a jednota u tří korunovaných sloupů*“. Nejstarší dílo sbírky z roku 1625 se věnovalo lékařství a pocházelo z pera arabského autora Dshabira ibn Hajjána žijícího v 8. století.²⁵⁾ Během německé okupace však bylo zcizeno, čemuž se budeme věnovat níže v textu. Nejmladší díla ve sbírce pak pocházejí z roku 1810. Ve směr šlo o díla vydaná v německojazyčném prostředí, kde kvetl knižní obchod (Lipsko, Berlín, Vídeň a Frankfurt nad Mohanem). Zbytky tisků byly vyprodukovány v jiných velkých evropských městech, např. v Amsterdamu, Paříži, Vratislavi nebo Lyonu. Pro zednářské tisky je zcela typické fingované místo vydání, o čemž se můžeme přesvědčit u exemplářů, které byly údajně vydány ve „Philadelphii“, ovšem ve skutečnosti se jednalo o Prahu.

Auerspergova sbírka pocházející z přelomu 18. a 19. století patřila podle Dušana Uhlíře k „*nejbohatší svého druhu v monarchii*“.²⁶⁾ Není však jasné, kdy a za jakých okolností Auersperg mansonika získal.²⁷⁾ Podle nerozřezaných listů a nepatrných známek používání by se mohlo jednat o nově zakoupené tisky, které byly později upraveny podle šlechticova vkusu. Mezi dodnes dochovanými mansoniky pocházejícími z Auerspergovy knihovny, celkem 70 kusů, se vyskytuje i kniha, ve které je na přední předsádce dopsáno „*Br. Mstr. Auersperg*“ neboli „*Bruder Meister Auersperg*“, což označuje pozici člena lóže v hierarchii bratrstva.²⁸⁾ Pod podpisem je razítko nejspíše lóžové knihovny „*Zu den drei Schwerdtern und den wahren Freunden zu Dresden*“ a podpis autora knihy K. Chr. Fr. Krauseho.²⁹⁾ Exemplář je zachován ve své původní tmavě modré vazbě, což může znamenat, že se do hraběcí knihovny dostal až po převázání ostatních knih do modré marokénové vazby nebo stál mimo sbírku mansonik. Podle signatury a přírůstkových katalogů však do knihovny doputoval společně s ostatními mansoniky v roce 1902.³⁰⁾

²⁴⁾ MZK, sign. Fr-0235.642.

²⁵⁾ M. Grolig, *Die "Freimaurer-Bibliothek"*, č. 68.

²⁶⁾ D. Uhlíř, *267 Titel, alle im gleichen Format*, s. 95–100.

²⁷⁾ Bližší informace se nepodařilo dohledat ani v *Státní oblastní archiv v Plzni*, RA Auersperg, Rodinný archiv Auerspergů, Hřebený (1436) 1688–1903; *Moravské zemské muzeum v Brně*, Františkovo muzeum Brno 1818–1904; *Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA)*, G 11, Sbírká rukopisů Františkova muzea Brno 1300–1899.

²⁸⁾ MZK, sign. Fr-0025.411.

²⁹⁾ Více v Radikal magisches Weltbild. Internetloge.org [online]. Dostupné z: http://www.internetloge.org/krause/krause_kunsturkunden_609.pdf [cit. 03.08.2022].

³⁰⁾ MZK, Přírůstkový katalog IX. (24.421–26.216) 1904 (nečíslováno), bez signatury.

2. Nový majitel Antonín Endsmann rytíř z Ronova

Do vlastnictví Endsmannů z Ronova se sbírka mansonik dostala v roce 1829 prostřednictvím veřejné dražby po Auerspergovém skonu. Nedochovaly se však žádné prameny, které by přinášely přímá svědectví o procesu dražby. Na základě rukopisného katalogu křižanovské zámecké knihovny,³¹⁾ jehož sepsáním byl pověřen v roce 1846 prof. Karel Kořistka, a tištěného katalogu Zemské knihovny moravské³²⁾ se však lze domnívat, že Antonín Endsmann v dražbě získal celkem 263 titulů se zednářským obsahem. Pro svoji jednotnou dobře zachovalou vazbu mohla mansonika stát v knihovním regálu vedle děl o hospodářství či politice, jak tomu bylo v jiných knihovnách, nebo mohla být vyčleněna na samostatnou polici či do zvláštní místnosti. Samotný Endsmann, narozdíl od Auersperga a svého otce Jana, nebyl příslušníkem žádné lóže, jelikož za jeho života byly zednářské lóže panovníkem uspány.³³⁾ Ve společenských kruzích však svobodozednářské myšlenky žily nadále, a tak neunikly ani mladému podnikateli. Mezi svobodozednářskou literaturou z Křižanova byly i čtyři svazky, které jsou opatřeny vlastnickými razítky Endsmanna a Františkova muzea, ovšem jsou vázány v jiných než v signifikantních marokénových vazbách.³⁴⁾ Jeden z exemplářů má na hřbetu vtištěn monogram „T. S.“, jehož provenienci je obtížné určit, jelikož se jedná o britský tisk, což je v souboru raritou.³⁵⁾ Po hlubší analýze bylo zjištěno, že zbylé tisky byly vydány v německy mluvícím prostředí mezi lety 1788–1811 a byly primárně určeny pro vnitřní potřebu bratrstva. Jak se knihy do sbírky dostaly není známo.

Antonín Endsmann zdědil po svém otci křižanovské panství i s manufakturou na jemná sukna, která rodu vynesla společenské postavení a značné mění. Jeho otec Jan Karel, příslušník brněnské zednářské lože „*Freimaurer Gesellschaft*“, dokázal rychle reagovat na příležitosti své doby i na společenské změny.³⁶⁾ Dynamické období druhé poloviny 18. století přineslo do společnosti nový prvek tzv. nové šlechty, která nepocházela z řad rodové aristokracie. Motivací uchazečů o povýšení do šlechtického stavu nebyla jenom prestiž, ale i možnost nabývání deskových

³¹⁾ Karel František Edvard, Kořistka, *Bücher Catalog oder systematisch geordnetes Verzeichnis über die in der Schloss Křižanauer Handbibliothek*. 1846.

³²⁾ M. Grolig, *Die Freimaurer-Bibliothek*. Wien 1908.

³³⁾ Lóže sice nebyly úředně zakázány nebo rozpuštěny, ale po roce 1794, na základě panovníkových restrikcí, nemohly pokračovat ve své obvyklé činnosti. Viz Tomáš Srb, *Řád svobodných zednářů. Individuální cesta k poznání skryté skutečnosti*. Praha 2001, s. 184–185.

³⁴⁾ M. Grolig, *Die Freimaurer-Bibliothek*, č. 8, 56, 77 a 225.

³⁵⁾ *Ibidem*, č. 77.

³⁶⁾ Seznam členů lóže „*Freimaurer Gesellschaft*“ publikoval ve své knize prof. Jiří Kroupa. Viz Jiří Kroupa, *Alchymie štěstí: pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*. Brno 2006², s. 272–273, 275.

statků, prostřednictvím kterých se mohli aktivně účastnit politického dění, např. zasedat na zemském sněmu.³⁷⁾ Této situace využil i bývalý vrchní správce panství Zábřdovice a majitel křižanovského panství Jan Karel Endsmann, který v roce 1818 získal za své zásluhy dědičný šlechtický titul.³⁸⁾ Antonín se kromě správy panství věnoval i politické kariéře. V roce 1839 byl zvolen předsedícím do zemského výboru a v úřadu působil do roku 1845, kdy byl místo něj zvolen rytíř Josef Laminet.³⁹⁾ Antonín jevil také zájem o společensko-kulturní dění a peněžně podporoval dobročinné organizace.⁴⁰⁾

V neposlední řadě aktivně rozšiřoval fond zámecké knihovny nejenom o aktuální tituly. Na zámeckou knihovnu myslel i ve své závěti.⁴¹⁾ Novým majitelem 697 tisků se stalo po jeho smrti v roce 1857 Františkovo muzeum v Brně.⁴²⁾ Součástí daru muzeu bylo 267 svobodozednářských titulů o 105 svazcích a tři manuskripty s alchymistickou tematikou.⁴³⁾ Před odvezením ze zámku byl každý tisk, i mansonika, opatřen razítkem Františkova muzea a vlastnickým razítkem Antonína Endsmanna.⁴⁴⁾

3. Sběrka ve fondu Františkova muzea

Historii Auerespergovy sbírky na půdě muzejní knihovny blíže popisuje brněnský knihovník a bibliograf Mořic Grolig (1873–1949)⁴⁵⁾ v úvodu katalogu zednář-

³⁷⁾ Více k problematice nové šlechty viz Jan Županič, *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha 2006. Dále pak Tomáš Krejčík, *Nobilitace podnikatelů v habsburské monarchii v 18.–20. století. Několik úvah k problematice*. In: Jiří Brňovják et Aleš Zářický (edd.): *Šlechtic podnikatelem – podnikatel šlechticem: šlechta a podnikání v českých zemích v 18.–19. století: výstup z mezinárodní konference ... pořádané ve dnech 8.–9.11.2007 Ostravskou univerzitou v Ostravě a statutárním městem Ostrava ... Ostrava 2008*, s. 198.

³⁸⁾ Milan Myška, *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*. Ostrava 2003, s. 102.

³⁹⁾ Rudolf Dvořák, *Jednání sněmů moravských v letech 1835–1848*. Brno 1906, s. 93.

⁴⁰⁾ *Neuigkeiten: zugleich Fremdenblatt für allgemeiner Anzeiger für Mähren*, č. 89, 31.3. Brünn 1857, s. 2.

⁴¹⁾ MZA, fond C 11, Krajský soud civilní Brno, I. manipulace, karton 1698, č. j. R 26/1857, pozůstalost po Antonínu Endsmannovi.

⁴²⁾ K. F. E., Kořistka, *Bücher Catalog*, folio 40v.

⁴³⁾ M. Grolig, *Die Freimaurer-Bibliothek*, s. 5. Stejný počet titulů uvádí D. Uhlíř, *267 Titel, alle im gleichen Format* a Miloš Papírmík, *Die Brünnner Freimaurerbibliothek – eine interessante Literatursammlung. Marginalien*. Zeitschrift für Buchkunst und Bibliophilie 124, Berlin 1991, s. 28–33.

⁴⁴⁾ Proces předání knihovny Františkovu muzeu zachycuje předávací protokol zanesený v rukopisném katalogu křižanovské zámecké knihovny. Viz K. F. E. Kořistka, *Bücher Catalog*, folio 39r.

⁴⁵⁾ Blíže k jeho osobě zde Grolig Moriz, 1873–1949. SCK - Slovník českých knihovníků [online]. Dostupné z: <https://aleph.nkp.cz/publ/sck/00000/22/000002204.htm> [cit. 09.08.2023].

ských tisků v Zemské knihovně moravské.⁴⁶⁾ Tehdejší kurátor Františkova muzea Mořic Vilém Trapp (1825–1895) sbírku od rytířova daru oddělil a držel ji pod zámekem.⁴⁷⁾ Není tak překvapením, že do tištěných katalogů knihovny Františkova muzea mansonika nezařadil. Ačkoliv se jeho příslušnost k zednářskému bratrstvu nikdy neprokázala, v knižním souboru se rukopisná poznámka „Trapp” vyskytuje. Nepatří však významnému badateli, nýbrž s největší pravděpodobností jeho synovci Brunovi Mořicovi Trappovi. Ve fondu „Rodinný archiv Trappů“,⁴⁸⁾ který je v současnosti rozpracovaný, se zatím nepodařilo dohledat další doplňující informace o Brunově zednářské sbírce a činnosti.

Rukopisné přírůstkové katalogy Univerzitní knihovny v Brně zachycují proces přesunu knihovny Františkova muzea, ze kterého se v roce 1899 oddělila nová samostatně fungující instituce Zemská knihovna moravská. Ta se přesunula v roce 1907 do nových prostor na dnešním Žerotínově náměstí 3/5.⁴⁹⁾ První ředitel Zemské knihovny moravské, Dr. Wilhelm Schram, při této příležitosti sbírku poprvé zpřístupnil, a to pro účely sepsání knihovního katalogu zednářské literatury, kterým pověřil právě historika Mořice Groliga.⁵⁰⁾ Podstatně menší část, celkem 17 titulů, přišla do instituce mezi lety 1912–1913. Poslední přírůstek z muzejní knihovny evidujeme k roku 1913.

Podle Groligova tištěného katalogu měl do muzejní knihovny z křižanovského zámku doputovat soubor čítající 267 titulů ve 124 svazcích a tři rukopisy se zednářskou tematikou. Každý záznam začíná pořadovým číslem, po kterém následují bibliografické údaje rozepsané o signaturu knihovny Františkova muzea ve znění „FB. XX.“, na knihách uváděna jako „Frm. B. (Freimaurer Bibliothek) XXX“, která chronologicky narůstá od 1 do 105, a signaturu Zemské knihovny moravské „Sign. XXXXX.“ (na knize s lokací „Fr, Fr., F.r., Fr, F, FR, FR., FR-“, jakožto „Freimaurer“), která nechronologicky eviduje knihy pod čísly od 25404 do 52434.⁵¹⁾ První vrstvou signatur opatřil tisky Mořic Trapp při předání sbírky do muzejní knihovny. Druhý typ signatur pochází již z dob uložení sbírky v Zemské knihovně moravské. Na samotných tiscích jsou tyto dva typy signatur natištěny paginýrkou na štítku na přední desce nebo zapsány tužkou na předních předsádkách

⁴⁶⁾ Ibidem, s. 3–6. Název „Zemská knihovna moravská“ je užit záměrně, jelikož označuje počátky knihovny.

⁴⁷⁾ Ibidem, s. 3.

⁴⁸⁾ *Archiv města Brna*, fond T 43, Rodinný archiv Trappů.

⁴⁹⁾ Více o historii MZK v Jaromír Kubiček – Přemysl Bar et Moravská zemská knihovna, *Moravská zemská knihovna v Brně 1808–2008: knihovní sbírky*. Brno 2008, s. 8–20.

⁵⁰⁾ Ibidem, s. 8–20.

⁵¹⁾ Jedná se o evidenční chybu. V konkrétních tiscích jsou signatury natištěny paginýrkou již správně, tedy 25419–25433, a tvoří tak aktuální signaturu.

knihy nebo na titulním listu. Pod jednou signaturou jsou uvedeny všechny přírůstky k hlavnímu dílu. Po hlubší analýze aktuálního stavu fondu se ukázalo, že sbírka zednářské literatury musela být v muzejní knihovně doplněna o čtyři další tituly, které nepocházejí na základě provenienčního výzkumu z knihovny Auersperga ani Endsmanna.⁵²⁾ Dva exempláře dokonce vykazují ojedinělý typ signatur, které nejsou Groligem evidovány.⁵³⁾ Dílo z pera Ernesta Augusta Antona von Göchhausena, jež na základě rukopisné poznámky patřilo R.[udolfovi] Gr.[af] v.[on] Wallisovi, nese signaturu „F 9371“ a není Groligem a přírůstkovými katalogy Univerzitní knihovny evidováno vůbec.⁵⁴⁾ Kniha se do fondu svobodozednářské literatury dostala nejspíše skrze knižní dar Bedřicha Sylva Taroucy, který zakoupil v pozůstalosti rodovou knihovnu Wallisů z kolešovického zámku.⁵⁵⁾ Jeho dar evidují i Trappovy, později Schramovy knižní katalogy knihovny Františkova muzea.⁵⁶⁾ Skrze dar se do sbírky dostalo i dílo „*Die Freymäurer nach ihren verschiedenen Absichten im hellen Lichte dargestellt*“, které podle provenienčních znaků patřilo do knihovny Eduarda Huga svobodného pána Locella. Do knihovny Františkova muzea přišlo jako duplikát ze šlechticova daru dnešní Vědecké knihovně v Olomouci.⁵⁷⁾ Narozdíl od předchozího díla s ním přírůstkový katalog knihovny⁵⁸⁾ a Grolig už počítají, avšak Grolig jej eviduje pod jinou signaturou, než je natištěna na přední desce knihy (FR. 16891, v Groligově katalogu vedena pod signaturou 52423).

Zda si čtenáři mohli mansonika zapůjčit není jisté. Z ledna roku 1911 se dochoval dopis, ve kterém Zemská knihovna moravská žádá o zapůjčení tří publikací

⁵²⁾ Viz M. Grolig, *Die Freimaurer-Bibliothek*, č. 25, 60 a 99. Dílo z pera E. A. A. von Göchhausena není evidováno vůbec. MZK, sign. Fr-0009.317.

⁵³⁾ M. Grolig, *Die Freimaurer-Bibliothek*, č. 60; MZK, sign. Fr-0009.317.

⁵⁴⁾ MZK, sign. Fr-0009.317. Blíže o rodu Wallisů Jiří Brňovják, *Několik příkladů irské šlechty usazené v českých zemích v 17. a 18. století*. In: Genealogické a heraldické informace, roč. 25 (40), 2020 [vyd. 2021]), s. 67–92.

⁵⁵⁾ Hana Blažková, *Knihy Bedřicha Sylva Taroucy ve fondu Moravské zemské knihovny v Brně*. Brno 2017. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Lucie Heilandová, s. 26.

⁵⁶⁾ Mořic Vilém Trapp, *Catalog der Bibliothek des Franzens-Museums der k. k. mähr. schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*. Brünn: K.k. mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde. Brno 1896. Blíže k historii Taroucovy knihovny viz H. Blažková, *Knihy Bedřicha Sylva Taroucy ve fondu Moravské zemské knihovny v Brně*.

⁵⁷⁾ Locella Eduard Hugo von, svobodný pán, 1793–asi 1871. Provenio – Databáze vlastníků historických a moderních knižních sbírek a provenienčních záznamů v knihách Knihovna Národního muzea [online]. Dostupné z: <https://provenio.cz/records/193eb517-1eeb-47d3-bece-ab7295aabe50> [cit. 08.08.2022].

⁵⁸⁾ MZK, Přírůstkový katalog VI. (21.466-22.595) 1900 (nečíslováno), bez signatury.

z Královské bavorské knihovny v Mnichově.⁵⁹⁾ Německá strana poskytla pouze dílo Georga Klosse „Bibliographie der Freimaurerei“, jelikož ostatní tisky nebyly dostupné. Mezi archiváliemi se nachází také dopis od knihkupce M. Kraha z roku 1913, který nabízel knihovně ke koupi zednářské tisky.⁶⁰⁾ V dopise se zmiňuje o bohaté zednářské sbírce patřící knihovně. Přiložený nabídkový katalog se však ve fondu nenachází. Záznamy o výpůjčkách mansonik či jiné archivní prameny dokládající manipulaci s nimi se mezi archiváliemi nevyskytují.

Poštovní úředník Bruno Mořic Trapp patřil mezi další pokračovatele brněnské rodiny Trappů. Syn fotografa Quida Trappa si vzal za úkol pokračovat ve vlastivědné práci svého slavného strýce Mořice. Ovšem Brunova vědecká činnost nedosáhla takových kvalit a objemu, jako ta strýcova.⁶¹⁾ Stejně jako Mořic byl Bruno vášnivým sběratelem uměleckých předmětů, rovněž si vedl deníky, do kterých si zapisoval zážitky z cest, ale i postřehy z běžného života.⁶²⁾ Do jeho sbírky patřily obrazy, známky i mince. Vlastnil dokonce Brněnskou zednářskou medaili.⁶³⁾ Není tak překvapením, že vášnivý vlastivědec vlastnil velkou knihovnu, kterou z části zdědil po své tetě, resp. po svém strýci Mořici. Růžena Trappová totiž po smrti svého bratra část pozůstalosti, která nepřešla do Františkova muzea, rozprodala a zbytek si ponechala.⁶⁴⁾ Brunovi se podařilo zachránit i část rodinného archivu Trappů, který obsahoval především dokumenty osobního charakteru. Archiv pečlivě uchovával a rozšířil ho o pozůstalosti po svém otci a matce. Možná i díky dochovaným materiálům byl schopen sestavit obsáhlé životopisy významných členů rodiny a rozvíjet svůj zájem o rodinnou genealogii.⁶⁵⁾ Co se jeho publikační činnosti týká, přispíval do různých periodik a sborníků, vydával odborné historické stati, z nichž jedna se zabývala brněnskou zednářskou lóží „*Zu den wahren im Orient zu Brünn*“.⁶⁶⁾ Zda byl jejím členem se však zatím nepodařilo zjistit. Jisté ale je, že Bruno Trapp mansonika sbíral, což dokládají rukopisné poznámky (datum nabytí, zda dílo obsahuje ilustrace, údaje o počtu stran...) a jeho autograf „B. M. TRAPP“ vně knih. V dnešním souboru mansonik se nachází celkem

⁵⁹⁾ MZK, fond Moravská zemská knihovna Brno (1905–1999), inv.č. 49, karton 2, Korespondence knihovny (neuspořádané).

⁶⁰⁾ Ibidem.

⁶¹⁾ Radana Červená, *Rodina Trappů v Brně. V kontextu doby a současníků*. Brno 2007. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jan Janák, s. 158.

⁶²⁾ Ibidem.

⁶³⁾ Bruno Mořic, Trapp, *Die Brünnner Freimaurermedaille von Jahre 1785*. Německo 1918.

⁶⁴⁾ R. Červená, *Rodina Trappů v Brně*, s. 92.

⁶⁵⁾ Ibidem, s. 161.

⁶⁶⁾ Bruno Mořic, Trapp, *Beyträge zur Geschichte der Freimaurerei in Brünn*. Latomia, 50. Jahrgang, Heft 10, 11, 12, s. 138–141, 155–157, 165–173. Leipzig 1927.

69 exemplářů, které prokazatelně patřily do jeho knihovny. Trapp knihy nabýval různými způsoby, například skrze aukce, jak dokládají rukopisné poznámky v díle Johanna Baptisty Krebse „*In der Auction vom 8. Mai [18]99 bei Kubasta u[nd]. Voigt um 30x erworben. Siehe Auctionscatalog № 142. Brünn, 21 Mai 1899. BMTrapp*“.⁶⁷⁾ Na tisících sledujeme další vrstvu poznámek a vlastnických značek, které pocházejí od jejich původních majitelů, jimiž byly zednářské lóže z německy mluvícího prostředí nebo soukromé osoby. Obsahově jsou zde zastoupeny převážně členské seznamy německých loží, dále díla o zednářství jako takovém nebo periodika. Po skončení druhé světové války musel Bruno Trapp opustit Brno během tzv. odsunu německého obyvatelstva. Zanechal po sobě mimo jiné rodinný archiv Trappů, který je cenným pramenem při rekonstrukci rodinné historie. Archiv se však nedochoval celý. Stejně jako jeho knihovna byl zabaven a jako konfiskát rozdělen mezi vědecké instituce.⁶⁸⁾

Nejpočetnější soubor svobodozednářské literatury, celkem 44 svazků, jež patřil Brunovi Trappovi, přibyl do fondu MZK v roce 1949. Znatelně menší počet, okolo 20 svazků, rozšířilo sbírku mezi lety 1950–1951, kdy pokračovalo třídění státem zabaveného majetku. Pět svazků z Trappovy sbírky však do knihovny, podle přírůstkového katalogu, přišlo již v roce 1912 a jsou tak evidovány i Groligem.⁶⁹⁾ Jakým způsobem se do knihovny dostaly již v roce 1912 není jisté. Kromě Trappovy provenience nesou díla vlastnická razítka, svědčící o předcházejících majitelích, německých loží, například freiburgské lože „*Zur edlen Aussicht*“, fürthské lože „*Wahrheit und Freundschaft*“ nebo bayreuthské lože „*Eigenthum der Freimaurerloge Elesius zur Verschwiegenheit*“. Jeden ze svazků je dokonce opatřen písemnou dedikací „*Presented to Leopold de Meyer By his Fraternally H. E. Levistein*“.⁷⁰⁾

4. Nynější sbírka svobodozednářské literatury v MZK

Do roku 1938 dosáhla sbírka celkového počtu 281 titulů. Záhy však utrpěla citelné ztráty. Během německé okupace Československa došlo k jejímu násilnému rozdělení a v roce 1943 byly desítky nejzajímavějších titulů na příkaz Reichssicherheitshauptamta VII A 1 zaslány do Berlína.⁷¹⁾ Na katalogizačních lístcích za-

⁶⁷⁾ MZK, sign. Fr-0233.354.

⁶⁸⁾ R. Červená, *Rodina Trappů v Brně*, s. 12.

⁶⁹⁾ MZK, sign. Fr-0040.503; MZK, sign. Fr-0040.504,A; MZK, sign. Fr-0040.504,B; MZK, sign. Fr-0040.505; MZK, sign. Fr-0040.506.

⁷⁰⁾ MZK, sign. Fr-0238.442.

⁷¹⁾ M. Papírník, *Sbírka zednářské literatury*. In: J. Kubiček et al., *Moravská zemská knihovna v Brně 1808–2008: knihovní sbírky*. Brno 2008, s. 130.

bavených děl je uvedeno „*zabaveno gestapo*“. Jedná se celkem o 44 svazků a tři manuskripty s alchymistickou tematikou.⁷²⁾

Během poloviny 20. století docházelo k rozdělování státem zabavených soukromých, zámeckých i klášterních knihoven. Během této akce se do knihovny dostalo okolo 200 děl ze století devatenáctého a dvacátého, mezi kterými se objevil i jeden svazek z původní Auerspergovy sbírky, který byl do fondu zařazen pod novou signaturou v roce 1950.⁷³⁾ Některé nově doplněné tisky nesou kromě provenienčních razítek německých loží vlastnické znaky soukromých osob, monogram neznámého majitele WE, majitele LB nebo vlastnické razítko Leonharda Subaka, jednoho ze zakládajících členů brněnské lóže „*Zu den wahren vereinigten Freunden*“, dále pak zámeckých knihoven, razítko „*Schloß Lissa*“ se signaturou (Jg.II (I), Viertelj.1) pocházející ze zámku Lešnica u Vratislav nebo signatura (Bibl.I.B.15 (30).2.Reihe) z knihovny Chorinských ve Veselí nad Moravou, a dokonce církevních knihoven, razítko jezuitské koleje u sv. Ignáce v Praze „*Bibl. Collegii Pragensis S.I.*“.⁷⁴⁾ Skupiny signatur lóžových knihoven zastupuje knihovna drážďanské lóže „*Zu den ehernen Säulen Dresden*“, jejíž signatura začíná libovolným písmenem a pokračuje tři až čtyřmístným arabským číslem. Nově doplněné tisky se zabírají tematikou zednářství jako takovém. Velká skupina tisků tvoří seznamy německých zednářských loží, v souboru se také objevuje tisk Starckových Apologií,⁷⁵⁾ zpěvníky pro bratrstva, instrukce pro vykonávání rituálů, konstituční knihy nebo záznamy z lóžových zasedáních.

Poslední přírůstek je datován k 14. únoru roku 1952. Činnost lóží byla komunikačním režimem uspána. Mansonika byla součástí Oddělení rukopisů a starých tisků již od jeho založení v padesátých letech minulého století, kdy došlo k jejich vyselektování z fondu běžného fondu knihovny. Díky odborné práci Vladislava Dokoupila vznikly specifické fondy, mezi které patří i fond svobodozednářské literatury. V současnosti je historický fond zednářských tisků o celkovém počtu 332 svazků, z čehož se z původní Auerspergovy knihovny na základě provenienčních znaků dochovalo pouze 70 svazků, zdigitalizován a volně přístupný na stránkách Digitální knihovny MZK.⁷⁶⁾ Sbíрка vedená pod signaturou začínající siglou „Fr“ se již nedoplňuje a není volně přístupná.

⁷²⁾ Seznam zabavených děl uvádí M. Papírník, *Sbíрка zednářské literatury*. In: J. Kubiček et al., *Moravská zemská knihovna v Brně 1808–2008: knihovní sbírky*. Brno 2008, s. 131–135.

⁷³⁾ Nynější signatura Fr-0253.866,6.

⁷⁴⁾ Jezuitská kolej u sv. Ignáce (Praha, Česko). Provenio | Virtuální rekonstrukce knižních celků [online]. Dostupné z: <https://provenio.cz/records/356fe654-661e-4c10-b792-bf63c1cdecb6c> [cit. 09.08.2023]

⁷⁵⁾ MZK, sign. Fr-0025.488.

⁷⁶⁾ Zednářská literatura. Digitální knihovna Kramerius [online]. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/search?collections=vc:05fe1cb5-1055-41da-9c82-1c60507e403b> [cit. 08.08.2023].

5. Závěr

Tento článek si klade za cíl představit čtenáři sbírku svobodozедnářské literatury uloženou na půdě MZK ve fondu Oddělení rukopisů a starých tisků. Na základě dostupných pramenů byly vytyčeny tři vývojové fáze, ve kterých knižní sbírka vznikala. V článku je blíže rozebrána metoda, která byla aplikovaná na zkoumaný soubor. Výzkum ukázal, že soubor mansonik v MZK je složen hned z několika celků, z nichž největší představuje pozůstalost po hraběti Josefovi Karlovi Aueršpergovi, dále pak jednotliviny sebrané Antonínem Endsmannem, osobní sbírka Bruna Mořice Trappa a knižní konfiskáty z padesátých let minulého století pocházející převážně od soukromých vlastníků nebo svobodozедnářských loží. Na základě archivních pramenů se prozatím nepodařilo prokázat, že by zедnářské tisky byly čtenářům v obou knihovních institucích půjčovány. Nynější sbírka svobodozедnářské literatury tak díky své obsahové skladbě reflektuje jednotlivé proudy zедnářství a dostupnost zедnářské literatury na našem území během 18.–20. století. Na Moravě tak patří sbírka, díky svému pestrému tematickému složení, mezi jednu z nejbohatších zедnářských sbírek uložených v paměťových institucích vůbec.

ZUSAMMENFASSUNG

GESCHICHTE DES FUNDUS DER FREIMAURER-BIBLIOTHEK IN DER ABTEILUNG HANDSCHRIFTEN UND ALTE DRUCKE DER MÄHRISCHEN LANDESBIBLIOTHEK

Die Abteilung Handschriften und alte Drucke der Mährischen Landesbibliothek umfasst einen thematisch vielfältigen Bestand von Freimaurer-Literatur. Ziel dieses Artikels ist es, die Entwicklung dieses heterogenen Bestands anhand der Methode der Provenienzforschung, des überlieferten Materials und anderer Quellen darzustellen. Die Autorin beschreibt unter anderem den Transfer einzelner Exemplare aus dem ursprünglichen Bestand unter verschiedenen Institutionen anhand des Inventars der Freimaurer-Drucke in der ehemaligen Bibliothek des František-Museums, das von Moriz Grolig unter dem Namen „Die Freimaurer-Bibliothek in der mährischen Landesbibliothek in Brünn“ erstellt wurde, sowie anhand des Zuwachs-Verzeichnisses und des Kartenkatalogs der Universitätsbibliothek in Brünn (einer der Vorgängerinnen der Mährischen Landesbibliothek); nicht zuletzt wird die aktuelle physische Lage des Bestands berücksichtigt.

Překlad Artlingua, a. s.

SUMMARY

ORIGINS OF THE COLLECTION OF MASONIC LITERATURE HELD BY THE DEPARTMENT OF MANUSCRIPTS AND EARLY PRINTS IN THE MORAVIAN LIBRARY

The paper aims to present the collection of masonic literature housed by the Moravian Library in the Department of Manuscripts and Early-printed Books. Drawing on all the available sources, it identifies three stages of the collection's development. The paper discusses in detail the provenance method used

to study the collection. The research revealed that the collection of masonic literature in the Moravian library consists of several units: the collection left behind by Joseph Karl Auersperg; various writings assembled by Anton Endsmann, the private collection of Bruno Mořic Trapp; and books confiscated from private owners or masonic lodges in the 1950s. Archival records have not provided enough information about whether the masonic writings were ever loaned or not. Today's collection with its diverse content thus reflects various trends in freemasonry and proves that masonic literature was available in Moravia throughout the 18th and 20th century. Covering a large range of topics, it is among the richest masonic collections held by GLAM institutions in Moravia.

Překlad Martina Dvořáková

Studie vznikla v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace – Moravská zemská knihovna v Brně.

Seznam literatury

Luboř Antonín et Jaroslava Kařparová, *Moudrost – síla – krása. Zednářské tisky ze zámeckých knihoven v České republice*. Praha 2003.

Jan Břečka et Iva Kvapilová, *Portréty zakladatelů Moravského zemského muzea*. Časopis

Moravského muzea: Acta Musei moraviae. Scientiae sociales, roč. LXXX., 1995, č. 1.

Hana Blařková, *Knihy Bedřicha Sylva Taroucy ve fondu Moravské zemské knihovny v Brně*. Brno 2017. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Lucie Heilandová.

Radana Červená, *Rodina Trappů v Brně. V kontextu doby a současníků*. Brno 2007. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jan Janák.

Rudolf Dvořák, *Jednání sněmů moravských v letech 1835–1848*. Brno 1906.

Martina Dvořáková, *Svobodozednářská literatura uložená ve fondu Oddělení rukopisů a starých tisků v MZK. Dějiny sbírky od jejího vzniku do současnosti*. Brno 2023. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Lukáš Führer.

Mořic Grolig, *Die Freimaurer-Bibliothek in der mährischen Landesbibliothek in Brünn*. Wien 1908.

Jiří Kroupa, *Alchymie štěstí: pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*. Brno 20062.

Jaromír Kubiček, Přemysl Bar et Moravská zemská knihovna, *Moravská zemská knihovna v Brně 1808–2008: knihovní sbírky*. Brno 2008.

Marie Mareřová, *RA Auersperg: Rodinný archiv Auerspergů, Hřebený (1436) 1688–1903 (Inventář)*. Klášter 2008.

Petr Mašek, *Zámecké knihovny hrabat Wallisů z Karighmainu*. In: Sborník Národního muzea v Praze. Řada C – Literární historie = Acta Musei Nationalis Pragae. Series C – Historia litterarum, roč. 59, č. 3–4, 2014.

Petr Mašek, *Zámecká knihovna Hřebený*. In: České památky 14, č. 2, 2003.

Milan Myška, *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*. Ostrava 2003.

Miloš Papírník, *Sbírka zednářské literatury*. In: Jaromír Kubiček, Přemysl Bar et Moravská zemská knihovna, Moravská zemská knihovna v Brně 1808–2008: knihovní sbírky. Brno 2008.

Zdeněk Šimeček, *Knižní obchod v Brně od sklonku 15. do konce 18. století*. Brno 2011.

Dušan Uhlíř, *267 Titel, alle im gleichen Format. Privatsammlung als Grundstock der Freimaurerbibliothek in Brünn*. In: Quatuor – Coronati – Berichte, Heft Nr.18, Wien 1998.

Online zdroje

<https://www.nm.cz/knihovna-narodniho-muzea/oddeleni-zameckych-knihoven#o-nas> [cit. 03.08.2022].

Certifikovaná metodika evidence knižní provenience a vlastníků knih. Provenio | Virtuální rekonstrukce knižních celků [online]. Dostupné z:

<https://www.provenio.net/images/uploads/CERMET.pdf> [cit. 03.08.2022].

Grolig, Moriz, 1873–1949. SCK – Slovník českých knihovníků [online]. Dostupné z: <https://aleph.nkp.cz/publ/sck/00000/22/000002204.htm> [cit. 09.08.2023].

Chloubou zámku v Rájci nad Svitavou je knihovna. Jedna z největších zámeckých biblioték na Moravě | Region. Český rozhlas Region – Praha a střední Čechy [online]. Copyright © 1997. Dostupné z: <https://region.rozhlas.cz/chloubou-zamku-v-rajci-nad-svitavou-je-knihovna-jedna-z-nejvetsichzameckych-7597634> [cit. 04.08.2023].

Jezuitská kolej u sv. Ignáce (Praha, Česko). Provenio | Virtuální rekonstrukce knižních celků [online]. Dostupné z: <https://provenio.cz/records/356fe654-661e-4c10-b792-bf63c1cdeb6c> [cit. 09.08.2023].

Josef Auersperg. Internetová encyklopedie dějin Brna [online]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmbs/?acc=profil_osobnosti&load=12 [cit. 05.08.2023].

Locella, Eduard Hugo von, svobodný pán, 1793–asi 1871. Provenio – Databáze vlastníků historických a moderních knižních sbírek a provenienčních záznamů v knihách Knihovna Národního muzea [online]. Dostupné z: <https://provenio.cz/records/193eb517-1eeb-47d3-bece-ab7295aabe50> [cit. 08.08.2022].

Radikal magisches Weltbild. Internetloge.org [online]. Dostupné z: http://www.internetloge.org/krause/krause_kunsturkunden_609.pdf [cit. 03.08.2022].

Prameny

Karel František Edvard Kořistka, *Bücher Catalog oder systematisch geordnetes Verzeichnis über die in der Schloss Křižanauer Handbibliothek*. 1846.

Neuigkeiten: zugleich Fremdenblatt für allgemeiner Anzeiger für Mähren, č. 89, 31.3. Brünn 1857

Moravský zemský archiv v Brně, G 11, Sběrka rukopisů Františkova muzea Brno 1300–1899.

Moravská zemská knihovna v Brně, Přírůstkový katalog (24.421-26.216) 1904 (nečíslováno), bez signatury.

Moravská zemská knihovna v Brně, Přírůstkový katalog VI. (21.466-22.595) 1900 (nečíslováno), bez signatury.

Moravská zemská knihovna v Brně, Univerzitní knihovna, Generální katalog jmenný Z1 (do roku 1950), bez signatury.

Moravská zemská knihovna v Brně, fond Moravská zemská knihovna Brno (1905–1999), inv. č. 49, karton 2, Korespondence knihovny (neuspořádáno).

Moravské zemské muzeum v Brně, Františkovo muzeum Brno 1818–1904.

Státní oblastní archiv v Plzni, RA Auersperg, Rodinný archiv Auerspergů, Hřebený (1436) 1688–1903.

PŘEDSTAVUJEME WIR STELLEN VOR INTRODUCING

OSOBNOSTI SVĚTOVÉHO ARCHIVNICTVÍ – CHARLES KECSKEMÉTI (1933–2021)

Vztah lidí a institucí může mít nejrůznější podoby. Osudy muže, kterému je věnován tento medailon, byly spjaty po téměř čtyři desetiletí s Mezinárodní archivní radou natolik, že byl do značné míry chápán jako její zosobnění. Byl všeobecně váženým a respektovaným představitelem organizace a především věrohodným zastáncem ideálů, které v té době představovala a obhajovala.

Károly Kecskeméti se narodil 19. srpna 1933 v Budapešti. Jeho dětství bylo velmi pohnuté. V období druhé světové války byl perzekvován pro svůj původ, což na jeho duši zanechalo hluboké jizvy. Po válce byl jedním z dětí, které Mezinárodní červený kříž odvezl na zotavenou a hladovějícího Maďarska do bohatších západních zemí. Tak se Károly v srpnu 1946 dostal spolu se svými dvěma sestrami do Francie, kde zůstaly rok a půl. Během tohoto období Charles docházel do fran-

couzské církevní školy a rychle a dokonale se naučil francouzsky. I s odstupem desítek let rád na toto období vzpomínal a mluvil o svých učitelích a učitelkách. Právě v tomto období vznikly jeho hluboké vazby k Francii a francouzské kultuře, právě v této době přijal i francouzskou podobu svého jména, pod kterou později vešel ve známost.

Po návratu do vlasti vystudoval historii a archivnictví na univerzitě Eötvöse Loránda v Budapešti (ELTE), absolvoval v roce 1955. Rok strávil jako stážista v Národním archivu Maďarska a dvou regionálních archivech. V tomto roce navštívil maďarský Národní archiv Charles Braibant, generální ředitel Francouzského národního archivu v Paříži. Tlumočnicka a průvodce mu během této návštěvy dělal právě Charles Kecskeméti. Toto setkání mělo pro budoucí Kecskemétiho život zásadní význam.

Nedlouho po této návštěvě, která byla sama o sobě výrazem jistého oteplení v mezinárodních vztazích, které nastalo po Stalinově smrti v roce 1953, zasáhly mladého Kecskemétiho dramatické události spojené s povstáním proti komunistické diktatuře v Maďarsku. 23. října 1956 vypukla v Budapešti revoluce a Károly Kecskeméti se stal nadšeným stoupencem tohoto hnutí. Přestože o jeho činnosti během povstání vznikla řada legend, podle jeho vlastních slov chodil docela dlouho po městě se samopalem na rameni a nikdy jej nepoužil. Po sovětské intervenci nicméně stačilo, aby ho někdo viděl nosit zbraň, a v období těsně po revoluci mohl dostat i trest smrti. Po potlačení povstání proto odešel opět do Francie.

V Paříži se ho ujal Charles Braibant. Nyní již Charles Kecskeméti začal pracovat ve Francouzském národním archivu. V roce 1962 vstoupil do sekretariátu Mezinárodní archivní rady (MAR), ve kterém vykonával postupně řadu dalších funkcí. Organizace v té době působila jako jedna byla z menších satelitních organizací při UNESCO. Během prvního desetiletí a půl od svého vzniku (1948) byla činnost MARu konsolidována, základem činnosti organizace byla ale pouze výměna informací a zkušeností odborníků a kontakty se omezovaly především na archivy z USA a západní Evropy. MAR byl v té době spravován dobrovolnými kurátory. Nebyla to profesionální organizace globální co do rozsahu, schopná plnit náročné koordinační práce a rychle reagovat na aktuální problémy ve světě. Aby mohla plnit tyto úkoly, bylo nutné definovat nový koncept a novou strategii. Tohoto úkolu se ujal právě Charles Kecskeméti a jeho kolegové.

Poměrně rychle se jim podařilo vytvořit v Paříži trvalou administrativní strukturu, stálý sekretariát, který existuje dodnes. Dalším cílem bylo výrazně rozšířit akční rádius organizace. Jak již bylo řečeno, Charles Braibant se snažil navazovat velmi brzy kontakty se zeměmi východní Evropy. Tato pozice umožnila přijmout na kongresu ve Florencii v roce 1956 delegace ze SSSR, NDR, Maďarska, Polska a Rumunska, v roce 1958 byla přijata i československá archivní správa Ministerstva vnitra.

Již v roce 1952 vydala revue MARu *Archivum* ve svém druhém čísle „*mezinárodní analytickou bibliografii publikací vztahujících se k archivnictví a archi-*

vům“ a vytvořila tak prostor pro přehled o pracích vydávaných v Maďarsku, Polsku, Rumunsku, Československu, Sovětském svazu a pro studie týkající se archivnictví v těchto zemích. Stejným směrem mířily i mezinárodní archivní technické stáže (*Le stage technique international d'archives* – STIA), kterých se účastnili polští, maďarští a rumunští archiváři. MAR jim tehdy pomáhal financovat jejich dlouhodobý školicí pobyt v Paříži.

Nemenší pozornost MARu pod Kecskemétiho taktovkou byla věnována rozvojovým zemím, jejich zapojení do výměny informací a spolupráce, dále podpoře vzniku mezinárodních archivů a vytvoření a obhajobě existence archivů. Je nutné si uvědomit, že organizace působila v kontextu procesů šedesátých let 20. století, kdy se bývalé africké kolonie stávaly nezávislými státy, a úkolem MARu bylo mj. přesvědčit místní vůdce o užitečnosti archivů pro vývoj veřejné správy a budování identity nově vytvořených států. Na washingtonském archivním kongresu v roce 1966 to byl právě Kecskeméti, který oficiálně deklaroval podporu organizace rozvojovým zemím a jejich integraci do MARu. V roce 1968 byla vytvořena první regionální pobočka MARu, SARBICA, která sdružovala země jihovýchodní Asie. V roce 1973 následovala ALA (Latinská Amerika) a poté řada dalších (CARBICA, WARBICA, CENARBICA atd.). Popsaný proces pokračoval několik desetiletí.

Další důležitou oblastí v činnosti organizace bylo archivní vzdělávání. Stovky archivářů z rozvojových zemí absolvovaly školení zorganizované MAREm. Za Kecskemétiho aktivní účasti byla v roce 1971 otevřena regionální škola pro francouzsky mluvící africké archiváře v senegalském Dakaru. Obdobné centrum pro anglicky mluvící archiváře vzniklo v Accře v Ghaně a pro latino-americké archiváře v Córdobě v Argentině. Významnou roli sehrály i studie UNESCO RAMP (*Records and Archives Management Programme*), věnované správě dokumentů.

MAR vynaložil velké úsilí na zvýšení povědomí o profesi archiváře. Kecskemétiho tým se snažil komunikovat s politickými reprezentacemi a přesvědčit je, že moderní archivy nejsou jen úložištěm starých zaprášených dokumentů, ale že se starají i o současné dokumenty vytvářené v současných institucích a organizacích. Bylo i Kecskemétiho zásluhou, že se prostřednictvím MARu archiváři z celého světa seznámili s teorií a praxí správy dokumentů vyvinuté americkými archiváři.

Kecskeméti jezdil ze země do země (navštívil asi 160 zemí), věnoval čas a energii osobním setkáním, nepřestával naslouchat, vyměňovat si názory, vysvětlovat a povzbuzovat. Archivář v jeho pojetí nebyl ani čistý technik, ani samotářský učenec, ale naslouchající profesionál, který je neustále v pohybu a neustále se vyvíjí. Byl nadán mimořádným jazykovým darem – mluvil maďarsky, francouzsky, anglicky, španělsky, ale i rusky a německy. Všichni, kteří se s ním setkali, jej chválili jako „organizátora, diplomata, právníka, teoretika a odborníka na archivnictví“ stejně jako „radostného společníka a vypravěče s nevyčerpatelnou kulturou“, „živý adresář dovedností“ atd.

Vedle výše popsaných zásadních úkolů doprovázely Kecskemétiho život i četné spory mezi archiváři na mezinárodní úrovni, které otravovaly a otravují atmosféru

v archivnictví od sedmdesátých let 20. století. Bývalé kolonie požadovaly s podporou agentur OSN vydání originálních dokumentů mj. na základě vídeňské úmluvy o sukcesi státu ve vztahu ke státnímu majetku, archivům a dluhům z roku 1983, podle které měl být majetek i dluhy rozděleny přiměřeným způsobem, který zohledňuje podíl na celkovém obyvatelstvu, podíl na území a hospodářskou výkonnost. Tato úmluva však doposud nevstoupila v platnost, jelikož místo požadovaných 15 států ratifikovalo úmluvu jen 7 (stav na konci roku 2018). MAR se pokusil k problému přistoupit z profesionálních pozic, ale navzdory několika konferencím, studiím a doporučením zvítězila politika nad odborností. Ukázalo se, že originály dokumentů chtějí bývalé mocnosti vracet co nejméně. Řešením byl kompromis na profesionální bázi spočívající v tvorbě kopií, ale politici s tímto řešením nepočítali.

Charles Kecskeméti jasně vnímal, že archivy jsou zárukou demokracie. Věděl, že úroveň demokracie v té, které zemi je dobře identifikovatelná podle toho, do jaké míry jsou veřejné listiny přístupné veřejnosti. MAR pod jeho vedením zahájil již v šedesátých letech 20. století kampaň za přiměřené zpřístupnění archiválií a bylo to i jeho zásluhou, že ve většině zemí demokratického světa převážila třicetiletá zpřístupňovací lhůta. Kecskeméti sehrál zásadní roli při vypracování a přijetí Doporučení R 13 (2000) Rady Evropy v oblasti evropské politiky přístupu k archiváliím (*Recommendation on a European Policy on Access to Archives – 2000*) a hned po jeho přijetí provedl společně s Ivánem Székelym z Open Society Archives (OSA) celoevropský průzkum týkající se souladu situace v jednotlivých zemích s novým doporučením. Tato společná práce vyústila v Příručku Rady Evropy o přístupu k archiváliím (*Access to archives – A handbook of guidelines for implementation of Recommendation No R (2000)13 on a European policy on access to archives – 2005*)

Devadesátá léta 20. století postavila před MAR i Kecskemétiho osobně (v letech 1992 až 1999 vykonával funkci generálního tajemníka) další velké výzvy. Po kolapsu komunistických režimů ve střední a východní Evropě usilovaly archivy těchto zemí, které byly po desetiletí víceméně izolované, o začlenění do mezinárodní odborné komunity. Charles Kecskeméti tento proces pochopitelně uvítal a s velkou energií organizoval spolupráci mezi archivy napříč celou Evropou. Byly to série konferencí, školení a výměny zkušeností, které v této době nastavily mechanismy, ze kterých čerpá evropské archivnictví dodnes.

Nástup digitalizace naopak Charlese Kecskemétiho spíše zaskočil. V digitálním světě se necítil dobře, ale pochopil, že digitalizace je objektivně daná a elektronizace archivů je nevyhnutelná. Rovněž pochopil, že tento proces ovlivní vývoj archivní vědy v 21. století.

V posledním desetiletí své kariéry věnoval nemalou pozornost archivnímu popisu a byla to i jeho iniciativa, která vedla k vytvoření dvou základních popisných standardů, ISAD (G) a ISAAR.

Mezinárodní organizace se v obecné rovině potýkají se dvěma hlavními pro-

blémy. Na jedné straně to jsou ambiciózní programy a projekty, na druhé nedostatek finančních prostředků. To byl i případ Mezinárodní archivní rady. Zatímco archivy v chudých zemích potřebovaly a potřebují podporu, členské poplatky nebylo možné zvyšovat, neboť panovala obava, že solventní země odmítnou jejich zvyšování. Bylo proto potřeba najít zdroje externího financování. I v těchto praktických otázkách dokázal Charles Kecskeméti jednat diplomaticky a byla to především jeho zásluha, že MAR zůstal finančně zdravou organizací a v devadesátých letech fungoval více z externích zdrojů než z příspěvků svých členů. Když Charles Kecskeméti odešel v roce 1998 do důchodu, přenechal svému nástupci mírně byrokratickou, ale funkční organizaci, s malým, ale výkonným administrativním aparátem. Po svém odchodu do důchodu se nezúčastnil akcí MARu a žádným způsobem nezasahoval do způsobu, jakým řídili instituci jeho následovníci. V období od 29. června do 10. července 2003 nicméně provedl na žádost svých kolegů audit organizace. Nadále se účastnil jiných aktivit, např. činnosti Mezinárodního institutu po archivní vědu v Mariboru a Terstu, kde působil jako čestný předseda členského shromáždění.

Vedle Kecskemétiho práce archiváře, manažera, diplomata a organizátora nelze pominout ani jeho práci badatelskou. Kecskeméti byl příkladem přirozeného spojení historika a archiváře. Nikdy nezapomněl na své kořeny a věnoval se proto studiím z maďarských a uherských dějin. Učil svou mateřštinu své děti narozené ve Francii, vždy sledoval činnost maďarských archivů a pomáhal začleňování maďarských archivářů do mezinárodního odborného života. V Maďarsku publikoval s křestním jménem v původní podobě.

Vedle druhého dílu dějin Uher v habsburské éře (*La Hongrie des Habsbourg*, 2011, autorem prvního dílu byl Jean Bérenger) zachycujícím období 1790 až 1914, patří mezi dvě jeho asi nejvýznamnější knihy práce, které jsou doposud považovány za referenční práce na daná témata: „*Parlament a parlamentní život v Uhrách, 1608–1918*“ (*Parlement et vie parlementaire en Hongrie: 1608–1918*, 2005, spoluautorem Jean Bérenger) a „*Liberalismus uherský, 1790–1848*“ (*Le libéralisme hongrois, 1790–1848*, 2010). Obě byly napsány francouzsky a poté přeloženy do maďarštiny.

Otázkám střední Evropy v širším slova smyslu byl věnován jeho soubor 18 esejí sepsaných v letech 1994 až 2009 vydaný pod názvem „*Pochopit historii jiné Evropy*“ (*Pour comprendre l'histoire de l'autre Europe* – 2011), ve kterých se vyrovnával s nejrůznějšími klišé a předsudky týkajícími se dějin onoho prostoru mezi Německem a Ruskem, jak je střední Evropa většinou Západoevropanů vnímána.

Z jeho prací archivních je, zvláště v současném politickém kontextu, nutné připomenout „*Trofeje války a impéria: Archivní dědictví Ukrajiny, druhá světová válka a mezinárodní politika restitucí*“ (*Trophies of War and Empire: The Archival Heritage of Ukraine, World War II, and the International Politics of Restitution*, spolu s Patricií Kennedy Grimstedovou – 2001) řešící problémy mezinárodní poli-

tiky Ukrajiny v oblasti archivních restitucí po rozpadu Sovětského svazu.

Konečně v letech 2013–2014 Kecskeméti napsal spolu s přítelem Lajosem Körmedym knihu „*Dokumenty odlétají*“ (*Les écrits s'envolent*) o hrozbách spojených s digitalizací a s neřešením základních otázek spojených s dlouhodobým uchováním dokumentů v digitální podobě. Byl autorem části věnované tradičním, analogovým archivům, ve které brilantně shrnul podstatu archivní teorie a univerzální historie archivů.

Charles Kecskeméti zemřel 2. dubna 2021 v Paříži. Všichni, kteří měli to privilegium ho osobně poznat, byli okouzleni jeho znalostmi, rozhledem, akribií, kultivovaným a věcným projevem, klidem, trpělivostí a noblesou s jakou dokázal zvládat rozhořčené diskuse. Byl přirozenou autoritou, osobou, která zanechala ve světovém archivnictví viditelnou stopu.

Michal Wanner

Literatura

Hans Booms – Jean Favier (eds.). *Miscellanea in honorem Caroli Kecskeméti*. Archives et bibliothèques de Belgique, 1998

Lajos Körmedy, *Un Hongrois à Paris*. COMMA, 1, 2021, s. 153–156.

Odile Welfel, Les « contentieux archivistiques ». Retour sur les travaux du Conseil International des Archives (1963–1998), COMMA, 1, 2021, s. 109–115.

Odile Welfel, Charles Kecskeméti (1933–2021): L'homme du dialogue permanent, COMMA, 1, 2021, s. 105–108.

Odile Welfel, *Charles Kecskeméti (1933–2021), le don des langues*. Archivistes, n°139, janvier–mars 2022.

ZPRÁVY NACHRICHTEN REPORTS

ARCHIVNÍ MEDAILE 2023

Dne 21. září 2023 se v prostorách Národního archivu v Praze uskutečnil tradiční slavnostní ceremoniál spojený s udělením medailí „*Za zásluhy o české archivnictví*“. Tato čestná medaile je udělována na základě čl. 4 a 5 Nařízení MV č. 39 ze dne 9. prosince 2005, kterým se zřizuje medaile „*Za zásluhy o české archivnictví*“. Ceremoniálu se osobně zúčastnil 1. místopředseda vlády a ministr vnitra Mgr. Bc. Vít Rakušan, státní tajemník v Ministerstvu vnitra RNDr. Josef Postránecký a zástupce velvyslankyně Rakouské republiky rada vyslanec Mag. Stephan Rutkowski. Od roku 2006 bylo oceněno již 320 odborníků z Česka i ze zahraničí, kteří přispěli k rozvoji českého archivnictví.

Letos bylo vyznamenáno těchto 11 osobností:

- **Mgr. Květa Hrnčířová**, ministerský rada v oddělení řízení, metodiky a kontroly spisové služby odboru archivní správy a spisové služby MV za dlouholeté zásluhy v oblasti archivnictví, a především v oblasti spisové služby.
- **Dvorní rada Mag. Thomas Just, MAS**, ředitel Domácího, dvorního a státního archivu, oddělení Rakouského státního archivu ve Vídni za dlouholeté zásluhy v oblasti česko-rakouské meziarchivní spolupráce.
- **PhDr. Zdeňka Kokošková**, zástupkyně ředitele a vedoucí oddělení fondů státní správy 1918–1945 Národního archivu v Praze za dlouholeté zásluhy v oblasti archivnictví.
- **prof. PhDr. Tomáš Krejčík, CSc.**, profesor Ústavu pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně za dlouholeté zásluhy v oblasti vzdělávání budoucích odborníků v archivnictví.
- **Ing. Miroslav Kunt**, odborný archivář z oddělení kontroly výkonu spisové služby, fondů státní správy po roce 1992 a elektronických dokumentů Národního archivu v Praze za dlouholeté zásluhy v oblasti archivnictví a spisové služby, předarchivní péče a metodiky.
- **Mgr. Renata Mayerová**, vedoucí oddělení Státního okresního archivu Rakovník ve Státním oblastním archivu v Praze za dlouholeté zásluhy v oblasti regionálního archivnictví.
- **PhDr. Jolande Minářová**, vedoucí oddělení Státního okresního archivu Český Krumlov ve Státním oblastním archivu v Třeboni za dlouholeté zásluhy v oblasti regionálního archivnictví.
- **Doc. JUDr. PhDr. Petr Mlsna, Ph.D.**, předseda Úřadu na ochranu hospodářské soutěže a bývalý náměstek ministra vnitra pro řízení sekce legislativy, státní správy a územní samosprávy za zásluhy v oblasti rozvoje českého archivnictví.

- **Mária Přibilová**, emeritní restaurátorka Státního oblastního archivu v Třeboni za zásluhy v oblasti péče o fyzický stav archiválií.

- **Doc. PhDr. Zbyněk Sviták, CSc.**, docent Ústavu pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně za dlouholeté zásluhy v oblasti vzdělávání budoucích odborníků v archivnictví.

Již 31. srpna 2023 převzal medaili „*Za zásluhy o české archivnictví*“ také generální ředitel Rakouského státního archivu ve Vídni **Dvorní rada Priv. Doz. Dr. Helmut Wohnout**, a to za dlouholeté zásluhy v oblasti česko-rakouských meziarchivních vztahů. Tento slavnostní akt se konal při příležitosti návštěvy dr. Wohnouta v Praze, kdy se účastnil předání části archivního fondu Úřad nejvyššího dvorského štolby z Rakouského státního archivu ve Vídni do Národního archivu v Praze.

Kromě medailí předal ministr vnitra ještě jedno speciální ocenění – plaketu ministra vnitra za dlouholetou obětavou práci pro Ministerstvo vnitra v oblasti archivnictví. Tou byl oceněn **Karel Müller**, emeritní ředitel Zemského archivu v Opavě, který stál v jeho čele úctyhodných 33 let. Stejně ocenění směřuje i k bývalé ředitelce Národního archivu v Praze **Evě Drašarové**. Národní archiv řídila od roku 2000 až do letošního března, kdy odešla do důchodu. Ta si však bohužel ocenění nemohla ze zdravotních důvodů osobně převzít.

Lenka Linhartová

OZNÁMENÍ REDAKCE

S platností od 1. ledna 2024
Tiskárna ministerstva vnitra, s. p. o.,
zvyšuje prodejní cenu Archivního časopisu takto:
1 ks 97 Kč, celoročně 388 Kč.

ZAHRA NIČNÍ CESTY ODBORU ARCHIVNÍ SPRÁVY A SPISOVÉ SLUŽBY, NA, MZA, ZA A STÁTNÍCH OBLASTNÍCH ARCHIVŮ ZA ROK 2022

Dánsko (Dánské království)

PhDr. Mikuláš Čtvrtník, Ph.D. (SOA v Praze)

Kodaň (København), 21.–28. 8. 2022

Delegát se v Kodani účastnil konference „*Digital Archives, Big Data and Memory*“. Během služební cesty byla realizována heuristika odborné literatury uložené ve specializovaných archivních knihovních fondech pobočky Aalborg University v Kodani za účelem vytváření hlavních i vedlejších výstupů projektu *Analýza zpracování osobních údajů v archiváliích*.

Mgr. Pavlína Nimrichtrová (Národní archiv)

Mgr. Martin Rechtorik (Národní archiv)

Kodaň, (København), 17.–19. 10. 2022

Dánský národní archiv

Účelem zahraniční cesty delegátů byla odborná stáž v Kodani, navázání kontaktů, představení postupů a metod, ukládání geodat a databází v Národním archivu ČR k trvalému uložení v digitálním archivu a reciproční detailní představení metod a postupů používaných v Dánském národním archivu.

Francie (Francouzská republika)

PhDr. Mikuláš Čtvrtník, Ph.D. (SOA v Praze)

Paříž (Paris), 18.–23. 1. 2022

Dr. Čtvrtník se aktivně účastnil konference *Stratégies de blocages. L'accès aux archives en France et en Allemagne dans une perspective internationale*, kterou pořádal Deutsches Historisches Institut Paris, a přednesl vlastní příspěvek s názvem *Access to archives, tools restricting access, personality rights and privacy protection in the Czech Republic*. Během služební cesty byla dále realizována heuristika a studium odborné literatury uložené v knihovně Bibliothèque de l'École nationale des chartes, specializované odborné knihovně pro oblast archivnictví a správy dokumentů, za účelem vytváření hlavních i vedlejších výstupů projektu *Analýza zpracování osobních údajů v archiváliích*.

PhDr. Lenka Linhartová (odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra)

Mgr. Pavel Šimůnek (odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra)

Paříž (Paris), 18.–21. 5. 2022

Delegáti navštívili Paříž za účelem účasti na konferenci EBNA a zasedání EAG. Hlavními tématy zasedání byly digitální archivy, jejich výsledky a problémy, prezentace francouzského modelu programu Vitam (konference EBNA). Dále byly

prezentovány např. revize nařízení eIDAS, průzkum o implementaci GDPR v archivnictví a evropský standardizační rámec pro digitální uchovávání. Byla zdůrazněna důležitost aktivit EAG a EBNA a důležitost archivů pro veřejnou správu a historii státu.

Itálie (Italská republika)

PhDr. Mikuláš Čtvrtník, Ph.D. (SOA v Praze)

Řím (Roma), 9.–25. 9. 2022

Dr. Čtvrtník se účastnil konference 9th ICA conference Roma 2022: *Archives: Bridging the Gap* pořádané Aalborg University (A.C Meyers Vænge 15, Copenhagen). Během služební cesty byla realizována heuristika odborné literatury uložené ve specializovaných archivních knihovních fondech Università degli Studi di Roma "La Sapienza", za účelem vytváření hlavních i vedlejších výstupů projektu *Analýza zpracování osobních údajů v archiváliích*.

PhDr. Michal Wanner, Ph.D. (odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra)

Řím (Roma), 19.–24. 9. 2022

V Římě se konala 9. výroční konference Mezinárodní archivní rady s názvem „*Archivy přemostují propast*“ (*Archives Bridging the Gap*) a odrážel narůstající propasti mezi jednotlivými archivy, archivními sítěmi i jednotlivými součástmi oboru na globální, národní, regionální a místní úrovni. Značná část konference byla věnována aplikaci umělé inteligence. Cílem příslušného panelu bylo ukázat, jak může umělá inteligence napomoci při digitalizaci analogových záznamů a povzbudit archiváře k interakci s odborníky na základě jejich zavedených i novějších metod. Část konference byla zasvěcena archivnímu popisu, tj. přechodu z již nevyhovujícího standardu ISAD (G), založeného na vertikálním, hierarchickém popisu, ze kterého vycházejí i naše, z větší části ještě neaplikovaná „*Základní pravidla pro zpracování archiválií*“ na popisný standard RiC – Records in Contexts. Celkově přinesla konference řadu podstatných podnětů a postupů, které nejsou nejen v České republice, ale i ve většině členských zemí prozatím aplikovány ani známy, přesto je nelze ignorovat, protože dříve nebo později se s nimi budou muset vyrovnat všechny archivy.

PhDr. Alena Pazderová (Národní archiv)

Řím (Roma), 7.–31. 10. 2022

Státní archiv v Římě (Archivio di Stato di Roma)

Vatikánský archiv (Archivio Apostolico Vaticano)

PhDr. Pazderová uskutečnila služební a studijní cestu do Říma, jejímž účelem bylo pokračování ve výzkumu dokumentů ve Státním archivu v Římě a ve Vatikánském archivu k připravovanému 6. svazku edice nunciatury Cesare Speciana (rok 1596), kontrola textů nunciaturní korespondence z roku 1596 a pokračování přepisu dokumentů z r. 1597 do PC.

Nizozemské a Belgické království

PhDr. Mikuláš Čtvrtník, Ph.D. (SOA v Praze)

Haag, Brusel, 21.–30. 6. 2022

Het Utrechts Archief, Nationaal Archief (Haag), Royal Library (Haag), Université catholique de Louvain (knihovna), National Archives (Brusel), Royal Library of Belgium, State archives in Bruges.

Cílem zahraniční služební cesty dr. Čtvrtníka byl výzkum literatury a archivních pramenů pro výzkumný projekt aplikovaného výzkumu s názvem *Analýza zpracování osobních údajů v archiváliích*.

Německo (Spolková republika Německo)

Mgr. Otto Chmelík (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)

Mgr. Jan Němec (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)

Mnichov (München), 21.–22. 4. 2022

Delegáti navštívili vernisáž k výstavě „*Kulturelle Brücken in Europa, Adel aus Böhmen und Mähren nach 1945*“ v Mnichově a expozici Sudetoněmeckého muzea „*Das neue Erlebnis namens Heimat*“.

Mgr. Karel Halla (Státní oblastní archiv v Plzni)

Mnichov, 6.–7. 4. 2022

Furth im Wald, 22. 9. 2022

Mühlhausen, 28.2.–1. 3. 2022

Mgr. Halla se zúčastnil jednání odborné skupiny „*Bewertung - eine Kernaufgabe im Archiv*“ v Mnichově, dále slavnostního zahájení programu *Interreg Bavorsko-Česko 2021–2027* ve městě Furth im Wald a ve městě Mühlhausen konference archivářů a historiků říšských měst.

PhDr. Karel Řeháček, Ph.D. (Státní oblastní archiv v Plzni)

Mgr. Karel Halla (Státní oblastní archiv v Plzni)

Mgr. Milan Augustin (Státní oblastní archiv v Plzni)

Mgr. Hana Knetlová (Státní oblastní archiv v Plzni)

Bc. Miroslav Vetrák (Státní oblastní archiv v Plzni)

Mnichov (München), 29. 6. 2022

Generální ředitelství Státního archivu Bavorska

Delegáti se zúčastnili workshopu „*Nové metody-nové prameny? Možnosti přeshraničního výzkumu v rámci česko-bavorského portálu pramenů Porta fontium*“, který se konal v sídle Generálního ředitelství Státního archivu Bavorska v Mnichově.

Mgr. Sabina Dušková (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)

Mgr. Jan Kašpar (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)

Mgr. Markéta Vladyková, Ph.D. (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)

Dráždany (Dresden), 15. 8. 2022

Archiváři z litoměřického archivu uskutečnili v rámci Libereckého semináře 2022

„XXXL Semináře Československých vztahů“ – Drážďany jako místo paměti druhé světové války – Drážďany jako místo paměti českého pobělohorského exilu, jednodenní tematickou exkurzi do Drážďan.

PhDr. Zdeňka Kokošková (Národní archiv)

Mgr. Monika Václavíková (Národní archiv)

Koblenc (Koblenz), 21.–26. 8. 2022

Spolkový archiv Koblenz (Bundesarchiv Koblenz)

Berlín (Berlin), Hamburk (Hamburg), 10.–16. 7. 2022

Spolkový archiv Berlin-Tegel (Bundesarchiv Berlin-Tegel)

Státní archiv Hamburk (Staatsarchiv Hamburg)

Účelem zahraniční cesty delegátek byl studijní pobyt v rámci IP – Nacistická okupační správa v Protektorátu Čechy a Morava a její představitelé.

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D. (odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra)

Mgr. Pavel Šimůnek (odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra)

Berlín (Berlin), 24.–26. 8. 2022

V Berlíně se konala mimořádná konference EBNA, a sice jako náhrada za plánovanou konferenci z roku 2020, která byla kvůli opatřením v období pandemie zrušena. Konference na téma „*Archives and the Culture of Remembrance*“ (*Archiv a kultura vzpomínek*) byla velmi přínosná a inspirující, a to nejen pro oblast archivnictví, ale pro celou českou společnost, byť některá témata či jejich řešení nejsou v českém prostředí zcela uplatnitelná.

PhDr. Pavel Dufek (Národního archiv)

Mgr. František Frňka, Ph.D. (Národního archiv)

Koblenc (Koblenz), 21.–26. 8. 2022

Spolkový archiv Koblenz (Bundesarchiv Koblenz)

Hlavní zemský archiv Koblenz (Landeshauptarchiv Koblenz)

Delegáti se v rámci výměnného pobytu zaměřili na studium archivních materiálů týkající se hospodářské obnovy po 2. světové válce, a to jak z hlediska archivního zpracovávání, tak z hlediska obsahového (Projekt „*Obdobné začátky, různá vyústění hospodářský vývoj Československa, Rakouska a Německa v dokumentech z let 1945 až 1953*“).

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D. (odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra)

Mnichov (München), 8. 9. 2022

Bavorský hlavní státní archiv (Bayerisches Hauptstaatsarchiv)

Zahraněční cesta se uskutečnila na základě pozvání bavorského státního ministra pro vědu a umění Markuse Blumeho, MdL. Cílem této cesty bylo setkání německých a českých archivářů při příležitosti uvedení do funkce nového ředitele Generálního ředitelství státních archivů Bavorska Dr. Bernharda Graueho, M.A. Setkání

se konalo v Bavorském hlavním státním archivu v Mnichově. Slavnost byla společenskou událostí, které německá strana přikládala velký význam. Řečníci vesměs hodnotili působení odstupující ředitelky v čele bavorských archivů a vyjadřovali se k úloze archivů ve společnosti. Po skončení slavnosti se vedla krátká mnohostranná neformální jednání s cílem udržet a prohloubit stávající a popřípadě navázat nové kontakty. Spolupráce je směřována především k SOA Plzeň a obecně západočeským paměťovým institucím, nicméně byla též velkým přínosem na celostátní úrovni.

Mgr. Zdeněk Kravar, Ph.D. (Zemský archiv v Opavě)

PhDr. Branislav Dorko, Ph.D. (SOKA Bruntál se sídlem v Krmově)

Bayreuth, 25. 9.–30. 9. 2022

Lastenausgleichsarchiv Bayreuth

Oba archiváři pokračovali ve výzkumu pramenů k dějinám Sudet v první polovině 20. století. Navštívili v rámci výměnných badatelských pobytů pobočku německého Bundesarchivu v Bayreuthu – Lastenausgleichsarchiv.

Stěžejní část badatelské práce Zdeňka Kravara spočívala ve vytěžování osobních spisů žadatelů o odškodnění, které byly od roku 1953 projednávány před příslušnými německými úřady. Branislav Dorko pokračoval jako při předchozích návštěvách archivu ve studiu osobních spisů krnovských osobností, zvláště pak významnějších rodin podnikatelů, právníků a lékařů židovského původu.

PhDr. Zdeňka Kokošková (Národní archiv)

PhDr. Pavel Dufek, Ph.D. (Národní archiv)

Pasov (Passau), 7.–8. 11. 2022

Pasovská univerzita – Katedra nových a nejnovějších dějin východní Evropy a jejích kultur (Universität Passau – Lehrstuhl für Neuere und Neueste Geschichte Osteuropas und seiner Kulturen)

Účelem této zahraniční cesty bylo uvedení výstavy „*Handel im Herzen Europas*“ na Pasovské univerzitě. Výstava byla zahájena slavnostní vernisáží, kde nejprve bylo pohovořeno o vlivu hospodářského vývoje na utváření společenských a politických událostí. PhDr. Zdeňka Kokošková popsala jak okolnosti vzniku výstavy, tak význam vzájemné spolupráce Národního archivu se Spolkovým archivem a podpory Česko-německého fondu budoucnosti i dalších paměťových institucí pro její uskutečnění. PhDr. Pavel Dufek pak návštěvníkům vernisáže předstřel okolnosti výběru jednotlivých dokumentů ukazovaných na výstavě a provedl je výstavou.

Mgr. Otto Chmelík (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)

Mgr. Jan Němec (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)

Berlín (Berlin), 16. 12. 2022

Delegáti navštívili Berlín za účelem účasti na pohřbu Ferdinanda Thun-Hohensteina, jednoho z původců archivního fondu „*Rodinný archiv Thun-Hohensteinů*“.

Norsko (Norské království)

Ing. PhDr. Milan Vojáček, Ph.D. (Národní archiv)

Mgr. Martin Rehtorik, Ph.D. (Národní archiv)

Mgr. Zbyšek Stodůlka (Národní archiv)

Oslo, 2.–6. 5. 2022

Národní archiv Norska (Riksarkivet)

Cílem zahraniční služební cesty byla účast na zasedání platformy DLM Forum a zasedání podskupiny EAG.

Na zasedání DLM Fóra byly představeny např. hlavní pilíře probíhající digitální transformace, jakožto příležitosti pro modernizace nejen norské veřejné správy, ale i celé společnosti, zaměření se na automatizace zpřístupňování archiválií atd. Vedle nutné spolupráce nad řešeními, které přesahují hranice států, se účastníci shodli na potřebě archivů aktivně a veřejně participovat na formulaci a směřování společnosti v digitální éře. Následně proběhlo výroční zasedání členů a do výkonného výboru byl zvolen za Národní archiv PhDr. Milan Vojáček spolu s obhajujícím Markusem Merenmiesenem. Mgr. Stodůlka se paralelně účastnil celodenního zasedání podskupiny EAG Archiving by design. Skupina představila závěrem souhrn požadavků na informační systémy, které budou moci využít původci buď pod vedením archivů (workshopy) nebo pro vlastní analýzu.

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D. (odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra)

Mgr. Pavel Šimůnek (odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra)

Oslo, 23.–26. 11. 2022

PhDr. Daniel Doležal a Mgr. Pavel Šimůnek se zúčastnili 31. zasedání EAG v norském Oslu (*31st Meeting of the European Archives Group and Oslo Archive Colloquium*). Hlavními tématy programu byly např. pozice archivů v sektoru GLAM (galerie, knihovny, archivy a muzea), jak používat komunikaci k dosažení cílů a součástí programu byl i filmový večer s dokumenty z projektu evropských digitálních pokladů (*European Digital Treasures Project*). Přínosem zasedání byla především skutečnost, že archivy toho musí nyní zvládnout významně víc než v minulosti. Exploze informací, které musí archivy absorbovat, je jen jednou z nových archivních výzev. Archivy, pokud správně plní svoji roli, uchovávají informace transparentně, bezpečně a důvěryhodně, jsou jedním z pilířů demokracie. To by zpětně mělo vést k posílení postavení archivů ve společnosti, ale i k proměně podoby a struktury archivů. Rovněž bylo navázáno několik cenných osobních kontaktů.

Polsko (Polská republika)

PhDr. Michal Wanner, Ph.D. (odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra)

Krakov (Kraków), 21.–24. 6. 2022

Dne 21. června 2022 byla zahájena v Polsku v sídle Národního archivu v Krakově

nová série mezinárodních konferencí určených archivním institucím v Evropě s názvem *European Colloquia on Archives*. Konference se budou konat v dvouletém cyklu a jejich cílem je udržet tradici integrace evropských archivářů a diskutovat důležitá témata v oblasti archivnictví. Konference byla pořádána pod heslem „*Dispersed Heritage: Displacements and Recoveries of Archives in Europe after World War*“ (Rozptýlené dědictví. Stěhování a restituice archivů v Evropě v meziválečném období). Za odbor AS se této konferenci aktivně zúčastnil PhDr. Michal Wanner, který vystoupil s prezentací „*Namyšlenost je intelektuální pud, aneb proč v předválečném Československu nevznikl archivní zákon*“ (*Conceit is an intellectual instinct or why an Archival Act was not created in pre-war Czechoslovakia*). Cílem konference bylo připomenout historické události období 1918–1939 důležité pro osudy archivů v Evropě a především výměnu informací a zkušeností národních archivů v oblasti transferů mezi zeměmi a obnovy archivů v meziválečné období. Konference byla přínosná tím, že byly navázány nové kontakty a byly získány nové poznatky po odborné stránce.

Mgr. Adam Zítek (Národní archiv)

Varšava, 30. 10.–5. 11. 2022

Archiwum Akt Nowych (AAN), Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych (NDAP), Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (AIPN), Biblioteka Narodowa. Delegát se soustředil na studium archivních dokumentů, přípravu edice dokumentů, přičemž hlavním účelem cesty bylo pokračování v jednání ve věci vzniku edice dokumentů k československo-polským dějinám z fondů komunistických stran. Polská strana přijala pozitivně i možnosti dalších potenciálních výstupů v rámci navazující spolupráce (panelová výstava, workshop atd.). Po studiu v archivech obvykle následovaly rešerše ve sbírkách Národní knihovny. Získané materiály poslouží k přípravě odborných výstupů (studií, příspěvků na konferenci atd.)

Rakousko (Rakouská republika)

Mgr. Jitka Křečková (Národní archiv)

Mgr. Kateřina Zenklová (Národní archiv)

St. Pölten, 6.–7. 5. 2022

Museum am Dom, Diöceseearchiv in St. Pölten

Delegátky se zúčastnily slavnostního otevření výstavy "The Construction of Europe, History, Memory and Myth of Europeanness over 1000 years". Panelovou výstavu uspořádal Diecézní archiv v St. Pölten ve spolupráci s mezinárodní centrem pro archivní výzkum ICARUS, které spolupracuje na evropském projektu „*European Digital Treasures*“. Na výstavě se podílelo šest evropských archivů, mezi nimi i Národní archiv České republiky. Vystavené exponáty by měly především přispět k většímu pochopení společných evropských dějin. Výstava vznikla na pozadí aktuálních válečných událostí na Ukrajině, které bolestně připomínají konfliktní evropskou minulost.

PhDr. Miroslav Šepták, Ph.D. (Národní archiv)

Vídeň (Wien), 20.–24. 6. 2022

Rakouský státní archiv (Österreichisches Staatsarchiv)

Stiftung Bruno Kreisky, Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung; Universität Wien, Österreichische Nationalbibliothek

(Nadace Bruno Kreisky, Sdružení pro historii dělnického hnutí; Vídeňská univerzita, Rakouská národní knihovna)

Hlavní část studijního pobytu byla zaměřena na průzkum fondů k československo-rakouským vztahům a za stejným účelem delegát navštívil i Nadaci Bruna Krajského a Spolek dějiny pro dělnické hnutí. Současně došlo k dalšímu prohloubení již tak výborné spolupráce s rakouskými kolegy. Delegát během své studijní cesty prostudoval České republice nedostupnou odbornou literaturu a dobová periodika.

Mgr. Josef Kopecký (Státní oblastní archiv v Hradci Králové)

Vídeň (Wien), 27. 6.–1. 7. 2022

Rakouský státní archiv (Österreichisches Staatsarchiv) - Kriegsarchiv

Na základě reciproční smlouvy se uskutečnila zahraniční cesta Mgr. Kopeckého do Vídně. Studijní cesta navázala na bádání v témže archivu v roce 2021. Badatelský zájem se soustředil na dějiny východočeského c. a k. pěšího pluku č. 98 „von Rummer“, přesněji na josefovskou 10. pěší divizi. V dobře dochovaných operačních spisech z roku 1914 bylo nalezeno velké množství cenných a podrobných informací, které budou využity v připravované studii pro příští číslo Sborníku prací východočeských archivů. Mgr. Kopecký se zaměřil také na studium příslušných archivních pomůcek, přístupných pouze v badatelně. Studijní cesta je hodnocena jako velmi přínosná, což mj. dokládá i množství pořízených snímků (2 400 ks).

Ing. PhDr. Milan Vojáček, Ph.D. (Národní archiv)

Mgr. Jan Kahuda (Národní archiv)

Vídeň (Wien), 10.–14. 10. 2022

Österreichisches Staatsarchiv (Rakouský státní archiv)

Haus-, Hof und Staatsarchiv in Wien

Účelem této cesty byla účast delegátů na konferenci „*Archiv: Verhandelt. Das Schicksal des archivalischen Erbes nach dem Zerfall der Habsburgermonarchie.*“ (*Archiv: Vydává. Osud archivního dědictví po rozpadu habsburské monarchie.*“ která se konala jako společná akce Rakouského státního archivu ve Vídni a Národního archivu v ČR. Za českou stranu pronesl Milan Vojáček jako zástupce ředitelky Národního archivu úvodní zdravici a dále úvodní referát na téma „*Rakousko-československá archivní a spisová rozluka po 100 letech – právní, odborné a etické aspekty*“. Jan Kahuda pronesl druhý konferenční den referát na téma „*Karel Kazbunda a jeho archivní mise ve Vídni v letech 1919–1923*“. Oba delegáti byli rovněž pověřeni moderováním konferenčních bloků. Z konference bude vydán sborník jako společná publikace Rakouského státního archivu a Národního archivu. Účastníci služební cesty předali medaili *Za zásluhy o české archivnictví pracovní-*

kovi Rakouského státního archivu dvornímu radovi dr. Michaelu Hochedlingerovi, kterou mu udělil ministr vnitra v roce 2020. V rámci služební cesty pokračovali účastníci služební cesty ve výzkumných úkolech.

PhDr. Karel Koucký, (SOA v Praze)

Vídeň (Wien), 10.–12. 10. 2022

Haus-Hof- und Staatsarchiv

PhDr. Koucký se účastnil konference „*Archiv: Verhandelt. Das Schicksal des archivalischen Erbes nach dem Zerfall der Habsburgermonarchie.*“ (*Archiv: Výjeddává. Osud archivního dědictví po rozpadu habsburské monarchie.*)

Mgr. Jitka Křečková (Národní archiv)

Mgr. Kateřina Zenklová (Národní archiv)

St. Pölten, 14.–15. 11. 2022

Diecézní archiv v St. Pölten

Delegátky se zúčastnily zasedání Mezinárodního archivního centra pro archivní výzkum ICARUS. Během zasedání proběhlo v Cinema Paradiso v St. Pöltenu promítání dokumentárních filmů, vytvořených v rámci mezinárodního projektu European Digital Treasures. Kromě dokumentárních filmů byly výstupem projektu i přednášky pro veřejnost a multimediální výstavy, na nichž se podílel i Národní archiv poskytnutím digitalizovaných dokumentů a metadat. V Monasteriu jsou vyvíjeny nové funkce, např. slovníky a rozpoznávání jazyka středověkých listin, pracuje se i na automatickém rozpoznávání textů. Pro modernizaci Monasteria byl založen projekt ERC DiDip.

Slovensko (Slovenská republika)

Ing. Miroslav Kunt (Národní archiv)

Bratislava, 29.–30. 5. 2022

Ministerstvo vnitra Slovenské republiky

Ing. Kunt se zúčastnil jednání redakční rady Slovenské republiky.

Mgr. Markéta Munková (SOA v Praze)

Mgr. Karolína Šimůnková (Národní archiv)

Bratislava, 16. 3. 2022

Delegátky projednaly s kolegy ze Slovenského národního archivu úpravu ochrany osobních údajů a komparaci postupů mezi archivy České republiky a Slovenským národním archivem, včetně konkrétních situací a kauz. Dále se věnovaly debatě o ochraně osobních údajů v případě agend, kterými dochází k vyrovnávání se s totalitní minulostí, možností plošného zveřejňování osobních údajů z archivních souborů atp. Dále byly projednány otázky shromážděné pracovním týmem výzkumného projektu „*Analýza zpracování osobních údajů v archiváliích*“.

PhDr. David Hubený, Ph.D. (Národní archiv)

Košice a Trebišov, 15.–22. 5. 2022

Slovenský národní archiv (centrála v Košicích a pracoviště v Trebišově)

Delegát se věnoval archivnímu výzkumu v rámci projektu „*Státní správa na Podkarpatské Rusi*“. Pozornost byla věnována materiálům vzniklým z činnosti košického policejního ředitelství a tamního zastupitelstva ve vztahu ke státní policii, četnictvu, justici a politickým stranám působícím na Podkarpatské Rusi, neboť v Košicích státní úřady udržovaly úzký kontakt a spolupracovaly s úřady podkarpatské Rusi na mnohých společných otázkách.

Mgr. David Valůšek (SOkA Zlín)

Smolenice, 24.–27. 5. 2022

Mgr. Valůšek se ve Smolenici účastnil konference XXV. archivne dni v Slovenskej republike, Tématem byla Archontologie v archivním a historickém výzkumu. Součástí konference byla i valná hromada Společnosti slovenských archivářů.

PhDr. David Hubený, Ph.D. (Národní archiv)

Mgr. Jan Kouřimský (Národní archiv)

Bratislava, 30. 5.–3. 6. 2022

Slovenský národní archiv, Vojenský historický archiv

Mgr. Kouřimský se ve Slovenském národním archivu věnoval v rámci projektu „*Slovník představitelů meziválečné justice*“ výzkumu personálních spisů československých soudců Nejvyššího právního soudu. PhDr. Hubený se věnoval studiu materiálů vztahujících se k dějinám Podkarpatské Rusi. Ve Vojenském historickém archivu byly studovány písemnosti Zemského vojenského velitelství v Bratislavě poskytující údaje k budování a fungování zemského a polního četnictva na Podkarpatské Rusi, dokud bylo toto území součástí Zemského četnického velitelství na Slovensku.

PhDr. Karel Řeháček, Ph.D. (Státní oblastní archiv v Plzni)

Prešov, Košice, Bratislava, 20.–22. 6. 2022

Vídeň (Wien), 31. 6.–6. 8. 2022

Delegát absolvoval studijní pobyt v Bratislavě ve Slovenském národním archivu a ve Vídni (Haus-, Hof- und Staaatsarchiv) v rámci projektu *Dějiny archivnictví/ dějiny archivů* a kromě toho se aktivně zúčastnil konference „*Multietnicita a její vliv na společenský, politický, vzdělanostní a kulturní vývoj periferních oblastí středoevropského regionu v první polovině 20. století*“ na Prešovské univerzitě. Při té příležitosti navštívil státní archivy v Prešově a v Košicích.

PhDr. Karel Müller (Zemský archiv v Opavě)

Bratislava, 5. 9. 2022

PhDr. Karel Müller, ředitel Zemského archivu v Opavě, přijal účast na vernisáži výstavy „*Slovensko v štátnej symbolike*“ uspořádanou Odborom archivov a registratúr MV SR na Bratislavském hradě.

Mgr. Dalibor Státník, Ph.D. (SOkA Mělník)

Prešov, 19.–22. 6. 2022

Štátny archív v Prešově – pobočka Svidník a Filozofická fakulta Prešovské univerzity

Mgr. Státník se aktivně účastnil jednodenní konference nazvané „*Multietnicita a jej vplyv na spoločenský, politický, vzdelanostný a kultúrny vývoj periférnych oblastí stredoeurópskeho regiónu v prvej polovici 20. storočia*“, kde vystoupil s referátem *Školství a víra mezi Rusíny* na půdě Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity. Při služební cestě bylo dále pokračováno ve výzkumu národnostních a náboženských poměrů na severovýchodním Slovensku pro přípravu komparativní studie k okresu Mělník.

PhDr. Vlastimil Svěrák (SOKA Jihlava)

Milan Jonáš (SOKA Jihlava)

Šaľa, 8.–9. 9. 2022

Účelem služební cesty byla aktivní účast na mezinárodní konferenci *Pomáhať, chrániť a zachraňovať*, kde PhDr. Svěrák vystoupil s příspěvkem „*Požární řády města Jihlavy v 16.–19. století*“. Přínosem bylo především pokračování partnerských vztahů dvou okresních archivů (SOKA Jihlava a Archiv Šaľa)

Španělsko (Španělské království)

Ing. PhDr. Milan Vojáček, PhD. (Národní archiv)

Madrid, 1.–4. 6. 2022

Ministerstvo kultury a sportu Španělska

Delegát se účastnil setkání členů výkonného výboru Fóra DLM. Hlavním bodem byla otázka, jakým směrem by mělo DLM Fórum do budoucna směřovat. Proběhla SWOT analýza a následně byly diskutovány metodou Principles to Practice konkrétní kroky, kterými by bylo vhodné dosáhnout nových cílů. Průběh jednání, diskuse o zajímavých tématech a praktické informace k pořádání setkání v Praze byly velmi využitelné v praxi Národního archivu.

Švýcarsko (Švýcarská konfederace)

Lenka Kločková (Národní archiv)

Roman Novák (Národní archiv)

Basilej, 18.–19. 5. 2022

Československý spolek Domov Basilej

Účelem zahraniční cesty bylo předání písemností z činnosti Československého spolku Domov Basilej. Archiválie obsahují především zápisy z členských schůzí spolku a schůzí výboru, korespondenci, členskou evidenci, fotografie apod. z let 1889 až 2022.

Velká Británie (Spojené království Velké Británie a Severního Irsku)

Mgr. Dorota Müllerová (Národní archiv)

Mgr. Zbyšek Stodůlka (Národní archiv)

Glasgow, 11.–7. 9. 2022

Československý spolek Domov Basilej

Delegáti se účastnili konference *iPRESS 2022 Analýza zpracování osobních údajů v archiváliích*.

Ilona Dostálová

Zdeněk Pousta 85

Nikdy jsem neměl moc rád matematiku. Prostě pro počítání nemám buňky, jen letopočty mi nedělaly potíže. A tak si pamatuji už desítky let, že se blíží datum onoho říjnového 30. dne, kdy se v roce 1938 narodil v Kyjích u Prahy (dnes Praha 9) kolega Zdeněk Pousta.

Archivní časopis vzpomněl jeho životního výročí již v roce 2008. Za těch uplynulých 15 let se změnilo mnohé. Zdeněk se ale nemění. Po předání funkce vedoucího archivu Univerzity Karlovy v roce 2005 zůstal ve službách archivu i v následujících letech a nadále se věnoval svým okruhům zájmu (emigrace, krajanské hnutí, vězeňské poměry za socialismu, náprava křivd). Zůstala mu i židle v pracovně archivu a pomáhal kolegům řešit různé složité otázky, zvláště z okruhu rehabilitací. Působil dále také v Masarykově společnosti.

Neochabla ani jeho publikační činnost. Veřejnost zaujala především jeho biografie *Jaroslav Císař. Astronom a diplomat v Masarykových službách* (2016), v níž oživil povědomí o výrazné a téměř zapomenuté osobnosti našich moderních dějin. Jeho příspěvky se objevovaly ve sbornících, např. *Pražský student* (2008), *Budovatelé státu* (2018) aj. Věnoval se rozhovorům s českými krajany – emigranty o jejich osudech, připomínal útrapy studentů v koncentračních táborech (*Trpké vzpomínky* – 2014).

Chtěl bych připomenout zvláště jednu téměř neznámou Poustovu knihu. Jsou to deníkové záznamy z pozůstalosti jeho zesnulé manželky, grafičky *Anny Poustové* (1940–2015), jimž dal název *Okno s roletou* (2019, 116 s.), doprovodil je zasvěceným doslovem a jedenácti vybranými reprodukcemi jejich děl. Je to cenné svědectví o podílu manželů Poustových na šíření a vydávání samizdatových knih našich velkých básníků Jaroslava Seiferta, Jana Skácela, Karla Šiktance a dalších. Anička vytvářela jejich grafický doprovod, Zdeněk je vázal a rozvázal. Úsek života, na který by se nemělo zapomínat.

Kdysi jsem napsal, že Zdeněk Pousta je bodrý klid'as, který u každého budí po několika slovech pocit důvěry. To platí i dnes, třebaže občas již leštíme kliky lékařských ordinací, někde upadneme, méně slouží oči, sluch i jiné orgány. Odešla Anička, občas se zastavíme na Olšanech u hrobu Evy Broklové. Zavzpomínáme si na jízdy do Nového Bydžova za kolegou Jardou Prokopem, obvykle ještě s Ivanem Šťovíčkem a Pavlem Seifterem, když přijede z Anglie.

Zdendo, hodně sil do dalších let!

Karol Bílek

Kratičká gratulace Bobrovi k sedmdesátce

Patří do zajímavého období konce sedmdesátých a osmdesátých let 20. století, kdy do archivů a muzeí v Čechách přicházela celá řada Moravanů a vytvářela zde vynikající pracovní dvojice, např. Alena a Luděk Benešovi (Mladá Boleslav), Olga a Pavel Mertlíkovi (Jaroměř) a další. K nim se na přední místo řadí i Marie a Ivo Navrátilovi (Semily).

Ivoš Navrátil se narodil na Štědrý den roku 1953 v Brně. Zde také vystudoval archivnictví a historii (1978) a po roce se se spolužačkou a manželkou Marií přestěhovali do Čech a až do penzionování pracovali ve Státním okresním archivu v Semilech. Zažili tu mj. výstavbu nové moderní budovy archivu (v Archivní ulici) a stěhování jeho fondů z Bystré, narodily se jim dvě holčičky. Ivo získal titul PhDr. (1980) a od roku 1987 byl ředitelem archivu. Zůstal jím až do roku 2016 a dokud mu to zdravotní stav po náročné operaci dovolil, pokračoval v práci v archivu ještě kratší dobu na částečný úvazek. Vychoval si tu i svého spolupracovníka a nástupce v osobnosti Mgr. Pavla Jakubce.

Nebudu zde vyjmenovávat vše, co v archivu zpracoval a co pro něj udělal; soustředím se na jeho aktivity příkladného vlastivědného pracovníka. Především stál u zrodu obnovené Pekařovy společnosti Českého ráje a spolu s Jitkou Petruškovou z turnovského muzea patřil k oporám jejího výboru. Měl velký podíl na jejích úspěšných vědeckých konferencích, věnovaných Josefu Pekařovi, Josefu Vítězslavu Šimákovi, Františku Kutnarovi, Karlu Kazbundovi, Františku Ladislavu Riegrovi a dalším. Byl i duší sborníku *Z Českého ráje a Podkrkonoší* a jeho supplement z uvedených konferencí, redigoval ho, dával mu koncepci, psal do něho články, zprávy a recenze. Na konferenci i na stránky sborníku přivedl i kolegy z Polska. K publikační činnosti můžeme připojit i několik záslužných regionálních titulů a množství článků a zpráv v místním tisku.

Ivoš spolupracoval a spolupracuje i se semilským a turnovským muzeem, má podíl na vynikajících výstavách věnovaných osobnosti Pavla Tigrida aj.; řadu uměleckých a dokumentárních výstav a koncertů zorganizoval i ve výstavních prostorách archivu. Má podíl i na vzniku a organizování každoroční soutěže kronikářů semilského okresu a na práci Podještědské pobočky České archivní společnosti.

A na závěr je třeba připomenout, že Ivoš je také zasloužilým průkopníkem obnoveného skautingu v Semilech a okolí. Má přezdívku Bobr a nejvýrazněji se prezentuje jako dlouholetý vedoucí letních skautských táborů. Výsledkem jeho činnosti v této oblasti byla i rozsáhlá výstava ke jubileu semilských skautů v muzeu a jubilejní publikace.

Ivoši, ať Tě pevná víra v Boha provází ve všem Tvém dalším konání! Ať máš radost z výsledků práce svých pokračovatelů a ze svých vnoučátek!

Karol Bílek

LITERATURA LITERATUR BOOK REVIEWS

Milan Augustin, *Zaváté končiny karlovarské*. Karlovy Vary: Státní oblastní archiv v Plzni, 2020, 275 s.

Publikační činnost patří k významným pilířům prezentace práce archivů navenek. V praxi je obvykle realizována vydáváním odborných sborníků či periodik a v případě rozsáhlejších nebo ucelenějších textů také monografií. Státní oblastní archiv v Plzni je v publikační sféře aktivní ve všech uvedených směrech: každoročně vydává sborník *Západočeské archivy* (v roce 2023 vyšlo již jeho čtrnácté číslo) a příležitostně také monografie. Ta nejnovější spatřila světlo světa na sklonku roku 2022 a pochází z pera „motoru“ publikačních aktivit archivu Milana Augustina, vedoucího Státního okresního archivu Karlovy Vary, předsedy celoarchivní komise pro publikační činnost a webové stránky a vedoucího a výkonného redaktora již zmiňovaných Západočeských archivů.

S ohledem na dlouholeté působení Milana v Mekce českého lázeňství není ani moc s podivem, že se v publikaci věnoval právě svému rodnému městu. Augustinovy *Zaváté končiny karlovarské* jsou ze všeho nejvíce bedekrem, ovšem ne ledajakým. Autor si v publikaci všímá zajímavých polozapomenutých či zaniklých míst světoznámého lázeňského města a okolí: drobných zákoutí i nevšedních objektů, spojených zhusta s významnými osobnostmi, které v Karlových Varech žily či je navštěvovaly. „*Většina míst, které tu představuji,*“ píše Augustin v předmluvě, „*zmizela nebo zanikla v důsledku přirozeného zapomnění, jindy tu sehrály nešťastnou roli ideologie 20. století nebo lidská hloupost.*“ (s. 7). V tom jsou si neživá místa hodně podobná s druhy živými, ovšem též z různých důvodů zapomenutými lidmi.

Je proto velmi užitečné poodhrnout prach, který se za desítky let navál na osobnosti i artefakty, které tyto osobnosti aktivně vytvořily či kvůli kterým vznikly. A takovým průvodcem po Karlových Varech a jejich okolí je právě Augustinova publikace.

Ta se skládá ze dvou odlišných částí. V první, kterou tvoří kompaktní výklad věnovaný neodmyslitelné a pro balneoterapii nesmírně důležité symbióze lázeňského města a lesů v jeho okolí, se autor věnuje citlivému prorůstání civilizace do kdysi neprostupné divočiny královské obory a postupnému přetváření listnatých hvozdů v kulturní krajinu. Samotné karlovarské minerální prameny sice díky svému složení léčí, ovšem proces uzdravování by bez voňavého lesního vzduchu a malebných zákoutí nebyl úplný a zřejmě ani tak úspěšný. A to si lázeňští architekti, ale především místní obyvatelé vždycky dobře uvědomovali a chovali se podle toho, s ohledem na lázeňské hosty i ve svém vlastním zájmu. Město v lese,

les ve městě, symbióza, přetrvávající po staletí, prověřená časem, prostředek pragmatického i trvale udržitelného života, léčebný kapitál, jeden z vrcholů lázeňského estetického v podobě rozmanitých lesních zákoutí a objektů schovaných v lázeňských lesích.

Kolik jich ve skutečnosti bylo, těžko někdo přesně spočítá. Milan Augustin jejich výčet obohatil o 36, více či méně zapomenutých. Mnoho dalších ještě jistě na své objevení teprve čeká, některá ovšem nejspíš zmizela nadobro, bez svědectví v pramenech či literatuře. I takové jsou někdy osudy věcí a nakonec i lidí. Augustin je výborným pozorovatelem a ještě lepším historikem a archivářem, a tak jich oněch 36 pro povědomí současných i budoucích obyvatel a návštěvníků Karlových Varů zachránil. A právě jejich osudy ve druhé části publikace poutavě a mnohdy i velmi poeticky vypráví. Každý příběh je doprovázen zajímavými obrazovými přílohami a poznámkovým aparátem s odkazy na použité prameny a literaturu.

Těžko rozhodnout, jaký příběh vlastně vyzdvihnout. Nejčastěji představovanými artefakty jsou lavičky, sedátka, altány, vyhlídky, mosty a můstky, rozhledny, prostě entity s lázeňským životem neodmyslitelně spjaté. Augustin provází čtenáře krajinou jemu důvěrně známou a poutníci ho mohou následovat bezpečně a bez obav.

Tak třeba na Goethovu rozhlednu z roku 1889 v lokalitě Buková hora (Buchberg) na vrcholu Ewiges Leben (s. 65–72)? Původně se tedy jmenovala Kronprinzessin Stefanie-Warte podle rakouské korunní princezny Stefanie, která lázně navštívila o dva roky dříve. Po Velké válce musela Stefanie Habsburská „ustoupit“ Johannu Wolfgangu Goethemu, po další válce zase Josifu Vissarionoviči Stalinovi. Jak ale Augustin trefně poznamenal, „*at' nese naše rozhledna jméno jakékoli, je krásná*“ (s. 72), zejména po její nedávné zdařilé rekonstrukci.

Je libo po namáhavém výstupu na rozhlednu trochu odpočinku? Průvodce Milan jich poutníkům nabízí hned několik. Co třeba lavičku Wilhelma Exnera (Wilhelm Exner Bank) z roku 1912 (s. 255–260)? Nacházela se a stále nachází na severovýchodním svahu Doubské hory (Aichenberg) pod někdejší rozhlednou a restaurací Aberg. Iniciátorem její instalace byl vídeňský vědec a pedagog, prezident Technického výzkumného úřadu ve Vídni Wilhelm Exner (1840–1931), který její výrobu i zaplatil, jako „*skromný trvalý pomník*“ z vděčnosti ke Karlovým Varům (s. 256), ovšem jistě také z lásky k nedalekému městu Locket, kde v letech 1862–1864 pedagogicky působil. A na Karlovarsko se často vracel, takže „*svoji*“ lavičku si jistě užil dosyta: vždyť za svůj dlouhý život absolvoval v Karlových Varech neuvěřitelných 59 lázeňských pobytů!

A do třetice pátrejme s Milanem Augustinem po Stahlově buku (Stahlbuche) na vyvýšenině ve svahu na počátku Hadí stezky (s. 117–120). Také se těšíte, až na vlastní oči spatříte mohutný strom srostlý ze tří kmenů? Ale kdeže, čas je neúprosný a po buku ani jeho přesném umístění již není v terénu ani stopy. Ale skutečně existoval, koncem 18. století byl kýmisi pojmenován po někdejším hejtmánovi Loketského kraje Philippu von Stahlovi (1762–1831), který se významně zasloužil o rozvoj karlovarských lázní. A že byl buk skutečně majestátní a vyhlídka

na řeku Teplou a okolní krajinu úchvatná, dokládá i báseň, která se dochovala díky karlovarskému historikovi Augustu Leopoldovi Stöhrovi a již Augustin ve svém příběhu též použil: „*Pod Tvým větrovím, buku dlouhých stínů, já milerád přebývám v tomto údolí, Tys tisícem kořenů pevně do země vrostlý a živoucí loubí své radostně prostíráš kolkolem, mnohé chrání střecha Tvá před deštěm a palčivou září.*“ (s. 117). Poetické, není-liž pravda?

A podobných příběhů nabízí Augustinova publikace ještě dalších třiatřicet. Spolu s nimi se může laskavý čtenář těšit na spoustu krásných příloh, replik archiválií, novodobých fotografií i různých mapek a plánů. Publikace je to krásná, jak textově, tak výpravností a v neposlední řadě i po grafické stránce. Její autor je historik, bohemista, patriot a celkově duše poetická a tohle všechno se propisuje snad do každé věty knihy. Jsem za ni rád a ještě větší radost mám z toho, že ji za podpory dalších institucí (Statutární město Karlovy Vary, Karlovarský kraj) vydal právě náš archiv. A dojemná je i Milanova dedikace Stanislavu Burachovičovi, nedávno zesnulému karlovarskému historikovi, velkému znalci města a krajiny a v neposlední řadě i Augustinovu příteli.

Přeji *Zavátým končinám karlovarským* dobrou plavbu, spokojené čtenáře i poutníky a co nejdříve i německou „sestřičku“, protože objevovat dávno zapomenutá místa by měli také potomci těch, kteří se o ně kdysi dávno zasloužili nejvíce...

Karel Řeháček

Autoři tohoto čísla

Karol Bílek, prom. hist., Kukelská 904/3, 198 00 Praha 9, karolbilek@seznam.cz

Ilona Dostálová, odbor archivní správy a spisové služby MV ČR, pošt. schr. 21 AS, 170 34 Praha 7 – Holešovice; e-mail: ilona.dostalova@mvcz.cz

Mgr. Martina Dvořáková, Moravská zemská knihovna v Brně, Kounicova 65a, 601 87 Brno-střed; e-mail: martina.dvorakova@mzk.cz

PhDr. Lenka Linhartová, odbor archivní správy a spisové služby MV ČR, pošt. schr. 21 AS, 170 34 Praha 7 – Holešovice; e-mail: lenka.linhartova@mvcz.cz

PhDr. Karel Maráz, Ph.D., Ústav hospodářské úpravy lesů a aplikované geoinformatiky, Fakulta lesnická a dřevařská Mendelovy univerzity v Brně, Zemědělská 3, 613 00 Brno; Archiv vysokého učení technického v Brně, Klatovská 48a, 602 00 Brno; Centrum materiálového výzkumu, Fakulta chemická Vysokého učení technického v Brně, Purkyňova 464/118, 612 00 Brno; e-mail: maraz@vutbr.cz

Mrg. Hynek Oberhel, SOKa Litoměřice se sídlem v Lovosicích, Tereziánská 909/59, 410 02 Lovosice; e-mail: oberhel@sokalitomerice.cz

PhDr. Karel Řeháček, Ph.D., Státní oblastní archiv v Plzni, Sedláčkova 44, 306 12 Plzeň; rehacek@soaplzen.cz

Mgr. Daniela Wallnerová, Ústav pomocných věd historických a archivnictví FF MU, Arna Nováka 1, 602 00 Brno; e-mail: danka.wallnerova@seznam.cz

PhDr. Michal Wanner, Ph.D., odbor archivní správy a spisové služby MV ČR, pošt. schr. 21 AS, 170 34 Praha 7 – Holešovice; e-mail: michal.wanner@mvcz.cz